magazin istoric

ANUL XXI NR. 10 (247) OCTOMBRIE 1987

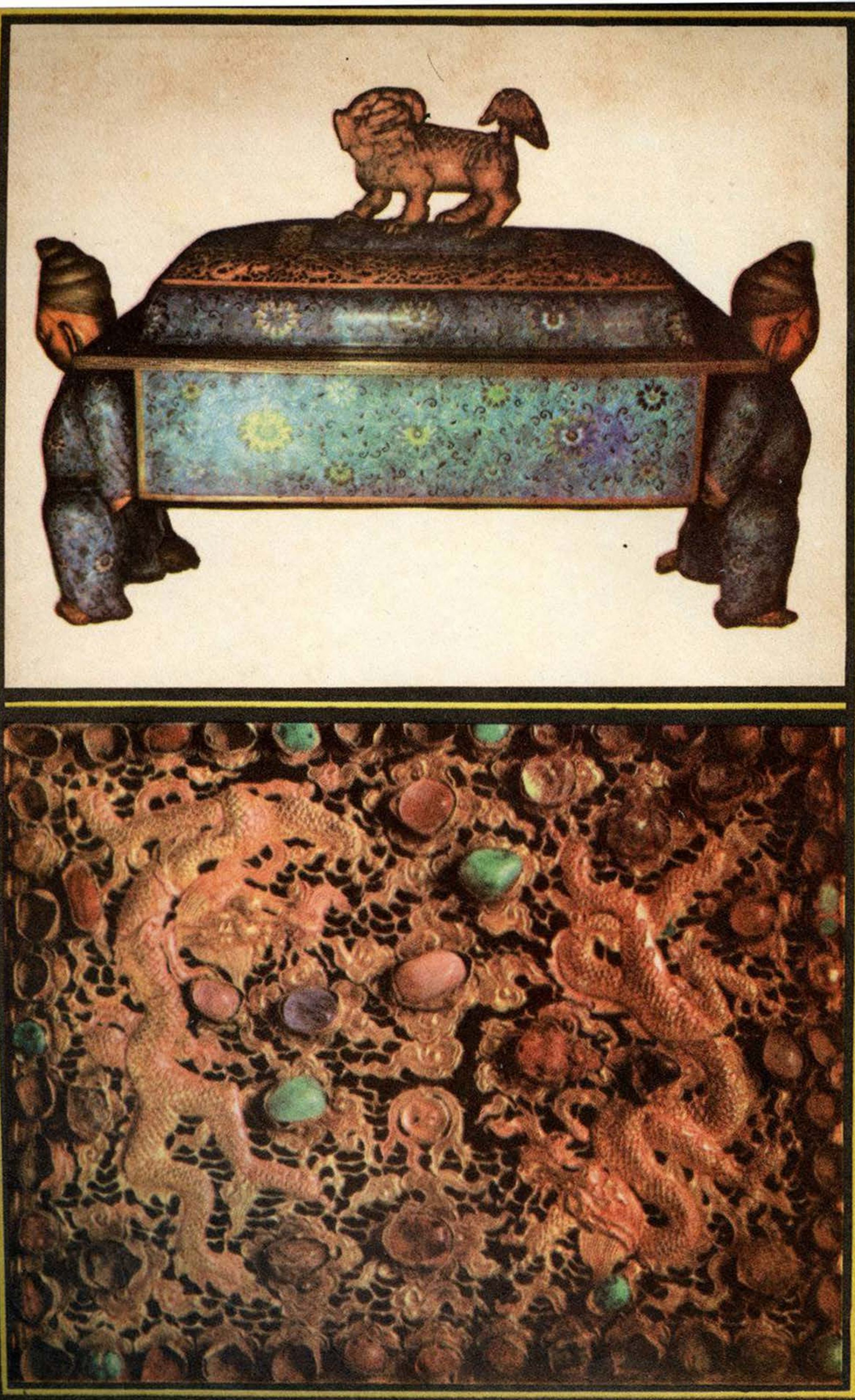

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXI
Nr. 10 (247)
octombrie 1987

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Decembrie 1987: Conferinţa Naţională a P.C.R. Naţiunea română pe coordonatele istorice ale socialismului:
Gheorghe Surpat 2

Voinţa întregii ţări:
Ilie Ceauşescu 4

Aviatorii români în luptele pentru apărarea patriei:
Valeriu Avram 7

România — ţintă a expansiunii hitleriste:
H. Brestoiu 12

Scrisoare din Cambridge. Cifrul lui Armand Călinescu:
Barbu Călinescu 16

1909-1920. Trandafir G. Djuvara — în misiune diplomatică la Bruxelles, Le Hâvre şi Luxemburg:
Valeriu Buduru, Ioana Ursu 18

Constantin Dobrescu-Argeş — Şcoala o Alma mater a poporului:
Romus Dima 22

Scrisori inedite de la H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp:
Valeriu Râpeanu 25

Transilvania — pământul strămoşilor noştri:
Stoica Lascu 30

În Bucureşti, acum 50 ani 46

Ţara Moţilor — itinerar istoric:
Vasile Smărăndescu 60

● **Maksim Litvinov la Londra:** *Z.S. Şeinis*... 33 ● **În anul 26 al domniei sale, ţara a fost unificată:** *Ana Budura*... 38 ● **Berlin 1933. Un ambasador francez îşi aminteşte (II):** *Armand Bérard*... 43 ● **Capcanele tezaurului slovac:** *Milan Varoş*... 50 ● **1939-1945. Corespondenţă secretă Casa Albă — Downing Street 10:** *Corneliu Bogdan*... 55

● **Cărţi sosite la redacţie**... 24 ● **Poşta Magazin istoric**... 62

COPERTELE NOASTRE

① ④ 1615: serbare tradiţională în marea piaţă din Bruxelles. Pictură în ulei de Denis van Alsloot aflată în colecţiile de la Victoria and Albert Muscum din Londra (**Trandafir G. Djuvara — în misiune diplomatică la Bruxelles, Le Hâvre şi Luxemburg**, p. 18).

② Mărturii ale măiestriei meşterilor chinezi. Sus: cutie din sec. XVIII pentru păstrat ghcaţă; jos: placă din aur, decorată cu emblema imperială, ce datează din sec. XV, din epoca dinastiei Ming (**În anul 26 al domniei sale, ţara a fost unificată**, p. 38)

③ Castelul din Bojnice, monument al culturii slovace (**Capcanele tezaurului slovac**, p. 50)

Decembrie 1987: Conferința Națională a P.C.R.

NAȚIUNEA ROMÂNĂ PE COORDONATELE ISTORICE ALE SOCIALISMULUI

Dr. GHEORGHE SURPAT

În urmă cu mai multe decenii, un istoric francez, neputînd înțelege resorturile adînci, tainicele fire ce legau poporul român de pămîntul pe care trăia și îl muncea, a definit dăinuirea românilor, prin vitregiile vremurilor și asprimile năvălirilor ce s-au succedat neîncetat, vreme de un mileniu, pe acest pămînt, drept „o enigmă și un miracol".

Cu uimire se vorbește și în zilele noastre cînd se aduc în discuție remarcabilele realizări dobîndite de poporul nostru în anii socialiști ai evoluției sale, ani marcați de profunde și structurale transformări în toate domeniile vieții. Din analiza evoluției istorice a poporului român se poate lesne constata că o trăsătură fundamentală a locuitorilor spațiului carpato-danubiano-pontic este hărnicia, forța lor creatoare. Dar numai socialismul — orînduirea libertății și egalității între oameni — a descătușat și mobilizat imensul potențial creator, pentru a da patriei noul său chip de azi. Dintr-o țară slab dezvoltată din punct de vedere economic, România a devenit un stat cu o industrie puternică și o agricultură modernă, angajată pe drumul dezvoltării intensive. România de astăzi este un stat cu o știință și o cultură înfloritoare, cu un învățămînt avansat, cu un nivel de viață material și spiritual în continuă creștere. Societatea românească, organism omogen, format din clase și categorii unite, care își afirmă cu tot mai multă vigoare calitatea de proprietare ale întregii avuții naționale, de proprietare și beneficiare ale rezultatelor muncii lor, participă activ la organizarea și conducerea vieții social-economice. *„Într-o perioadă istorică scurtă* — subliniază secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — *România a parcurs mai multe etape istorice și a trecut la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate"*.

Cucerind puterea politică, devenind pentru prima oară în istoria țării clasă conducătoare a societății, clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, cu intelectualitatea și celelalte categorii sociale, sub conducerea partidului comunist — forța politică consecvent revoluționară — a trecut decis la făurirea unei noi geografii economice, politice, sociale și culturale a patriei. România „eminamente agrară" de acum nici o jumătate de veac înregistrează o impetuoasă dezvoltare, obiectivul strategic fundamental constituindu-l, în perspectivele trasate de Congresul XIII, înscrierea în rîndul țărilor mediu dezvoltate, propunîndu-și ca, pînă în anul 2000, să intre în rîndul statelor dezvoltate ale lumii. Apropiata Conferință Națională a P.C.R. va sublinia vigoarea cu care poporul nostru împlinește planurile și programele istorice elaborate în 1984 de cel de-al XIII-lea Congres al partidului. Asemenea obiective temerare nu ar fi fost și nu ar fi posibile fără o temeinică și complexă politică de dezvoltare economică, urmărind cu tenacitate și spirit științific de analiză și înțelegere fenomenul economic în armonioasa și complementara sa interpătrundere, pe întregul cuprins al țării. Este încă una din caracteristicile noii geografii economice făurite conștient de poporul nostru în anii socialismului, o trăsătură moștenită de la vechea orînduire fiind aceea a marelui decalaj între cele cîteva centre sau zone mai bine înzestrate din punct de vedere industrial și starea de înapoiere cvasigenerală în care se aflau regiuni întregi sau chiar provincii istorice (Oltenia, Dobrogea, Moldova, Maramureș). Astfel, județul Hunedoara, considerat unul din județele cu o bună industrializare, avea o producție de 38 ori mai mare decît a județului Ialomița; în anii imediat următori celui de-al doilea război mondial, jumătate din producția industrială a țării era concentrată

în București și în cîteva județe (Arad, Brașov, Caraș, Cluj, Hunedoara, Prahova, Sibiu, Timiș-Torontal), de fapt și aici tot în centrele de reședință. Dacă la acest dezechilibru adăugăm nivelul de dotare scăzut al agriculturii, accesul limitat al unor zone ale țării la rețeaua feroviară sau rutieră. gradul limitat de urbanizare, lipsa de mijloace culturale și social-edilitare în numeroase regiuni, discrepanțele din societatea românească în perioada de început a revoluției socialiste sînt lesne de imaginat.

Înscriind, încă de la întemeierea sa, în programul de acțiune, drept obiectiv fundamental al întregii sale politici, instaurarea și dezvoltarea pe pămîntul patriei a celei mai înaintate și mai drepte dintre orînduiri — socialismul —, Partidul Comunist Român a desfășurat o susținută activitate pe baza unei strategii pe deplin validată de marile înfăptuiri obținute pe parcursul a doar patru decenii. În cadrul acestora se detașează în mod deosebit anii ce s-au scurs după Congresul IX al partidului, epocă de profunde transformări și mutații petrecute în întreaga societate românească, definită pe drept cuvînt sub numele de „Epoca Nicolae Ceaușescu". Sînt anii în care prodigioasa activitate a secretarului general al partidului și-a pus puternic amprenta de creativitate și originalitate, de gîndire revoluționară asupra tuturor domeniilor vieții societății românești, inclusiv asupra economiei. În cei 22 ani de la istoricul congres, care a ales în fruntea partidului și poporului pe cel mai iubit vlăstar al acestuia, tovarășul Nicolae Ceaușescu, gîndirea și practica economică românească au dobîndit un conținut nou, reflectat în modelul original, modern și eficient al dezvoltării economiei naționale, model elaborat și sintetizat cu aportul decisiv al tovarășului Nicolae Ceaușescu. Întemeindu-se pe o concepție cuprinzătoare, profund umanistă prin semnificațiile și țelul final pe care îl urmărește — omul și bunăstarea lui — acest model articulează armonios factorii economici, sociali și politici. Noile dimensiuni imprimate de gîndirea creatoare a secretarului general al partidului teoriei și practicii economice sînt pregnant exprimate de orientarea fermă a economiei românești pe calea continuării repartizării echilibrate a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării, a încadrării optime a fiecărui județ, a fiecărei localități în cerințele unui complex național unitar și eficient.

Conceptul de mare valoare științifică privind dezvoltarea în profil teritorial — cu alte cuvinte, judicioasa repartizare a forțelor de producție pe întregul cuprins al țării — a devenit principiul de bază al politicii de dezvoltare unitară economică a întregii țări. Caracteristică pentru gîndirea novatoare a secretarului general este viziunea unitară în care sînt înglobate criteriile ce trebuie să stea la baza dezvoltării economico-sociale în profil teritorial: necesitatea repartizării teritoriale raționale a forțelor de producție, dezvoltarea și modernizarea agriculturii, dezvoltarea științei și învățămîntului, asigurarea condițiilor de trai care să reflecte superioritatea orînduirii socialiste. Este această concepție o rezultantă directă, logică a cunoașterii nemijlocite a realităților țării, determinată de permanentul contact al secretarului general al partidului cu țara, în dialogul viu, necontenit, purtat cu oamenii muncii, fie acolo unde se realizează direct producția, fie în analizele riguroase cu specialiști și factori de răspundere în cadrul numeroaselor organisme constituite în toate sectoarele de activitate, pentru continua adîncire a formelor și metodelor de democratizare a instituțiilor economico-sociale. O linie orientativă ce își găsește pe deplin expresia în avîntul fără precedent pe care l-au cunoscut orașele și satele țării, îndreptățind concluzia exprimată de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara din iunie 1986: *„merită să subliniem justețea politicii partidului nostru de repartizare rațională a forțelor de producție pe teritoriu. Pe această bază au cunoscut și vor cunoaște, în continuare, o puternică dezvoltare toate județele și localitățile patriei noastre"*.

De altfel, însăși reorganizarea teritorial-administrativă a țării, înfăptuită în anul 1968, a constituit o expresie a îmbinării necesităților economico-administrative cu tradițiile istorice de evoluție a diferitelor zone: *„Pornind de la tradițiile istorice locale* — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu în *Expunerea la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din 15 februarie 1968 —, de la relațiile statornicite în anii construcției socialiste, noile județe reunesc orașele și comunele în zone viabile, cu largi posibilități de progres"*.

Linia imprimată acum mai bine de două decenii — și căreia i s-au adus permanente perfecționări, în funcție de elementele noi intervenite pe parcurs — și-a dovedit pe deplin viabilitatea, configurînd o nouă realitate istorică a patriei. Stau mărturie argumentele statistice, ce nu pot fi tăgăduite. Dacă pînă în anul înfăptuirii reorganizării teritorial-administrative 14 județe aveau un volum al producției globale sub două miliarde lei și doar șase depășeau cu puțin șase miliarde lei (cu precizarea că 40 la sută din producție era concentrată în București și orașele reședințe de regiuni), în prezent, în fiecare din unitățile administrativ-teritoriale constituite atunci, valoarea fondurilor fixe depășește 20 miliarde lei (urmînd ca pînă în anul 1990 și producția industrială să depășească această cifră). Cea mai mare parte dintre ele dețin fonduri fixe în valoare de 30-100 miliarde, ceea ce presupune o deosebită omogenitate și echilibru economic.

Acest echilibru se vădește și în numeroase alte compartimente: în repartizarea echitabilă a forței de muncă, ceea ce îngăduie valorificarea integrală și superioară a capacității de creativitate în toate sectoarele activității,

(Continuare în p. 32)

VOINȚA ÎNTREGII ȚĂRI

General-locotenent dr. ILIE CEAUȘESCU

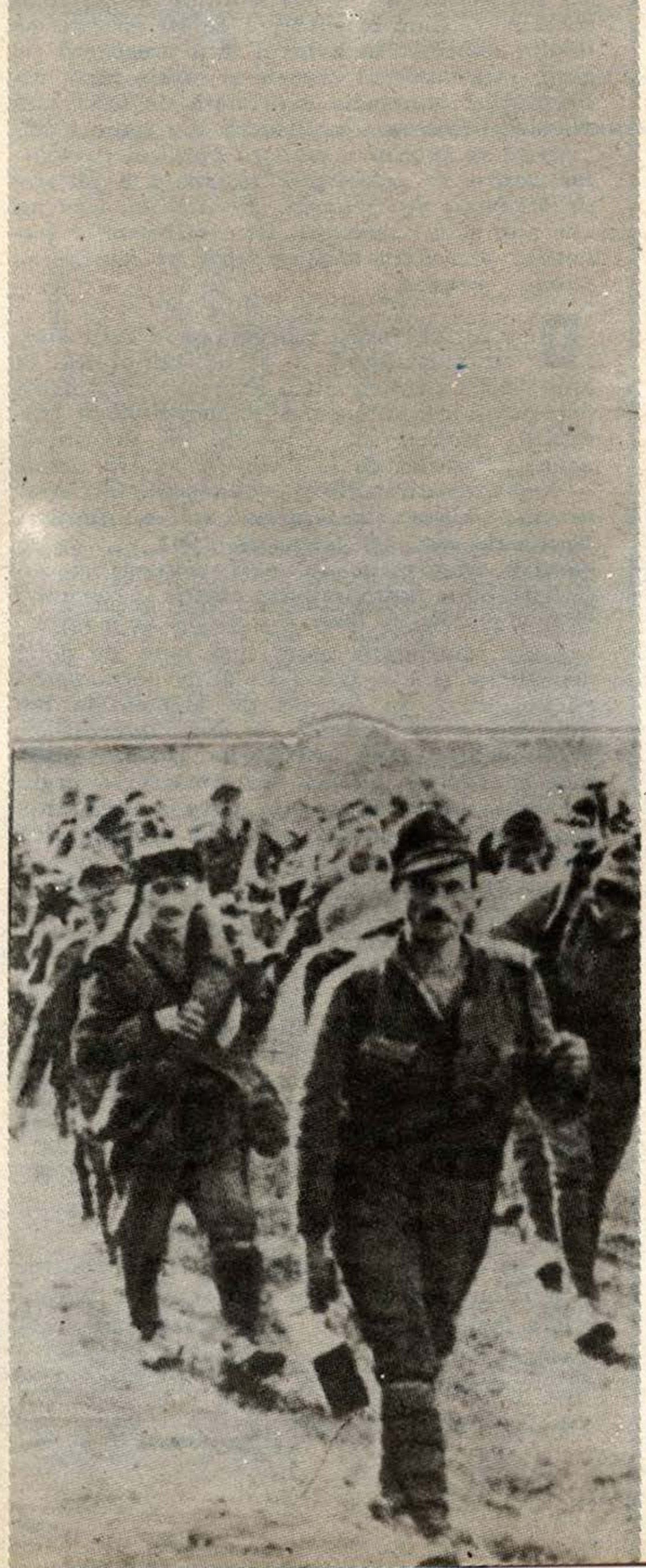

Idealul eliberării nord-vestului țării, răpit prin dictatul fascist de la Viena din 30 august 1940, a însuflețit permanent întregul popor român. Înlăturarea ocupației străine de pe acest străvechi pămînt românesc, parte inseparabilă a patrimoniului etnic și teritorial național, rupt ilegal din trupul gliei române și anexat de Ungaria lui Horthy, a fost unul din obiectivele principale ale mișcării de rezistență a națiunii noastre în anii celui de-al doilea război mondial. Iar programul politico-militar al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, pregătit cu competență și minuțiozitate de către Partidul Comunist Român, a stabilit cu claritate misiunile de luptă pentru îndeplinirea acestui obiectiv patriotic.

Astfel, documentele politice radiodifuzate în chiar momentul izbucnirii revoluției române, la 23 august 1944, arătau fără echivoc: „Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotărîrile impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină". Declarația șefului statului român a fost completată de cea a guvernului instituit prin revoluție, guvern la care pentru prima dată în istorie participa partidul comunist: „Recunoașterea de către guvernele din Moscova, Londra și Washington a nedreptății făcute României prin dictatul de la Viena deschide posibilitatea ca armatele românești, alături de armatele aliate, să elibereze Transilvania de nord de ocupația străină".

Din punct de vedere militar, Directiva strategică a Marelui Stat Major Român din seara zilei de 23 august 1944, care preciza misiunile forțelor armate naționale, stabilea concret modalitățile de realizare a acestui obiectiv politic național. „Ideea generală operativă" a acestui plan de campanie preconiza ca acțiunea de eliminare a prezenței militare germane din teritoriul național aflat sub competența guvernului de la București să fie urmată imediat de „acțiunea ofensivă pentru recucerirea Ardealului de Nord", „contra trupelor germano-maghiare din Transilvania".

Desfășurarea victorioasă a acțiunilor militare insurecționale în intervalul 23-31 august 1944 a asigurat, prin lupta eroică a întregii oștiri, sprijinită unanim de națiune, eliberarea a două treimi din teritoriul național (circa 150 000 km pătrați) și, totodată, crearea unei baze puternice de lansare a ofensivei eliberatoare din Transilvania. Încă la sfîrșitul lunii august 1944, trupele române, aflate în dispozitiv de luptă pe frontul din centrul Transilvaniei, au lansat primele acțiuni de eliberare a teritoriului răpit prin dictatul fascist de la Viena. La 30 august, chiar în ziua în care se împlineau patru ani de la cotropirea de către horthyști a satelor și orașelor Transilvaniei de nord, comandantul Corpului de Munte a raportat eliberarea primelor localități din cuprinsul acestui pămînt strămoșesc.

După încheierea cu deplin succes, la 31 august 1944, a operației strategice insurecționale, forțele

militare și populare românești au trecut la desăvîrșirea eliberării teritoriului național de sub ocupația străină. Potrivit Directivei operative din 30 august 1944 a Marelui Stat Major Român, misiunea Armatelor 1 și 4 române, concentrate în sudul Transilvaniei și în Banat, pe un front de circa 1 400 km, era de a interzice inamicului orice pătrundere spre lanțul montan carpatic, și, ulterior, să declanșeze ofensiva pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei. În fața celor 19 divizii române, inamicul opunea 13 divizii ale Ungariei horthyste și 8 divizii germane compacte, precum și resturi ale altor 24 mari unități din Armata 6 și Armata 9 ale Wehrmachtului.

În prima jumătate a lunii septembrie 1944, în „capul de pod" din sudul Transilvaniei și Banat, menținut cu fermitate pînă atunci de forțele românești, au afluit mari unități sovietice. Acțiunile militare pentru eliberarea părții de nord-vest a României au dobîndit un ritm alert, înfățișînd tabloul dinamic al concomitenței în timp, pe planuri depărtate spațial, a ofensivei cu defensiva strategică. La 7 septembrie, trupele române, în colaborare cu forțele sovietice, au reluat ofensiva asupra dispozitivului inamic din partea sud-estică a Transilvaniei, în timp ce, în centrul podișului transilvan, Armata 4 română desfășura o aprigă bătălie pentru a stăvili contralovitura trupelor inamice care încercau să ocupe culmile Carpaților Meridionali. La vest de Carpații Apuseni, în Banat și Crișana, marile unități române și sovietice au reușit să respingă ofensiva germano-ungară ce tindea să ocupe întregul lanț opusean carpatin. În centrul Transilvaniei, Armata 4 română, după ce a oprit înaintarea dușmană, a trecut, la 9 septembrie, la contraofensivă, împreună cu trupele sovietice, pe direcțiile Tîrnăveni-Luduș și Aiud-Turda, respingînd trupele ocupante dincolo de rîurile Mureș și Arieș. Lupte înverșunate s-au desfășurat în acest răstimp la Dealul Șingeorgiu, Cîmpia Turzii, Oarba de Mureș și pe valea Arieșului.

Începînd cu data de 21 septembrie 1944 s-a declanșat o nouă fază a efortului militar al României pentru eliberarea teritoriului național. La est de Munții Apuseni, Armata 4 română, în cooperare cu forțe sovietice, a declanșat ofensiva pe direcția Turda-Cluj-Carei, angajînd lupte înverșunate pentru forțarea cursului Mureșului mijlociu și cucerirea capetelor de pod necesare înaintării spre „Poarta Someșului", pentru eliberarea orașului Tîrgu Mureș, ruperea frontului inamic în zona Turda, eliberarea orașului Cluj, urmărirea și alungarea inamicului dincolo de frontieră.

Eliberarea Clujului — important centru economic, cultural și administrativ din nord-vestul țării — a reprezentat unul din principalele evenimente ale războiului purtat de România împotriva Germaniei naziste și Ungariei horthyste. Subliniind semnificația momentului, ziarul Scînteia, organul de presă al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, consemna, la 12 octombrie 1944: „Acum, prin poarta Clujului, vom păși cu mîndrie și demnitate pe pămîntul Ardealului dezrobit, unde ne vom întîlni cu spiritul nemuritor al tuturor luptătorilor pentru libertate de peste munți".

La vest de Carpații Apuseni, mari unități române, în cooperare cu cele sovietice, au eliberat orașele Oradea și Salonta și au depășit frontiera cu Ungaria, desfășurînd ulterior operații militare în spațiul Debrețin-Nyiregyháza.

Continuînd înaintarea, între 14 și 25 octombrie, trupele Armatei 4 române au desfășurat o viguroasă urmărire prin „Poarta Someșului", zdrobind succesiv rezistențele inamice din Munții Mezeș și Făget și din fața orașelor Carei și Satu Mare. Pe planul general al ofensivei Frontului 2 ucrainean, luptele acestea au avut o deosebită importanță, deoarece fixarea puternică a inamicului în nord-vestul României de către Armata 4 nu a mai permis comandamentului german să deplaseze o parte din forțe la vest de Carpații Apuseni, pe direcția loviturii principale a frontului. În dimineața zilei de 25 octombrie, mari unități române s-au apropiat impetuos de orașul Carei, alungînd pe cotropitori din această localitate și semnînd cu jertfa lor actul eliberării ultimei brazde de pămînt străbun. Prin aceasta, partea de nord a Transilvaniei, ruptă din trupul țării în urma dictatului de la Viena, a fost reintegrată pentru totdeauna în teritoriul național. Consemnînd mărețul eveniment, comandantul Armatei 4 române, generalul Gheorghe Avramescu, se adresa astfel militarilor într-un însuflețitor și emoționant ordin de zi: „La chemarea țării pentru dezrobirea Ardealului, răpit prin dictatul de la Viena, ați răspuns cu însuflețire și credință în izbînda poporului nostru. Tineri și bătrîni ați pornit spre hotarele sfinte ale patriei și cu piepturile voastre ați făcut zăgaz neînfricat dușmanului care voia să ajungă în Carpați... Zdrobit de focul năprasnic al artileriei și de necontenitele asalturi, inamicul a fost izgonit din Ardealul scump... Luînd pildă de la cei ce au pus patria mai presus decît viața, continuăm lupta..."

Silite să se retragă din fața impetuoasei ofensive româno-sovietice, trupele nazisto-horthyste au săvîrșit crime dintre cele mai odioase, asasinate și samavolnicii asupra populației românești, jafuri, incendieri, aruncări în aer a obiectivelor economice și culturale. La 5 septembrie 1944, se arată într-un raport al Inspectoratului de poliție Alba Iulia, trupele inamice au intrat în localitățile Ormeniș și Șopter, unde „s-au dedat la atrocități, dînd foc la mai multe case și gospodării țărănești și ucigînd femei și copii". În comuna Tărianu de lîngă Oradea, în noaptea de 30 septembrie 1944, teroriștii unguri au asasinat 16 locuitori români, iar în localitatea Prundul Bîrgăului din județul Bistrița-Năsăud alți 7 români au fost executați în seara zilei de 10 octombrie 1944. Printre asasinatele în masă săvîrșite de horthyști, o tristă notorietate a căpătat cel de la Moisei, în Maramureș, unde, în ziua de 14 octombrie 1944, militarii unguri au ucis peste 30 țărani români,

incendiind apoi localitatea. Masacre asemănătoare au avut loc la Sărmaşu, incendieri de locuinţe la Deleni, Iara etc., iar deportări ale populaţiei la Dej, Rediu ş.a. Toate acestea se adăugau miilor de atrocităţi comise împotriva populaţiei româneşti majoritare şi a cetăţenilor de alte naţionalităţi, îndeosebi evrei, din partea de nord-vest a României în perioada celor patru ani de ocupaţie de către Ungaria horthystă.

Asemenea crime şi acţiuni teroriste nu întîlnite în istoria omenirii erau rezultatul cultivării la cetăţenii Ungariei, de toate categoriile sociale şi de toate vîrstele, de la copii la bătrîni, a urii şi disprețului total faţă de locuitorii Transilvaniei şi, în general, ai României. În acest scop, s-a recurs la falsificarea adevărului privind realităţile istorice, poporul român fiind prezentat în mod duşmănos ca fără origine, fără strămoşi, fără patrie şi fără drepturi istorice, alungat de unii şi tolerat de alţii. Timp de secole, în rîndul populaţiei ungare au fost propagate, constant, mentalităţi şi idei deformate despre superioritatea ungurilor ca rasă şi dreptul lor de a distruge şi ucide tot ce nu era unguresc în Transilvania. Denaturîndu-se adevărul istoric cel mai simplu, poporului ungur i-a fost insuflată iluzia că Transilvania, acest străvechi pămînt românesc, ar fi chipurile teritoriu unguresc şi că i-ar aparţine. Ca atare, tot ce nu aparţine poporului ungur trebuie nimicit. Asemenea îndemnuri morbide prezentate sistematic, prin toate mijloacele de informare şi influenţare a maselor de către factorii de răspundere unguri, de la oamenii şi instituţiile de stat pînă la cele de cultură, timp de veacuri, dar mai ales din secolul XIX, au propagat o ură bolnăvicioasă împotriva poporului român şi a tuturor cetăţenilor de altă origine etnică din Transilvania, declanşînd instinctele de exterminare, determinînd atrocităţi sîngeroase care au depăşit orice imaginaţie. Rezultatul patologic, inuman, al unei asemenea propagande a urii şi răzbunării, a uciderii şi torturării populaţiei româneşti s-a văzut în anii 1940-1944, cînd o parte din Transilvania a fost ocupată de Ungaria horthystă[1]. În această perioadă scurtă, de patru ani, cei care fuseseră educaţi în spiritul urii şi crimei au comis în zona românească ocupată atrocităţi care întrec orice închipuire umană. Acţiunea ungaro-horthystă de exterminare în partea ocupată a Transilvaniei — adevărată politică de stat — nu a vizat numai populaţia românească, ci pe toţi locuitorii, fără deosebire de naţionalitate: evrei, saşi, ucraineni, inclusiv maghiari care locuiau în localităţile din zona ocupată. Aceasta denotă că nu grija şi preocuparea faţă de populaţia maghiară din Transilvania erau în vederile fasciştilor unguri, aşa cum ipocrit afirmau, ci setea nestăvilită de cuceriri şi ocupări de noi teritorii, dacă se putea fără populaţie.

Asemenea practici inumane n-au înfricoşat populaţia de toate etniile din zonele ocupate, ci, dimpotrivă, i-au sporit ura contra fasciştilor, hotărîrea de a lupta necontenit pînă la eliberarea ultimei brazde din pămîntul strămoşesc.

---

1 *Magazin istoric*, nr. 7/1987.

Acţiunile desfăşurate de armatele române în cooperare cu forţele militare sovietice pentru zdrobirea trupelor Germaniei hitleriste şi Ungariei horthyste în partea de nord-vest a Transilvaniei au avut — ca şi epopeea luptelor insurecţionale — un pronunţat caracter popular conferit de sprijinul neprecupeţit pe care întregul popor l-a acordat luptei eliberatoare. Mobilizaţi de ardentele chemări ale partidului comunist, ostaşii fără uniformă, de la oraşe şi sate, tineri şi vîrstnici, bărbaţi şi femei s-au angajat cu însufleţire în bătălia pentru restabilirea drepturilor istorice ale poporului român, fixînd, prin mari jertfe, pentru totdeauna, hotarele de frontieră la locul cuvenit. Strînsa unitate dintre popor şi armată s-a vădit o fi expresia concentrată a voinţei întregii naţiuni. „Războiul este al naţiunii întregi şi naţiunea întreagă este în război" — scria ziarul Scînteia din 21 septembrie 1944. Locuitorii României au răspuns ca un singur om înflăcăratei chemări la luptă şi la muncă lansată de partidul comunist sub devizа „Totul pentru front, totul pentru victorie!"

Vestea eliberării complete a teritoriului naţional de sub ocupaţia fascistă a fost primită cu imensă bucurie şi adîncă satisfacţie de către întregul popor român. „Ardealul este astăzi din nou unul şi indivizibil, aşa cum trebuie să fie — scria ziarul Libertatea din 27 octombrie 1944. Nici o linie demarcaţională nu mai împarte în chip arbitrar pămîntul pentru libertatea căruia au pătimit Horea, Cloşca şi Crişan şi au luptat Avram Iancu, Simion Bărnuţiu şi memorandiştii".

Bilanţul acţiunilor desfăşurate de armata română în faza a doua a luptelor de eliberare a ţării de sub ocupaţia hitleristo-horthystă evidenţiază dimensiunile atașamentului deplin al naţiunii la cauza idealurilor sale de libertate şi unitate. Între 1 septembrie şi 25 octombrie 1944 armata română a angajat în luptele pentru desăvîrşirea eliberării teritoriului naţional 28 divizii, un corp aerian şi două brigăzi de artilerie antiaeriană, însumînd un efectiv de cca. 275 000 militari. În cursul ofensivei au fost eliberate 872 localităţi, între care 8 oraşe, şi au fost provocate inamicului pierderi ce s-au cifrat la 11 434 prizonieri şi morţi.

Eliberarea deplină a teritoriului naţional de sub ocupaţia străină nu a însemnat însă şi sfîrşitul luptei poporului român împotriva fascismului. Armata română, cu un efectiv de peste o jumătate de milion de ostaşi, sprijinită permanent de întreaga naţiune, a continuat lupta, alături de armata sovietică, pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei şi în partea de nord-est a Austriei, înscriind România, prin uriaşul efort uman şi material, pe locul patru în rîndul ţărilor coaliţiei antifasciste. „Participarea României, cu întreaga forţă, la războiul împotriva Germaniei naziste — *subliniază preşedintele ţării noastre* —, luptele grele purtate de ostaşii români, sacrificiile uriaşe făcute de întregul popor pentru obţinerea victoriei finale asupra fascismului au demonstrat cu putere hotărîrea poporului român de a lupta pentru zdrobirea fascismului şi lichidarea politicii imperialiste de dominaţie şi asuprire, pentru cauza independenţei şi libertăţii popoarelor, a înţelegerii şi colaborării în întreaga lume". ■

CORPUL AERIAN ROMÂN ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

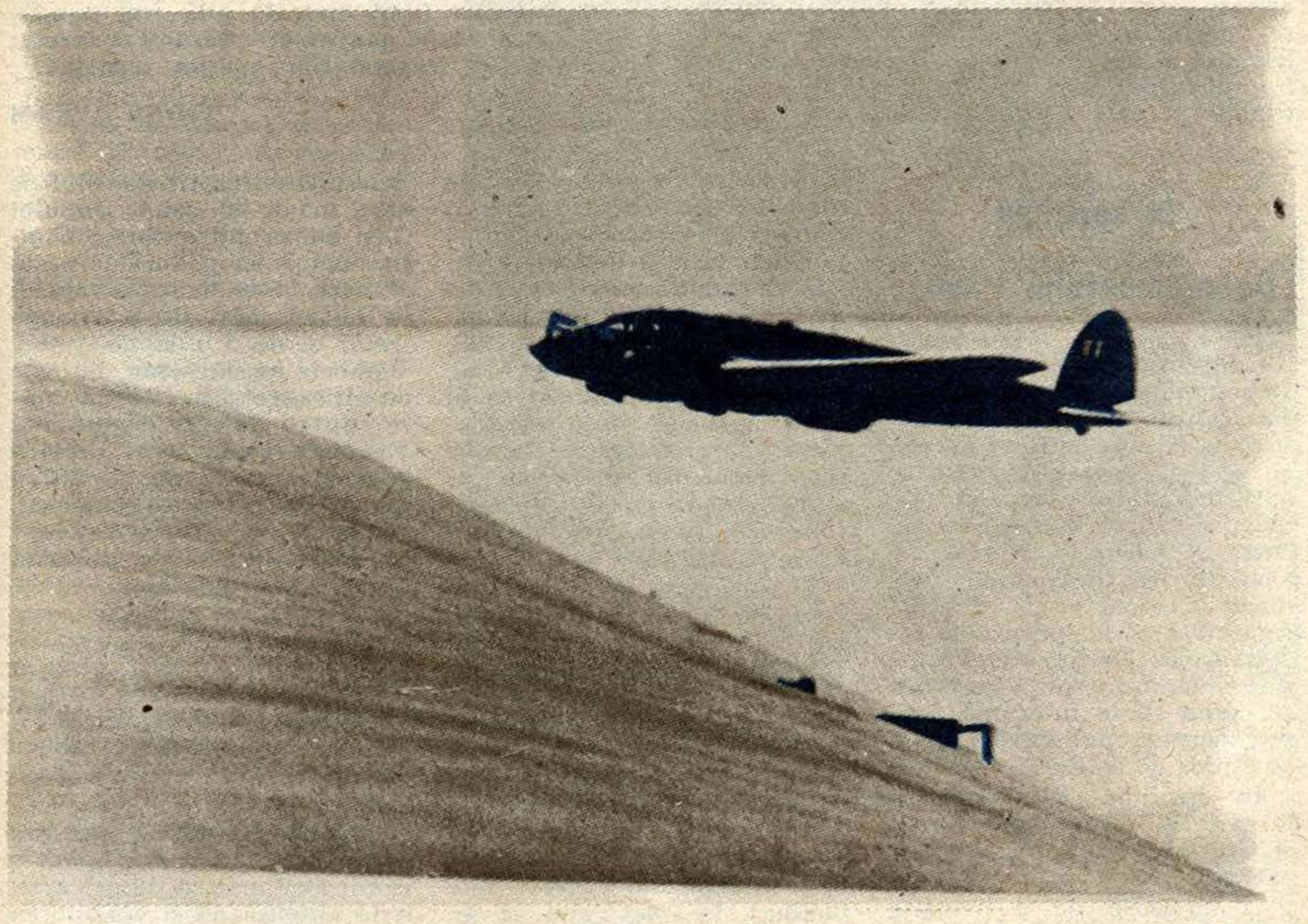

Prin Ordinul Statului Major al Aerului cu nr. 2 428, din 1 septembrie 1944, s-a creat Corpul aerian român. Măsura făcea parte dintr-un întreg complex organizatoric inițiat de conducerea armatei române în vederea continuării cu toată energia și cu toate forțele disponibile a luptelor pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub ocupația hitleristo-horthystă.

Crearea acestei mari unități și instalarea subunităților sale pe aerodromurile din Podișul Transilvaniei s-a produs într-un termen foarte scurt (1-7 septembrie), interval în care echipe specializate și de asistență tehnică s-au deplasat pe noile terenuri de zbor pentru a executa reparațiile necesare și a verifica starea tehnică a materialului. La 7 septembrie 1944, cele 20 escadrile, cu 210 aparate și 233 echipaje, din compunerea Corpului aerian român se aflau dislocate pe aerodromurile de la Turnișor, Balomir și Șura Mică, primind numeroase misiuni în luptele ofensive pentru eliberarea completă a teritoriului patriei noastre. Ele au susținut concomitent Armatele 1 și 4 române, precum și unitățile sovietice de pe direcția loviturii principale a Frontului 2 ucrainean. Între 1 septembrie și 25 octombrie 1944, aviatorii români au executat 1 453 misiuni de luptă, distrugînd 74 avioane inamice, 83 tancuri și autoblindate, 54 trenuri cu materiale și tehnică de luptă; în acest interval, asupra obiectivelor inamice au fost aruncate 517 tone de bombe.

După 25 octombrie, acționînd în sprijinul Armatelor 27 și 40 sovietice și 1 și 4 române, Corpul aerian a participat la luptele pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfrîngerea totală a Germaniei naziste. Bilanțul general al participării aviației române la războiul antihitlerist, de la 23 august 1944 și pînă la 12 mai 1945, se concretizează în date deosebit de semnificative: 4 200 misiuni de luptă, în cursul cărora au fost distruse 126 avioane inamice, 83 tancuri, 26 baterii de artilerie, 92 trenuri militare, 68 gări, 8 poduri, 7 aerodromuri; la acestea se adaugă cele 228 avioane și 470 autovehicule inamice capturate. Apreciind destoinicia zburătorilor români, co-

mandantul Armatei 5 aeriene sovietice arăta: „Reprezentanții Corpului aerian român și-au făcut pe deplin datoria și au contribuit la victoria finală cu toate forțele. Armatele sovietice cu care au colaborat au fost mulțumite".

Colonelul, iar mai apoi general de escadră aviator Traian Burduloiu, șef al serviciului operații și, din 9 martie pînă la 12 mai 1945, comandant al Corpului aerian român, a redactat, împreună cu coloneli Paul Landman și Constantin Perju, un studiu monografic intitulat Acțiunile Corpului aerian român pe frontul antihitlerist, **cuprinzînd date despre contribuția pe care, alături de ceilalți ostași ai armatei române, piloții, observatorii și personalul din serviciile auxiliare ale acestei mari unități militare române și-au adus-o la înfrîngerea Germaniei naziste. Din acest document** inedit **publicăm cîteva fragmente, urmărind în ordinea lor cronologică luptele pentru completa eliberare a teritoriului României și participarea la bătăliile pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei.**

În redarea textului, am respectat originalul, întreruperile fiind marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte; subtitlurile fragmentelor aparțin redacției.

Valeriu AVRAM

În sprijinul Detașamentului Păuliș

...Situația în seara zilei de 15 septembrie era următoarea: Pe frontul de nord, inamicul a opus o puternică rezistență și a contraatacat pentru a opri înaintarea trupelor româno-sovietice la nord-est de Arieș și nord de Mureș. La vest de Munții Apuseni, inamicul a reluat cu forțe superioare atacul în sectorul Detașamentului Păuliș, atingînd linia Ghioroc-Cuvin. Prin ordin se cerea să se intervină asupra acestor aglomerări și a pozițiilor de artilerie inamice.

În sprijinul Detașamentului Păuliș, Grupul 6/3 Stuka și Grupul 8 asalt au acționat astfel:

O formație de 9 avioane Ju[nkers]-87 [pentru bombardament în picaj], însoțite de 3 avioane [de vînătoare] Me[sserschmitt]-109, a atacat în picaj coloane hipo la nord de șoseaua Sîmbăteni-Ghioroc, obținîndu-se lovituri în plin. A urmat și un atac cu armamentul de bord, coloana fiind împrăștiată în toate părțile...

În după-amiaza zilei [de 16 septembrie], misiunea a fost repetată de o formație de 10 avioane Ju-87, însoțite de 7 avioane Me-109. S-a atacat în picaj o coloană auto între Sîmbăteni și Cicir. Bombele au căzut în plin pe coloană, [după care] au urmat trei atacuri cu armamentul de bord; s-au observat 12 mașini incendiate. Tot în aceeași zi, Grupul 8 asalt, cu o formație de 5 avioane Hsch [Henschel] -129 a atacat cu bombe și armamentul de bord satele Cuvin și Ghioroc, precum și o coloană de cca. 25 mașini și tanchete la vest de Păuliș. Au fost incendiate 8 autovehicule. În după-amiaza zilei, o formație de 5 avioane Hsch-129, însoțită de 4 avioane IAR-80, a executat o recunoaștere în zona pădurii și satului Pișchia-Fibiș. S-au atacat cu bombe și armamentul de bord coloane de căruțe și trupe hitleriste și horthyste, obținîndu-se foarte bune rezultate...

În acțiunea de sprijin a Detașamentului Păuliș din zilele de 15 și 16 septembrie, Grupul 6/3 Stuka a executat patru ieșiri cu 34 avioane, iar Grupul 8 asalt a executat două ieșiri cu 10 avioane. S-au lansat în total 18 300 kg bombe, au fost distruse 15 tancuri, 2 tanchete, 32 autovehicule și numeroase căruțe. S-au produs inamicului importante pierderi în materiale și în oameni. Ofițerii din Detașamentul Păuliș, aflați în prima linie, au informat că aproape o jumătate din divizia blindată hitleristo-horthystă a fost distrusă prin bombardamentele executate de aviație în zilele de 15-16 septembrie...

Reușita celor 11 bombardiere

„În ziua de 19 decembrie 1944 — povestește comandantul de atunci al Corpului aerian român, generalul Emanoil Ionescu — am fost chemat foarte urgent la comandamentul Armatei 5 aeriene sovietice. La ora 13 m-am prezentat generalului de divizie Jelesnikov, însoțit de șeful de stat major și șeful Biroului 2, și am primit ordin să bombardăm două poduri de peste Dunăre. S-a fixat ca atacul să fie executat de 6 avioane Ju-87 și de 5 avioane Ju-88. Bombele lansate erau din cele cu întîrziere și de cel mai mare calibru de care dispuneam. Misiunea urma a fi declanșată în funcție de condițiile meteo din regiunea Budapesta. În cursul convorbirii a reieșit că toate încercările de pînă atunci ale aviațiilor aliate (americane, britanice și sovietice) nu reușiseră să lovească aceste poduri, care aveau o importanță deosebită pentru asigurarea aprovizionării și legăturilor garnizoanei inamice din interiorul acestui mare oraș.

Ni s-au dat datele necesare despre linia frontului în interiorul Budapestei, despre artileria antiaeriană și vînătoarea inamică, precum și hărți la scară mare cu situația obiectivelor. La terminarea discuțiilor, generalul Jelesnikov a spus zîmbind: «Cine lovește podul, devine erou al Uniunii Sovietice!».

În final, misiunea a fost executată de 4 avioane de bombardament greu Ju-88 avînd ca obiectiv podul nr. 2 (sud) și de 7 avioane Ju-87, pentru bombardament în picaj, podul nr. 3 (nord); protecția bombardierelor din cele două formații a fost asigurată de 5 avioane sovietice IAK și de două aparate Me-109 românești.

Căpitanul Mircea Bădulescu, comandantul escadrilei de bombardament în picaj, a ajuns cu formația sa deasupra obiectivului și a reușit să pla-

seze două lovituri în plin; aceleași rezultate a înregistrat și cealaltă formație. Confirmarea loviturilor au făcut-o atît echipajele, cît și căpitanul Konstantinov, comandantul formației sovietice de protecție.

Curajul și măiestria piloților noștri și-au găsit aprecierea cuvenită în documentele de epocă ale eșaloanelor superioare. Astfel, într-o scrisoare din 22 decembrie 1944, adresată de comandantul Armatei 27 sovietice, generalul Trofimenco, Statului Major Român, se arăta: «*Corpul aerian român, în cursul zilelor de 20, 21 și 22 decembrie 1944, în zona Armatei 27 sovietice, a acționat cu asaltul și bombardamentul, dînd lovituri asupra punctelor vitale și tehnice. Aviația de recunoaștere a întreprins cercetări fructuoase asupra activității inamicului, înlesnind înaintarea trupelor terestre către vest... Vă transmit dumneavoastră și Corpului aerian mulțumirile unităților terestre pentru activitatea unităților din subordine. Exprim încrederea că și în viitor vom avea același ajutor din partea dvs. și o colaborare strînsă cu unitățile terestre*».

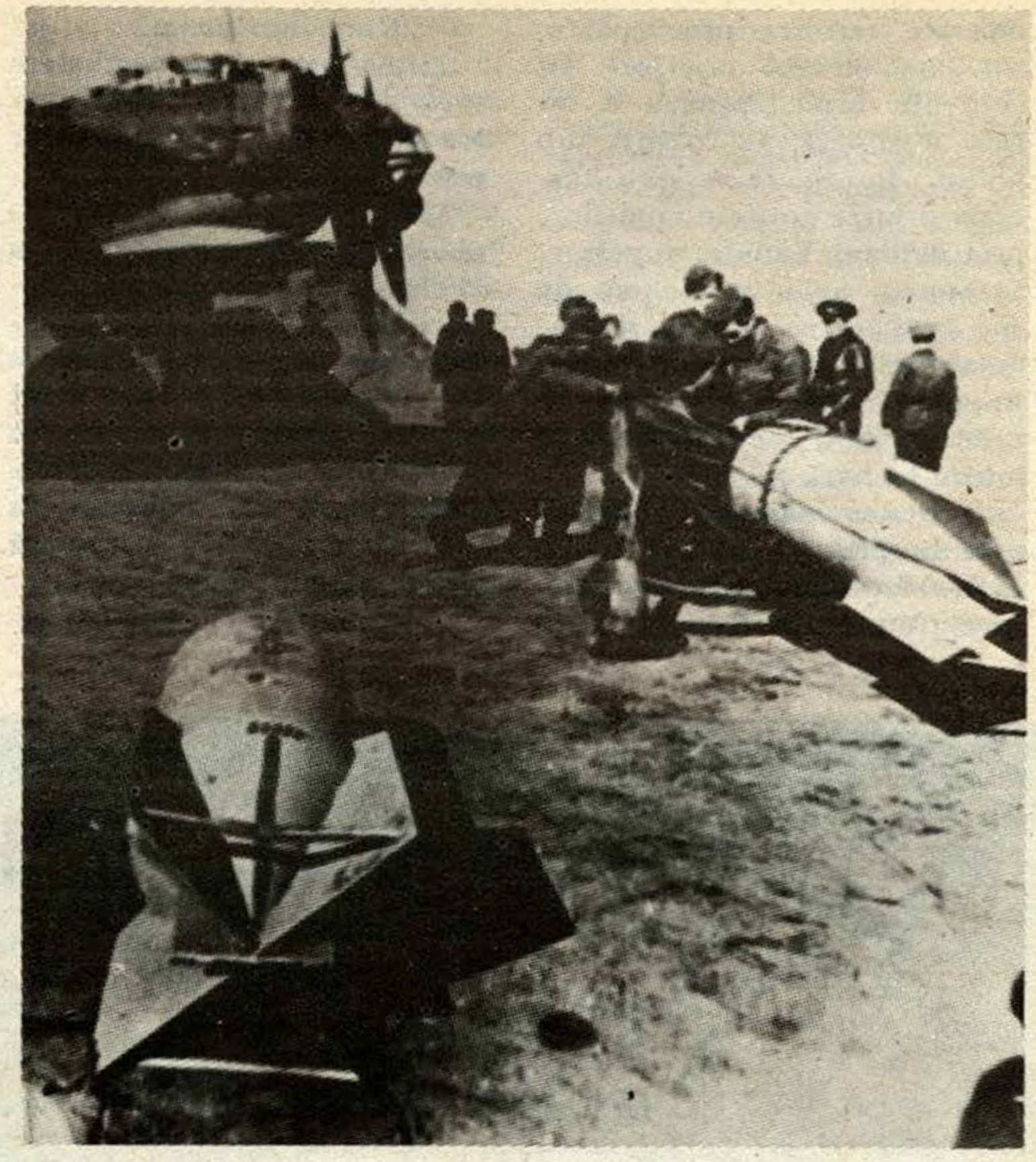

Bombardiere românești pe un aerodrom din Ungaria se pregătesc pentru executarea unei noi misiuni de luptă

În p. 7: *în timpul luptelor pentru eliberarea Cehoslovaciei*

12 salve de salut din 124 tunuri

La 20 martie 1945, trupele româno-sovietice stăpîneau tot cursul Hronului, afară de cotul în care se află Banská-Bystrica. Faza operațiilor terestre pentru cucerirea acestei importante localități a fost eficient susținută de aviație. În ziua de 22 martie 1945 au fost atacate gara Banská-Bystrica și liziera de est a orașului, unde se aflau importante trupe inamice. Gara a fost lovită în plin, nodul de comunicație dintre gară și oraș întrerupt, iar un tren militar complet distrus...

Cu puternice efecte, a doua zi, 23 martie, au fost atacate gara Kremnica, cazărmile de la sud-vest de gară și calea ferată ce pornea din această localitate spre nord-est. În cadrul aceleiași misiuni, cele 23 avioane românești de bombardament greu au lovit și gara Harmanec, iar în gara Vadesov alte două trenuri cu materiale și muniții... Faptele de curaj și vitejie ale zburătorilor români au fost citate în Ordinul de zi nr. 329, din 3 aprilie 1945 al Comandamentului Suprem Sovietic, prin care trupele ce participaseră la eliberarea orașelor Banská-Bystrica și Kremnica erau salutate la Moscova „cu 12 salve de artilerie trase de 124 de tunuri".

[Iată acum și un episod mai puțin obișnuit, în relatarea celor implicați în desfășurarea lui]:

„1 aprilie 1945. Aerodromul Miskolc, de la poalele munților împăduriți Bukk... La ora 9.45, decolează 8 avioane ale Grupului 1 bombardament greu, cu misiunea de a ataca gara și nodul de comunicații Rosemberg, aflate la 250 km spre nord-vest, în masivul Tatra Mare, unde recunoașterile aeriene semnalaseră o vie activitate...

Patrula de [vînătoare] protecție, alcătuită din locotenenții Mircea Teodorescu, Dan Vieru, Gheorghe Iliescu și adjutantul major Vasile Chiriac, din cauza unor defecțiuni, a decolat cu 22 minute întîrziere, grăbindu-se să prindă din urmă cele două formații de bombardiere ce se îndreptau spre obiectivele indicate. Cu 20 minute înainte de a ajunge la obiectiv, bombardierele sînt nevoite să se strecoare între două straturi de nori, pentru a ține legătura de vedere cu

repercle terestre prin spărturile din stratul inferior. În cele din urmă, pentru a nu rata misiunea, au coborît sub plafon, înscriindu-se spre obiectiv printre crestele munților, prin defileul Váhului superior. Străpung apoi perdeaua de foc a apărării inamice și plasează peste 10 tone de bombe în plină gară... La ora 13 toate cele 8 bombardiere se întorc la bază.

— Dar vînătoarea [avioanele din patrula de protecție]?, întreabă comandantul grupului pe primul coborît.

— N-am întîlnit-o...

Zile și nopți lungi de așteptare. Se fac investigații pentru a se da de urma celor patru dispăruți...

La 5 aprilie, seara, frînt de oboseală, sosește, pe jos, la Miskolc adjutantul major Chiriac. «La mai puțin de jumătate de oră după decolare — povestește el — am intrat într-un sistem noros care în scurt timp ne-a închis calea, obligîndu-ne să coborîm la rasul pomilor, pentru ca să putem prinde măcar la obiectiv formația de bombardament. N-am reușit să ne strecurăm peste crestele Tatrei Mici direct spre Rosemberg, ci am luat-o pe la sud de Banská-Bystrica, ocolind pe valea Turiekului. Am ieșit la obiectiv venind dinspre partea opusă și tocmai în momentul în care gara și multe vagoane erau mistuite de flăcări [de la bombardierele noastre, care plecaseră între timp]...

Tot la rasul pomilor am urmat valea Hronului Negru spre est, orbecăind mult prin ceață și ploaie. Benzina se împuțina și eram amenințați

Aripi românești la Mărășești

Înaltul comandament român a fost printre primele din lume care a acordat o atenție deosebită aviației ca armă, integrînd-o cu eficacitate în planurile sale operative. Efortul de reorganizare a armatei române în cursul iernii și primăverii anului 1917 a avut în vedere și pregătirea a trei grupuri aeronautice care și-au găsit deplina consacrare în cursul crîncenelor confruntări de la Mărăști-Mărășești-Oituz. În ajunul acestor bătălii, aviația a furnizat date prețioase despre dispozitivul trupelor inamice și principalele lor raioane de concentrare, Înaltul comandament român putînd să ia cele mai potrivite măsuri. Acestor misiuni de cercetare li s-au adăugat altele efectuate chiar în timpul luptelor — supravegherea frontului și a mișcărilor de trupe inamice, bombardarea forței vii și a pozițiilor de artilerie dușmane, regiarea tirului artileriei proprii și menținerea legăturilor între comandamentele române și trupele din subordinea lor etc. —, prin care aviația și-a adus o contribuție însemnată la înfrîngerea inamicului. Referindu-se la eșecul suferit de armatele Puterilor Centrale în timpul bătăliei de la Mărăști, comandantul Armatei 1 austro-ungare arăta că una din cauzele înfrîngerii s-a datorat tocmai „admirabilei cooperări între infanteria, artileria și aviația română".

Publicăm în continuare cîteva extrase din jurnalul locotenentului de marină aviator Constantin Gonta, care în acele zile a activat ca observator și fotograf aerian în cadrul Escadrilei de observație F.2, din compunerea Grupului 1 aeronautic. La acea dată, aviația română dispunea de un personal propriu, cu o bună pregătire, de specialiști recrutați din rîndul cadrelor militare din alte arme (artilerie, cavalerie, marină), posedînd cunoștințele tehnice necesare mînuirii aparaturii aflate în dotarea aviației.

Cum se va vedea, C. Gonta nu a fost singurul marinar care a servit în cadrul forțelor aeriene române din acea vreme. Cît privește fragmentele extrase, ele se referă chiar la evenimente din clipele culminante ale bătăliei de la Mărășești.

V. A.

31 iulie 1917. Pilot plutonier Bucur Stan. Plecarea la ora 19.45. Înălțimea de zbor 1 200 m. Aparat F.40. Aterizare la 20.45. Misiunea primită: recunoașterea pe dealul Muncelul și Valea Leșunțului. Dare de seamă: pe șoseaua Oituzului mișcare continuă de camionete și căruțe intrînd în Herăstrău și ieșind. La ora 20.20, 10-12 camionete intrau în Herăstrău pe partea de vest. Alte trei camionete erau tot pe partea de vest. În coordonatele XMQA — 50-60 de infanteriști mergînd în coloană spre est, spre Herăstrău. Tot timpul călăreți izolați mergeau spre Herăstrău... În coordonatele YLGK o baterie de 77 mm în acțiune, trăgînd la est de cota 703. În coordonatele ZLLF un tun contra avioanelor trăgînd contra avionului nostru. La ora 20.30 inamicul a aprins rachete lumi-

cu aterizarea forțată într-o zonă prăpăstioasă. Dar, în timp ce zburam la întîmplare și lipsiți de orice speranță, apăru un aerodrom lîngă un deal împădurit. Nu știam unde sîntem, pentru că zborul la joasă înălțime ne luase posibilitatea orientării. Văzusem însă de sus o mașină cu inițialele armatei sovietice și, benzina fiind pe sfîrșite, ne-am grăbit să aterizăm. Doi dintre noi au capotat la aterizare, deoarece n-am observat că aerodromul era încă în lucru. Am fost reținuți și interogați. Presupuneam că nimerisem în zona de operații a altui front sovietic decît cel cu care coopera Corpul nostru aerian și, evident, suspiciunile sovieticilor erau firești, mai ales că aparatele noastre erau de proveniență germană. Văzînd însă că organele sovietice prelungesc reținerea noastră, am intrat într-o stare de mare nerăbdare. M-am hotărît să evadez din camera unde eram ținuți și, după cum vedeți, după un marș forțat, am ajuns de la Kosiče la Miskolc».

În plină noapte, o mașină cu farurile camuflate, gonea de la Lučenec spre Miskolc; generalul Burduloiu se deplasa acolo spre a verifica personal, în calitate de comandant al Corpului aerian, cele întîmplate. Peste 2 ore, aceeași mașină se deplasa în sectorul Armatei 40 sovietice, la punctul de comandă al generalului Jmacenko. În zori, acesta relata telefonic, la Moscova, Înaltului comandament operativ sovietic cele întîmplate, iar la 6 aprilie și ceilalți trei piloți români se aflau deja la unitatea lor..." ■

noase la nord de Grozești, pentru a arăta pînă unde a ajuns. Am transmis coordonatele și artileria amică [româno-rusă] deschizînd focul a tras foarte bine.

2 august. Pilot submaistru de marină D. Rosetti. Plecarea la 9.05. Înălțimea de zbor 1 800 m. Aparat F.40. Aterizare la ora 10.35. Vizibilitate bună. Misiunea primită: reglarea bateriei a 4-a de 120 mm lung asupra bateriilor [inamice] din defileul Oituzului. Dare de seamă: după prima salvă a bateriei, am văzut un avion inamic de recunoaștere tip „Brandemburg" ce venea dinspre Gîrbovanu, îndreptîndu-se spre Valea Oituzului. Am încetat imediat reglajul, dirijîndu-mă spre el. Ajuns la 150 m de el, am deschis focul cu mitraliera, angajînd lupta. Îl urmăresc pînă deasupra frontului, cînd el dispărînd în nori, m-am întors, continuînd reglajul. După alte două salve ale bateriei, un alt avion inamic de recunoaștere tip „Brandemburg" venea spre T. Ocna. Am angajat și cu acesta lupta...

6 august. Pilot submaistru de marină D. Rosetti. Plecarea la ora 10. Înălțimea de zbor 1 800 m. Aparat F.40. Aterizarea la ora 12. Misiunea primită: reglarea tirului bateriei 120 mm lung de la Pîngărați asupra încrucișării de drumuri [de] la sud de Herăstrău (Valea Leșunțului) și confluența Văii Muncelului cu Valea Slănicului. Dare de seamă: la sosirea mea pe front, timp de 1/2 oră am chemat antena care nu mi-a răspuns. Atunci, văzînd că nu pot face reglajele, am făcut supravegherea frontului. Pe Valea Leșunțului, în partea de est [am văzut] 60-70 căruțe în staționare, răspîndite de-a lungul văii pe marginea pădurii. Pe Valea Oituzului am văzut trei baterii inamice in acțiune, care trăgeau la sud de Grozești. Aceste baterii erau în coordonatele: 1. YLGR, 2. YMHC, 3. XMVB (de 77 mm), fum alb-roșu (gaze asfixiante). Pe la orele 11.10, un avion inamic tip „Albatros" venea dinspre T. Ocna spre Valea Oituzului. Primul contact l-a luat cu un „Nieuport" [avion de vînătoare, tot românesc] care a început a face viraje în jurul lui, „Nieuportul" fiind mai jos decît el. În acest timp ajungem și noi la distanța de luptă de 50-100 m, văzînd bine cum observatorul inamic trăgea cu mitraliera în „Nieuport". Am deschis imediat focul cu mitraliera... După 7-8 minute de luptă, avionul inamic, într-un picaj aproape de verticală, coboară deasupra Măgurii Cașin. Am picat și noi după el, ajungînd la 100 m deasupra solului, urmărindu-l. Ajunși atît de jos deasupra Măgurii Cașin, am fost siliți a face un viraj la dreapta, luînd-o pe Valea Leșunțului. În acest timp am văzut avionul inamic zburînd deasupra solului la maximum 50 m într-o linie foarte neregulată..., după care a dispărut în defileu. Faptul că avionul inamic a picat aproape la verticală și, apoi, planînd ușor deasupra solului în linie neregulată, a dispărut în defileu, denotă ori că motorul a fost lovit, nemaifuncționînd complet, ori pilotul e rănit, ori aparatul atins, nemaiascultînd de comenzi, ceea ce în fiecare din cazuri l-a determinat să părăsească lupta.

În această luptă, pilotul [Rosetti] a dat dovadă de mult curaj și sînge rece, manevrînd aparatul foarte bine, dîndu-mi întotdeauna posibilitatea a trage cu mitraliera și, cu toată inferioritatea aparatului nostru față de cel inamic, a-i fi superior prin manevră. ■

ROMÂNIA —

ŢINTĂ A EXPANSIUNII HITLERISTE

H. BRESTOIU

La 19 ianuarie 1939, Voerman, funcţionar superior în Ministerul de externe al Germaniei, comunica însărcinatului cu afaceri român la Berlin, Brabetzeanu, că România, ca şi alte state mici din sud-estul Europei, „trebuie să-şi sincronizeze politica externă cu aceea a Reichului". **Germania nazistă da astfel de înţeles că era hotărîtă să nu mai admită orientarea independentă a statelor din această parte a continentului. La numai o zi după primirea telegramei, expediată de Brabetzeanu din Berlin, ministrul de externe român Grigore Gafencu a avut o lungă întrevedere cu ataşatul militar aero nazist în România, colonelul Alfred Gerstenberg, în cursul căreia acesta i-a vorbit despre** „atmosfera potrivnică României din capitala Reichului după asasinarea lui [C.Z.] Codreanu", **adăugînd că singura dintre căpeteniile naziste care mai rămăsese binevoitoare României era** „mareşalul aerului [Goering], dar şi el, pentru a-l împăca pe Hitler, ar dori să ştie dacă este sau nu cu putinţă ca între Germania şi România să se stabilească o legătură economică trainică în cuprinsul unui plan mai larg şi de mai lungă durată". **Căutînd să fie şi mai exact, colonelul Gerstenberg a arătat că Goering** „se interesează de petrol şi de cereale, în condiţiile pe care le-a supus regelui Carol cu prilejul vizitei acestuia în Germania, în noiembrie 1938, adică achiziţionarea întregii supraproducţii de petrol şi cereale" **româneşti. Şi pentru că problema era de maximă urgenţă şi importanţă pentru Berlin, Goering propunea să trimită imediat la Bucureşti pe directorul ministerial Helmuth Wohlthat, pentru a trata direct cu regele Carol şi** „negocierile să se desfăşoare foarte rapid".

Aceeaşi notă intempestivă a impus-o convorbirii cu Gafencu şi ministrul celui de-al III-lea Reich la Bucureşti, Wilhelm Fabricius, care, primit la cerere, preciza că „Reichul aşteaptă din partea României soluţii economice, fapte şi limpezirea atmosferei de neîncredere" **care domnea la Berlin faţă de România.**

„Cu cea mai mare vigilenţă şi urgenţă"

Aşadar, pentru cercurile politice româneşti devenise şi mai limpede faptul că prin convenţia comercială româno-germană semnată la 10 decembrie 1938 — deşi ponderea Germaniei în comerţul exterior românesc se ridicase la aproape 45% — ţara noastră nu obţinuse decît un scurt răgaz. Hotărît să treacă la subordonarea totală a întregului spaţiu sud-est european, cel de-al III-lea Reich viza România drept unul din principalele obiective ale expansiunii sale economice şi politice.

„Acordul de la München" din 29-30 septembrie 1938[1], urmat de primul dictat de la Viena din 2 noiembrie 1938, în urma căruia Ungaria horthystă anexase regiunile de sud ale Slovaciei şi Ucrainei subcarpatice, pasivitatea cu care cercurile politice occidentale au privit invazia hitleristă a Cehoslovaciei şi dezmembrarea acestei ţări la mijlocul lunii martie 1939[2], fuseseră tot atîtea grave semnale de alarmă privind consecinţele nefaste ale politicii conciliatoriste.

Cine şi ce ar fi putut împiedica Germania să-şi continue marşul expansionist dincolo de graniţele Cehoslovaciei şi să invadeze România? Iată întrebarea care s-a pus cu toată gravitatea în faţa guvernului român. „*După regulile noii strategii diplomatice* [naziste], *România trebuia să fie izolată de prietenii săi, neliniştită de revendicările din ce în ce mai vehemente ale unora dintre vecini, slăbită de aplicarea unui revizionism excesiv în dauna ei*" — scria Grigore Gafencu, definind esenţa politicii germane faţă de România la începutul anului 1939.

Care era calea pentru a bara sau măcar a întîrzia instăpînirea celui de-al III-lea Reich în România? Dincolo de antecedentele istorice şi inadvertenţele politice, atît de greu de trecut cu vederea, trebuia găsită o soluţie de înţelegere cu Germania. „*Singura măsură de securitate efectivă pe care putea să o ia România* — era de părere Grigore Ga-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 9/1973, 3-4/1982; 3/1969.

fencu (și ca el gîndea marea majoritate a factorilor politici responsabili din acel moment) — *era aceea de a încheia un astfel de acord care nu numai să calmeze supărarea Germaniei, ci să și ofere guvernanților de la Berlin destule motive pentru a nu ataca România. El trebuia, de asemenea, să fie conceput în așa fel încît să nu limiteze libertatea de acțiune a guvernului român, să nu pună piedici politicii sale, să nu-l îndepărteze de la vechile sale prietenii și să excludă orice amestec politic sau ideologic în afacerile României. Domeniul care se preta în modul cel mai natural la astfel de tranzacții era cel economic*".

Conștient că țelurile sale erau în total dezacord cu interesele celui de-al III-lea Reich, guvernul român s-a decis cu greu să negocieze. Înainte de a face acest pas au fost analizate cu deosebită atenție toate posibilitățile. În vederea luării unei decizii, din ordinul lui Armand Călinescu, atunci ministru de interne, specialiști din Serviciul Secret de Informații și din Secția de contrainformații a Marelui Stat Major Român au întocmit un studiu anticipativ intitulat *Tendințele, caracterul și evoluția expansiunii germane în sud-estul Europei, cu privire specială asupra României, în anul 1939*, document care a fost pus la dispoziția guvernului. Concluzia de ansamblu, confirmată, de altfel, de orientarea politică ulterioară a celui de-al III-lea Reich, era următoarea: „*Cea mai probabilă intențiune a Germaniei în acest an* [1939] *este să realizeze etapa cea mai ușoară și mai sigură, adică penetrațiunea spre sud-est prin ROMÂNIA, pentru a stăpîni gurile Dunării, a-și amenaja o bază la Marea Neagră și a-și crea o puternică și largă bază de operații, strategică și economică, pentru ca să poată trece apoi ultimași cea mai grea etapă, expansiunea către est și sud-est*". Mergînd pe firul planurilor expansioniste ale imperialismului german, pe care hitleriștii și le-au însușit din capul locului și le-au dezvoltat în amploare, autorii studiului amintit înfățișau pe larg pregătirile politice, diplomatice și militare ale guvernului nazist, precizînd că „*niciodată Germania nu s-a găsit într-o situație mai favorabilă de a-și împlini țelurile pangermaniste în Europa Centrală și Orientală*". Întreaga analiză gravita în jurul ideii-avertisment: „*După părerea germană, România, incomplet înarmată astăzi, va capitula ușor în fața unui puternic atac dat prin surprindere de către armata germană, susținută de cea maghiară. România, cu bogatele sale resurse în produse agricole, petrol și vite, va constitui cea mai bună, sigură și imediată bază de aprovizionare spre continuarea expansiunii germane spre est sau sud-est*".

Ca soluție, autorii documentului citat propuneau, în primul rînd, o colaborare economică cu Germania, „*care să nu știrbească însă suveranitatea națională a țării*". În concepția autorilor, relațiile economice reprezentau o modalitate de a amîna invazia militară. Dar „*dacă Germania, așa cum a înregistrat evoluția sistemelor de expansiune a diferitelor state, înțelege că expansiunea economică înseamnă hegemonie politică, și deci stăpînirea noastră, România trebuie să pregătească din vreme barajul care să se opună forței brutale a cotropitorului... Această eventualitate trebuie privită cu cea mai mare vigilență și urgență*".

Între alte măsuri vizînd pregătirea unei rezistențe ferme în fața presiunii celui de-al III-lea Reich, autorii documentului citat propuneau ca „*un număr important de personaje de o mare suprafață din România să fie trimise în străinătate ca să dea alarma asupra pericolului german, așa fel ca să trezească conștiința tuturor națiunilor pentru a se ajunge la un front comun... În țară este neapărat nevoie să se înceapă imediat o puternică trezire a națiunii, de dezvoltare a spiritului patriotic, a iubirii de țară, a formării sufletelor pentru sacrificiu, de încredere în puterea de viață a națiunii române, de oțelire a sufletelor, a dorinței de a lupta și de a învinge, o exaltare a datoriei ce avem de a păstra prin sacrificiu și jertfe patrimoniul național etern și existența noastră ca stat întreg și liber*".

Tîlcul unor ordonanțe

Studiul formula numeroase argumente ilustrînd faptul că mai mult ca oricînd în cei șase ani de dictatură nazistă în Germania, România devenise obiectiv prioritar al politicii expansioniste a celui de-al III-lea Reich[1]. În aceeași perioadă, organele de sinteză ale Corpului detectivilor din cadrul Siguranței generale, în strînsă colaborare cu acelea ale Serviciului Secret și ale Secției II a Marelui Stat Major Român, au elaborat ample rapoarte, dezvăluind modul în care menghina economică a Germaniei începea a se strînge treptat și sistematic în jurul României.

Ca urmare a repetatelor demersuri naziste, Carol II și-a dat consimțămîntul pentru începerea tratativelor economice și venirea în țară a lui Wohlthat. În cursul primei runde a tratativelor (14-22 februarie 1939), germanii s-au grăbit să avanseze un proiect de tratat a cărui aplicare ar fi dus la subordonarea totală a economiei țării intereselor Reichului nazist. Proiectul prevedea, între altele, „*adaptarea producției agricole române conform nevoilor germane*", „*întocmirea unor planuri economice pe termen lung pentru exploatarea forestieră și industria lemnului, ținîndu-se cont de nevoile germane*", „*dezvoltarea industriei de petrol germano-române*" etc. În schimb, partea germană se angaja să livreze armament, muniții și alte instalații militare. Esența acestui proiect de acord era cît se poate de limpede definită de însuși Wohlthat: „*Orientînd economia românească spre Germania pe baza unor planuri prevăzute pe mai mulți ani, Germania își asigură supremația în sud-estul Europei*".

Întrucît partea română a respins aceste propuneri, tratativele s-au întrerupt, fiind reluate în luna următoare. De data aceasta, propunerile lui Wohlthat mergeau încă și mai departe pe linia anihilării independenței României. În ziua de 15 martie, exact în momentul în care trupele naziste

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1969, 1/1974, 8/1975, 4/1979, 2/1980.

cotropeau întreaga Cehoslovacie, partea română a prezentat un document în care se arăta că „*proiectul Wohlthat depăşea cadrul strict economic, avînd implicaţii asupra independenţei economice a României*". Tratativele intraseră în mare impas. „*Cabinetul* [român] — raporta la Berlin Wohlthat — *şi-a dat seama că este vorba de mult mai mult decît de un tratat comercial obişnuit*". Referindu-se la acest moment, Armand Călinescu, devenit prim-ministru din 7 martie 1939, nota: „*Încă o etapă a mişcării de înaintare germană. O nouă etapă poate fi subjugarea României. Pe ce cale şi prin ce metodă?* — se întreba el. *Prin provocarea dezagregării interne cu ajutorul unui procedeu diversionist: provocarea unui conflict cu Ungaria şi cu minorităţile germane. Dacă lăsăm Germaniei libertatea de manevră vom cădea sigur. Pentru germani economicul e important şi decisiv, iar politicul element de şantaj. Noi vrem să asigurăm frunta-riile şi* [pentru aceasta] *să plătim. Ce poate să dorească Germania? Petrol, pentru a se asigura. Întrucît urmărind politicul, să-l obţinem* [prin economic]".

Intenţiile Germaniei nu mai lăsau nici un dubiu. Wehrmachtul invadase Cehoslovacia şi se afla cu trupele sale la mai puţin de 300 km de graniţa româno-ungară. Acţiunea sa era concertată cu aceea a trupelor horthyste, care, după ce ocupaseră o parte din Ucraina subcarpatică, se aflau dispuse de-a lungul frontierei cu România, creînd premise nemijlocite pentru un conflict iminent. Încă în zilele în care trupele hitleriste erau în plin marş prin Moravia, s-a dezvăluit un fapt plin de grave semnificaţii: la afişarea în localităţile cehoslovace a ordonanţelor trupelor de ocupaţie, s-a constatat că multe exemplare din acestea fuseseră tipărite în limbile germană şi... română!!! Aşadar, ceea ce se bănuia de mult, devenea o certitudine.

Cotropirea Cehoslovaciei de către nazişti şi înăsprirea raporturilor româno-ungare sporise primejdia unei agresiuni hitleristo-horthyste asupra României. „*Fabricius mi-a mărturisit* — scria Grigore Gafencu într-un document redactat la 13 iulie 1940 şi aflat în Arhiva Ministerului afacerilor externe, fond 71 România, anul 1940, ianuarie-august, vol. 8 — *că aceste primejdii* [ale unei invazii naziste în România] *au existat şi am fost feriţi de ele numai prin încheierea şi stricta împlinire a acordurilor economice*". La Berlin, în cadrul unei discuţii cu ministrul român Djuvara, care se prezentase în audienţă cu prilejul încheierii misiunii sale, H. Goering definise cu exactitate poziţia şi intenţiile Reichului: „*A sosit momentul ca România să decidă definitiv dacă voieşte sau nu să meargă cu Germania*".

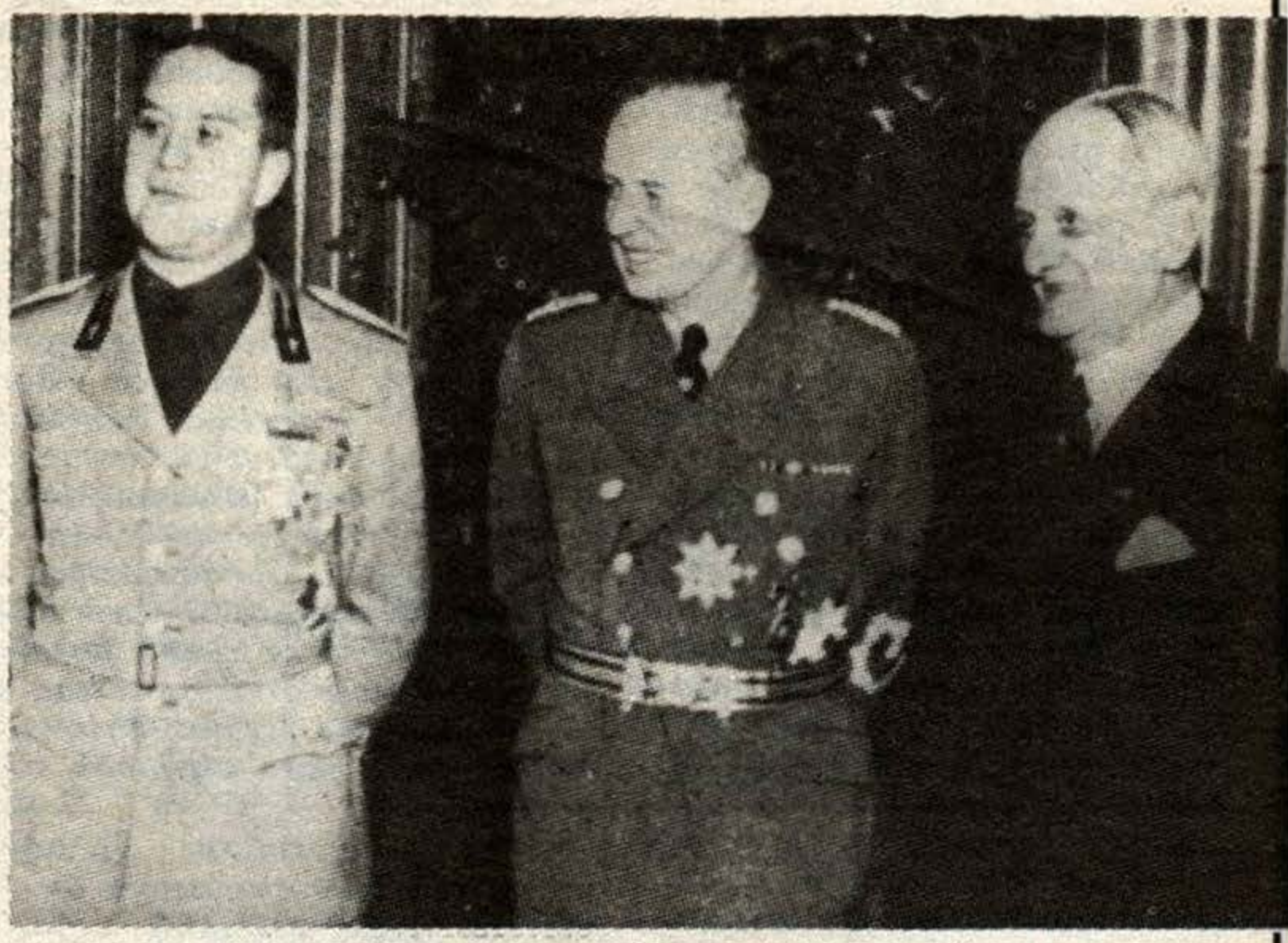

2 noiembrie 1938. (de la stînga la dreapta): Ciano, Ribbentrop şi ministrul de externe horthyst Kanya, al cărui guvern a beneficiat de primul dictat fascist de la Viena; peste aproape doi ani, sub ocrotirea acelorași tutori, Ungaria horthystă avea să-şi însuşească şi o parte din teritoriul românesc

Guvernul temporizează şi mobilizează

Presiunile exercitate de Berlin au pus în mişcare un întreg mecanism diplomatic de alarmă care avea să constituie şi mobilul unor decizii importante pentru sfîrşitul politicii conciliatoare a cercurilor conducătoare de la Londra şi Paris. La 16 martie, Gr. Gafencu a trimis o telegramă lui Tilea, solicitîndu-i să se prezinte la Foreign Office spre a atrage „*cu toată apăsarea atenţia guvernului britanic asupra uriaşelor consecinţe pe care le poate avea nu numai pentru Europa Centrală, ci şi pentru întreaga Europă, credinţa, care se întăreşte tot mai mult şi pe care nici o declaraţie şi nici un fapt pornit din Apus nu o îngrădeşte, că nu mai este decît un singur arbitru în Europa care hotărăşte de siguranţa, de neatîrnarea şi de pacea naţiunilor*".

După ocuparea Cehoslovaciei, guvernul britanic a decis să renunţe la starea de calm instaurată după semnarea acordului de la München, din septembrie 1938. Declaraţia făcută de primul ministru Chamberlain, la Birmingham, în seara zilei de 17 martie 1939, potrivit căreia „*la o viitoare agresiune nazistă, va trebui să se reziste*", fusese introdusă în cuvîntarea premierului britanic în urma celor două intervenţii pe care, la 16-17 martie, le făcuse V.V.

Tilea la Foreign Office, aducînd la cunoştinţa cabinetului englez şi a presei cele ce se petreceau la Bucureşti, lăsînd să se înţeleagă că, în cursul negocierilor economice cu Germania, România s-a aflat în faţa unui ultimatum. Ştirea a alertat cancelariile europene, provocînd mareîngrijorare. Amănuntele „cazului Tilea" sînt binecunoscute cititorilor noştri din lectura altor articole publicate în paginile acestei reviste[1], aşa că nu vom insista asupra lor.

Hotărîtă să-şi apere independenţa, România se pregătea de rezistenţă armată. La 16 martie, guvernul român a ordonat o concentrare preventivă a trupelor în Transilvania. Două zile mai tîrziu, Gr. Gafencu a elaborat o circulară către toate agenţiile diplomatice ale României, făcînd cunoscut că guvernul român a luat toate măsurile pentru apărarea ţării. *„Voinţa guvernului de a apăra în afară drepturile şi interesele ţării şi ale statului este tot atît de dîrză şi de temeinic închegată, ca şi voinţa lui de pace. Ţara este pregătită astfel să facă faţă cu toată liniştea şi cu deplină autoritate morală şi politică, desfăşurării evenimentelor"*.

După insistente consultări în cadrul său, guvernul englez s-a decis să sondeze guvernul sovietic. Seeds, ambasadorul britanic în capitala sovietică, a întrebat la 18 martie pe ministrul de externe sovietic ce poziţie va avea ţara sa în cazul în care Hitler va dezlănţui un atac asupra României. Chiar în seara aceleiaşi zile, Litvinov a propus convocarea unei conferinţe la Bucureşti cu participarea Angliei, Franţei, U.R.S.S., Turciei, Poloniei şi României, în cadrul căreia să se decidă o poziţie comună, propunere care a rămas însă, după cum se ştie, fără urmări.

La 21 martie, pentru a face faţă unui eventual atac germano-ungar, guvernul român a decretat mobilizarea, act întîmpinat cu entuziasm de întregul popor român, hotărît să se opună oricărei agresiuni. *„În ziua cînd România va fi atacată* — declara premierul Armand Călinescu — *ea se va apăra împotriva oricui şi va lupta pînă la limita puterilor sale pentru integritatea teritoriului său"*.

În zilele de 21-22 martie, relaţiile româno-germane au cunoscut un moment de mare tensiune. Perspectivele ruperii definitive a negocierilor economice cu Germania deveneau posibile. Pentru a evita un asemenea deznodămînt, în după-amiaza zilei de 22 martie, Wohlthat şi Fabricius au intervenit vehement pe lîngă ministrul de externe Gr. Gafencu, declarîndu-i că un nou refuz al guvernului român de a accepta condiţiile germane va avea urmări foarte grave. Intervenţia a fost continuată şi în faţa primului ministru. Cererile ultimative care la 16 martie mai puteau fi puse la îndoială deveniseră o certitudine. La 23 martie, guvernul român a acceptat semnarea noului tratat economic româno-german. Prin prevederile sale, acesta leza în mod grav suveranitatea ţării, independenţa ei economică, vizînd-o, implicit, şi pe cea politică. *„Acordul încheiat cu Germania conţinea, evident, un risc de care guvernul român era conştient... România se aventura în spaţiul vital german şi înfrunta astfel un pericol pe care ultimele teorii naţional-socialiste nu făceau altceva decît să-l sublinieze* — scria Gr. Gafencu. *Din acel moment, independenţa României a devenit o problemă de rezistenţă, de rezistenţă răbdătoare, constantă şi susţinută faţă de solicitările pe care fără îndoială Reichul le va face în cadrul colaborării economice fixate. Pe de altă parte, această rezistenţă depindea de importanţa propriilor forţe ale României şi de jocul alianţelor sale..."*

Martie 1939: trupele naziste invadează Cehoslovacia

Ajunşi în acest punct, să încercăm a fixa încă o dată semnificaţia „cazului Tilea". Analiza efectuată de istoricii români, ca şi alţi cercetători obiectivi, a pus în evidenţă concluzia care reflectă în mod realist proporţiile şi esenţa demersului diplomatului român, şi anume, că el trebuie privit în strînsă corelaţie cu cotropirea Cehoslovaciei de către trupele naziste; între acest eveniment şi acţiunea lui Tilea s-a consumat ca fulgerul un proces de o deosebită semnificaţie — începutul sfîr-

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1975, 5-8/1982.

șitului perioadei de conciliatorism dus de cercurile politice conducătoare din Anglia și Franța. În urma acestui demers au fost formulate garanțiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939 date Greciei și României. Demersul lui Tilea, împreună și cu alți factori, a deschis calea negocierilor anglo-franco-sovietice, căci după ce, la 20 martie, guvernul român a propus Angliei ca unele puteri occidentale să-și precizeze în mod oficial poziția în sensul că nu vor mai admite nici un fel de schimbări teritoriale în Europa, Londra s-a adresat din nou Moscovei, propunînd guvernului sovietic un proiect de declarație prin care Anglia, Franța, U.R.S.S. și Polonia își afirmau dorința de a apăra pacea și își luau obligația să se consulte în vederea unei acțiuni comune împotriva agresorului. La 23 martie, deși socotea că o atare declarație era insuficient de eficientă, U.R.S.S. s-a declarat de acord cu ea și, pentru a-i da o mai mare greutate, a propus ca aceasta să fie semnată de primii miniștri și de miniștrii de externe ai țărilor respective. Guvernul francez și-a dat acordul, dar cel britanic, în mod cu totul neașteptat, a trenat lucrurile, pentru ca la 1 aprilie să declare că propunerea sovietică... nu mai era de actualitate!

Ulterior, în perioada aprilie-august 1939, la Moscova s-au desfășurat cunoscutele tratative anglo-franco-sovietice în vederea creării unei alianțe politico-militare care să se opună oricăror acte de agresiune ale Germaniei în Europa. Aceste tratative n-au ajuns însă la rezultate concludente și în ultima decadă a lunii august au încetat. La 23 august s-a semnat pactul de neagresiune sovieto-german, iar evoluția evenimentelor internaționale — agravată prin agresiunea nazistă asupra Poloniei la 1 septembrie 1939 și declanșarea celui de-al doilea război mondial — a căpătat un curs tot mai periculos, grăbind izolarea completă a României pe plan extern. ■

Scrisoare din Cambridge

CIFRUL LUI ARMAND CĂLINESCU

În ultimii ani, mai mulți istorici din Europa și America au scris cărți și studii despre așa-zisul „caz Tilea", un subiect important în istoria diplomației române și europene în primăvara anului 1939[1]. Cercetînd arhivele disponibile, autorii nu au putut ajunge la o concluzie certă și unanimă; ei au propus diferite interpretări. Însuși acest fapt în sine dovedește că „operația Tilea" a fost bine concepută și executată, rămînînd pînă acum un secret nedescoperit.

După cotropirea Cehoslovaciei de către Germania hitleristă, guvernul român și-a dat seama că drumul expansiunii celui de-al III-lea Reich spre Balcani era deschis, Ungaria lui Horthy nefiind o țară care să se opună Reichului. Dimpotrivă, după cum faptele aveau s-o dovedească, ea va beneficia de înaintarea lui Hitler spre sud-estul Europei.

Primul ministru Armand Călinescu a remarcat de multe ori, în notițele sale zilnice[2], că pericolul pentru țara noastră venea din nord. Conștient de interesul național suprem al României și pentru a apăra independența țării, el a luat o serie de măsuri pe plan intern și extern. În domeniul militar, s-a procedat de îndată la echiparea și înzestrarea armatei cu material nou. În perioadele de tensiune, trupele au fost concentrate pe pozițiile necesare pentru apărarea granițelor țării[3].

Paralel cu aceste măsuri, s-a procedat la o intensificare a legăturilor diplomatice cu Aliații tradiționali ai României. În acest sens, miniștrii Angliei și Franței la București, Sir Reginald Hoare și Adrien Thiery au avut nenumărate convorbiri oficiale și neoficiale cu primul ministru. Arhivele lui Armand Călinescu conțin material care confirmă starea relațiilor bune ce existau cu acești aliați, relații pe care el voia să le întărească.

În primăvara anului 1939, premierul român vedea clar că este în interesul țării ca Aliații să înțeleagă și să acționeze mult mai activ împotriva pericolului hitlerist care se ivise la orizontul Balcanilor și care amenința nu numai România, ci toată regiunea din sud-estul Europei.

La 19 mai 1939, Sir Reginald Hoare scria lui Sir Alexander Cadogan: „Îl consider pe Călinescu omul cel mai indicat să preia conducerea și să constituie elementul vital în rezistența națională".

Anschlussul și perioada münchenează arătaseră că guvernul britanic se mișca greu și încet. Contraacțiunile Aliaților, atît de necesare, lipseau. Venise aproape ceasul al doisprezecelea. Era nevoie de un șoc pentru a deștepta pe cei adormiți. Intră în scenă Viorel Tilea. Primul ministru Călinescu l-a recomandat regelui Carol II, care l-a numit pe V. Tilea ministru al României la Londra, la începutul anului 1939, deoarece era omul cel mai indicat pentru această misiune. Tilea făcuse studii superioare în Anglia, la renumita „School of Economics" din Londra; mai lucrase la Legația României din Londra, în 1920; era fondatorul și președintele Asociației Anglo-Române: a activat în diferite organizații anglo-române, fiind deci binecunoscut de opinia publică britanică și în cercurile importante ale partidelor conservator și laburist: avea relații cu istorici renumiți ca Seton-Watson; făcea parte din același Partid Național-Țărănesc ca și Călinescu, cu care era bun prieten de mulți ani. Primul ministru avea acum la Londra un om de încredere cu misiunea clară de a întări și accelera relațiile politice și economice dintre cele două țări. Datorită activității lui

---

[1] Dintre istoricii care s-au ocupat de „cazul Tilea" amintim pe românii Gh. Buzatu, Viorica Moisuc, Gh. Zaharia, Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu, Elisa Campus, germanul Andreas Hillgruber, canadianul Sidney Aster, americanul Paul B. Quinlan, englezii Elisabeth Barker, Simon Newman, Martin Gilbert, Richard Gott, Elisabeth Wiskemann, francezul Philippe Marguerat.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 4-9/1977; 7/1985.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
CABINETUL PRIMULUI MINISTRU

12
341 plicuri, corespondență personală cu
mulți demnitari.
Un dicționar cifrat.
Situația sentimentelor bugetare
din 1933 – 938.
19 dosare corespondență de Stat
3 pașapoarte diplomatice

Facsimil după inventarul întocmit în urma percheziției efectuate în casa lui Armand Călinescu

împreună cu aceea desfășurată de otașatul de presă D. Dimăncescu, România a fost așezată mai evident în atenția cercurilor politice britanice.

În ziua de 14 martie 1939, cu o zi înainte ca Praga să fie ocupată de Hitler, Tilea a cerut Foreign Officeului să facă un gest care să arate interesul Marii Britanii în sud-estul Europei. La 15 martie, Germania a invadat întreaga Cehoslovacie. Guvernul român considera că venise momentul pentru o acțiune diplomatică românească de anvergură și eficiență. Au urmat, la 16 și 17 martie, întrevederi și convorbiri intense între Tilea și diferiți reprezentanți ai guvernului britanic. Ministrul român l-a informat pe Sir Orme Sargent că România era amenințată de un pericol tot așa de mare ca acel ce a distrus Cehoslovacia.

Evenimentele sînt cunoscute[1]*. Ceea ce rămîne de adăugat acum e doar amănuntul rămas misterios al mesajului transmis de la București lui Tilea pentru a declanșa alerta. Trebuie precizat că încă la numirea la Londra, Tilea avea o înțelegere confidențială cu primul ministru A. Călinescu. Reprezentantul român la Londra comunica nu numai cu șeful său ierarhic, ministrul de externe Grigore Gafencu, ci și direct cu Armand Călinescu și cu Carol II.*

De-a lungul anilor, o serie de istorici străini și români mi-au cerut lămuriri asupra sursei mesajului secret pe care îl primise Tilea, de la București la mijlocul lunii martie 1939. Cunoscînd relațiile speciale ce existau între premierul român A. Călinescu și Tilea, am avut bănuieli care în mod logic mă îndreptau spre sursa instrucțiunilor primite de ministrul român la Londra. Cercetînd arhivele tatălui meu nu am putut descoperi, atunci, dovada necesară și secretul a rămas neelucidat. Recent însă am găsit explicația căutată. Și anume, existența unui cod secret prin care primul ministru român comunica cu Tilea la Londra în cazuri deosebit de importante și confidențiale. Este natural că instrucțiunile de felul celor transmise lui Tilea atunci nu puteau fi date prin Ministerul de externe. De altfel, și rolurile au fost concepute cu finețe: în vreme ce Tilea și conducerea guvernului român avertizau despre gravitatea situației României, ministrul de externe Gr. Gafencu dezmințea existența ultimatumului german.

Existența codului secret și modul de comunicare între Călinescu și Tilea sînt confirmate și de Virgil Stelea, colaboratorul apropiat al lui Tilea timp de mulți ani. Codul secret figura printre materialele ridicate la percheziția efectuată de poliția legionară în casa mamei mele. Existența acestui cod ne lămurește de unde a primit Tilea instrucțiunile de a dezlănțui o suită de intervenții pe lîngă guvernul englez pentru a atrage atenția cu orice chip asupra presiunilor ultimative exercitate de Germania asupra României în cursul negocierilor economice de la București.

Este indiscutabil că acțiunea României a influențat politica britanică și a produs o schimbare vizibilă — o deșteptare din somnul lung al conciliatorismului și distrugerea iluziilor lui Chamberlain. ■

Barbu CĂLINESCU

Doi prieteni și colaboratori: V. V. Tilea (stînga) și Armand Călinescu

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1975, 5-8/1982.

1909-1920. Trandafir G. Djuvara:

ÎN MISIUNE DIPLOMATICĂ LA BRUXELLES, LE HÂVRE ŞI LUXEMBURG

VALERIU BUDURU, IOANA URSU

În vara anului 1909, Trandafir G. Djuvara sosea la Bruxelles în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României în Belgia. *„După ce fusesem director politic şi secretar general la Ministerul afacerilor străine, însărcinat cu afaceri la Belgrad, ministru la Sofia şi la Constantinopol,* — notează el, în memoriile sale[1] — *delegat în Comisia Europeană a Dunării, obţineam, în sfîrşit, un post în care puteai activa în deplină siguranţă, într-o ţară a cărei neutralitate era garantată de Europa: am recunoscut, cinci ani mai tîrziu, că mă înşelasem, ca toată lumea, de altfel"*.

Capitala belgiană nu-i era necunoscută. Cu aproape două decenii înainte (între 1880 şi 1883), fusese aici în calitate de prim-secretar al Legaţiei României, de unde plecase — cum spune în însemnările sale — cu cele mai plăcute amintiri.

Misiunea sa pe lîngă guvernul belgian durează 11 ani, pînă în 1920. Cinci dintre ei preced izbucnirea primului război mondial. O perioadă în care diplomatul român cunoaşte şi mai îndeaproape realităţile belgiene. Este în strîns contact cu lumea politică şi diplomatică, urmăreşte îndeaproape viaţa culturală şi artistică din ţara gazdă, este prezent la concerte, expoziţii artistice, spectacole de teatru, participă, firesc, în calitatea sa oficială, la ceremoniile care au loc cu prilejul vizitelor pe care suverani şi şefi de state le fac în capitala Belgiei: regina Wilhelmina a Olandei, preşedintele Republicii Franceze, Armand Fallières, împăratul Germaniei, Wilhelm II, regele Suediei, Gustav V, ceremonii pe care le descrie, inclusiv prin intermediul unor momente amuzante care dau o anumită culoare însemnărilor sale. Cînd, de exemplu, regelui suedez, care se remarcă şi prin statura sa, îi sînt prezentaţi şefii misiunilor diplomatice acreditaţi la Bruxelles, suveranul, oprindu-se în faţa lui Below, ministrul german, care avea o talie foarte înaltă, îl măsoară de sus şi pînă jos, zicîndu-i simplu: *„«Cît?». Colegul meu răspunse tot laconic: «un metru 95». Atunci suveranul scandinav, triumfînd, îi replică rîzînd: «Eu, un metru 97!»"*.

Cea mai impunătoare vizită este aceea a Kaiserului *„foarte teatral, fiecare o ştie"*. Wilhelm îi primeşte pe diplomaţi, nu în grup, aşa cum se procedează de obicei, ci separat pe fiecare, *„ceea ce flatează pe şefii de misiuni"*. Pe ministrul român, monarhul îl cunoaşte din vremea în care Djuvara se afla în misiune diplomatică la Constantinopol şi suveranul german făcuse o scurtă vizită sultanului. *„Cînd intrai, însoţit de colegul meu Flotow, în salonul unde se găsea Kaiserul, acesta îl opri pe ministrul său: «Inutil de a mi-l prezenta pe domnul Djuvara; eu îl cunosc»"*. Cei doi discută despre Bruxelles şi Turcia, despre politica generală. *„Un talmeş-balmeş de generalităţi"*, notează Djuvara în jurnalul său, întrebîndu-se

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1987.

dacă n-ar fi cazul să amintească aici de dictonul binecunoscut: *„Cuvîntul a fost dat omului pentru a-şi ascunde gîndurile... Trebuie să mărturisesc* — adaugă el, referindu-se la răspunderea pe care Wilhelm II o va avea în dezlănţuirea primului război mondial — *că, potrivit impresiei de moment, omul pe care-l aveam în faţa mea părea încîntat de situaţie şi nicidecum dispus să abuzeze de ea"*.

În activitatea pe care reprezentantul român o desfăşoară în aceşti ani în capitala Belgiei, se înscriu şi tratativele duse pentru înfiinţarea unei legaţii a României în Luxemburg, cu reşedinţa la Bruxelles şi semnarea unui tratat între Belgia şi România, privind proprietatea literară şi artistică, *„chestiune* — subliniază autorul memoriilor — *care îmi era dragă de mult timp, pentru că sînt unul din membrii fondatori ai Asociaţiei literare şi artistice internaţionale, care a împlinit, în 1928, cincizeci de ani de existenţă"*.

De altfel, manifestările culturale şi artistice îi sînt — rezultă din multe pagini ale însemnărilor sale — foarte aproape diplomatului român, iar din acest punct de vedere capitala Belgiei îi oferă un teren deosebit de fertil. Este, notează el, *„un colţ de pămînt înfrumuseţat de arta omului"*. Nelipsit de la aproape toate concertele date de mari maeştri ai muzicii, de la expoziţii de pictură, ca şi alte evenimente artistice, are cuvinte de frumoasă apreciere pentru oamenii de artă şi cultură. Organizează o serie de întîlniri care au drept scop cunoaşterea reciprocă şi apropierea dintre ţara pe care o reprezintă şi ţara gazdă. La invitaţia sa, la Legaţia României concertează George Enescu, *„amicul meu, gloria noastră naţională"*. La concert, asistă printre alţii şi contesa de Flandra, mama regelui Albert I al Belgiei şi sora regelui Carol I al României. *„Aceste audiţii aveau loc în cele două saloane din Avenue Louise, unde creasem o ambianţă românească, expunînd pe pereţi tablourile maeştrilor români: Grigorescu, Mirea, Luchian, Voinescu, Pătraşcu, Kimon Loghi, fără a mai vorbi de operele regretatului meu frate* [Alexandru Djuvara — 1858-1913], *care a expus de două ori la salonul din Paris"*.

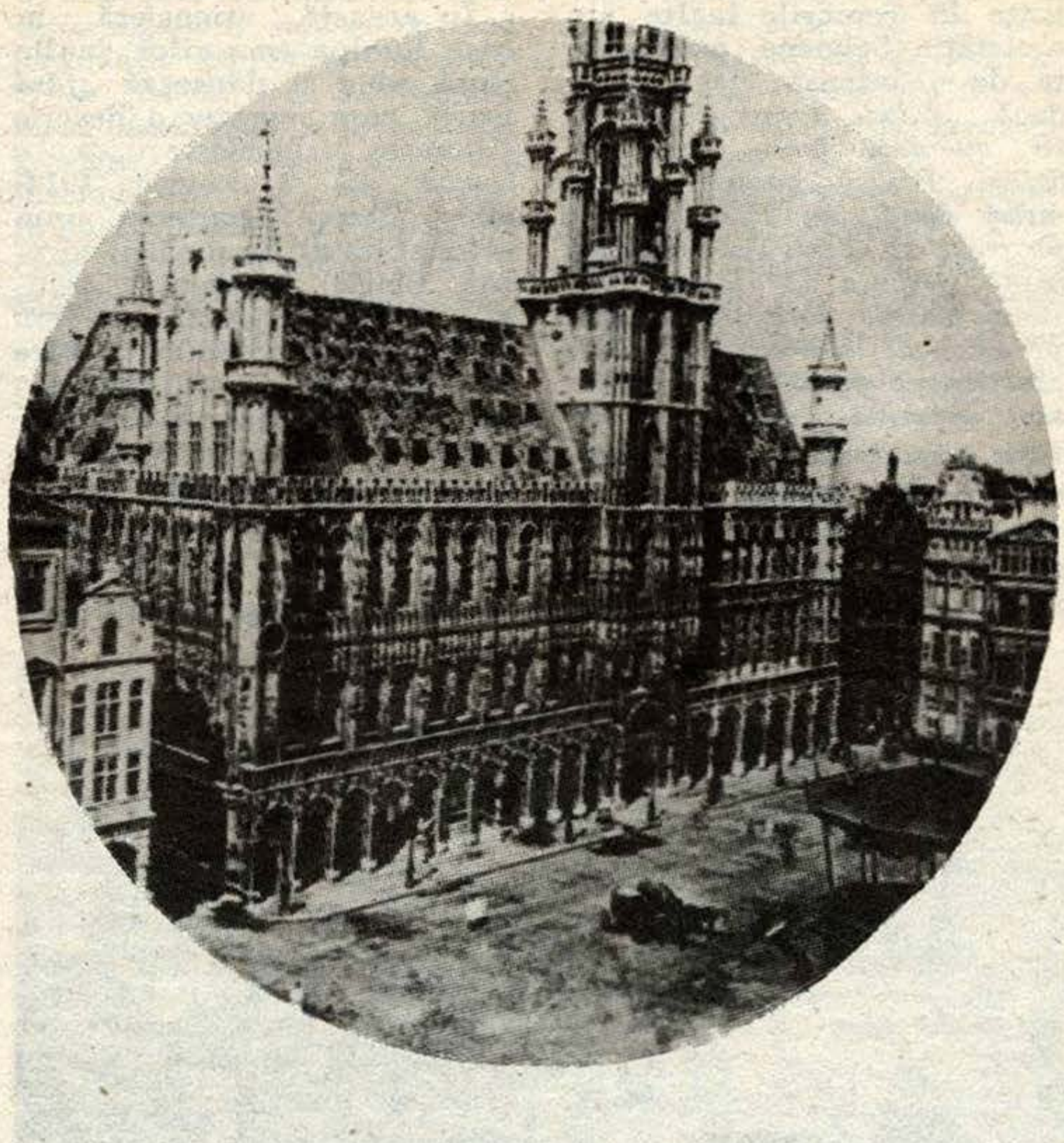

Bruxelles, la începutul sec. XX

Printre reprezentanţii de seamă ai culturii româneşti invitaţi de ministrul nostru în capitala Belgiei se numără şi A.D. Xenopol, vizită pe care Djuvara a considerat necesar să o consemneze în amintirile sale: *„M-am străduit să accentuez fraternitatea pe tărîmul literaturii* — notează el — *între cele două popoare prietene. Am sugerat istoricului nostru A.D. Xenopol să vină la Bruxelles, unde a ţinut o conferinţă la Universitate şi o a doua la Universitatea din Louvain. Amîndouă au fost viu aclamate. La un dejun pe care l-am oferit la Legaţie în onoarea sa am invitat, în afară de mai mulţi profesori, scriitori şi artişti, pe domnul Poulet, astăzi viconte, ministrul ştiinţelor şi artelor şi, ca şi mine, fost elev al Şcolii de ştiinţe politice din Paris. Am schimbat, cu acest prilej, toasturi amicale, în care am urat celor două ţări ale noastre să meargă mînă în mînă pe căile luminoase ale progresului intelectual. Cît de departe eram atunci de a ne gîndi că aceste căi trebuiau să se transforme într-un calvar însîngerat, dar mulţumită Domnului, am fost şi atunci mînă în mînă în aceste crude încercări atît de puţin meritate"*.

La plecarea sa, în 1909, pentru a-şi lua în primire postul de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României în capitala Belgiei, şeful interimar la Ministerul afacerilor străine, îi spune — cum notează Djuvara în paginile sale memorialistice: *„Bruxelles este cel mai bun fotoliu de orchestră pentru a auzi bine concertul european"*.

Din acest „fotoliu", diplomatul român înregistrează evenimentele de pe continent, pe al cărui cer se adună mereu mai numeroşi nori prevestitori de furtună. Dar notele tot mai discordante ce se aud în „concertul european" sînt

– constată el – slab înregistrate în cercurile înalte ale societății belgiene, preocupată de o intensă viață mondenă. *„Zilnic aveau loc recepții, cu dată fixă, ceaiuri și baluri. Pentru dineuri se primeau două sau trei invitații pe seară și, pentru a invita tu însuți, trebuia să anunți cu o lună înainte dacă țineai neapărat să ai la masă pe cutare sau cutare persoană. Un glumeț, primind o asemenea invitație prematură răspunse: «Da, mă voi duce cu cea mai mare plăcere... dacă voi mai fi în viață la acea dată îndepărtată...» În societatea aristocratică, plasarea la masă era deosebit de dificilă din cauza pretențiilor anumitor persoane, încît erai obligat să dai dineuri mai numeroase pentru a evita orice ofensă. Recepțiile prințeselor de Liège erau deosebit de somptuoase. În zilele de vineri lojile teatrului de la Monnaie erau transformate în adevărate mici saloane de recepție. Aici, în timpul iernii 1913-1914, după* Tetralogie, *am ascultat 22 din cele 25 de reprezentații cu* Parsifal *de Wagner și nu defineam recordul"*. Dineuri, spectacole, întîlniri, cercuri artistice și literare, conferințe, concerte simfonice, totul contribuie *„să facă cît mai plăcută"* viața celor ce pot beneficia de ele.

În această atmosferă, în care Europa cercurilor înalte cîntă, rîde și dansează *„fără griji"*, cum sugestiv o descrie Djuvara, izbucnește *„ca o bombă"*, la 2 august 1914, știrea despre remiterea unui ultimatum al Germaniei, adresat Belgiei, prezentat printr-o notă a domnului von Below. În aceeași zi în care forțele sale armate pătrundeau pe teritoriul Luxemburgului, *„în ciuda protestului bătrînului Eyschen* [șeful guvernului] *care s-a dus la frontieră avînd în mînă tratatul care garantează neutralitatea țării, Germania pretindea guvernului belgian să permită armatelor să traverseze regatul pentru a ataca Franța, sub pretextul viclean că «forțe franceze ar avea intenția să mărșăluiască pe Meuse, prin Givet și Namur»*. *Ministrul afacerilor străine* [al Germaniei] *domnul von Bethmann-Hollweg*[1] *avusese îndrăzneala să califice drept* petec de hîrtie *tratatul european ce garanta neutralitatea Belgiei. Această pată va rămîne totdeauna pe numele său. Și nu se acordau decît 12 ore guvernului belgian pentru a răspunde la această incalificabilă agresiune. Remisă la orele 7 seara, nota germană pretindea un răspuns înainte de orele 7 dimineața"*.

În acea *„noapte tragică"*, cum o numește autorul însemnărilor, factorii de conducere ai Belgiei au hotărît, după dezbateri aprinse, să respingă cererea Germaniei. Guvernul belgian considera că *„acceptînd propunerile care i-au fost notificate, ar sacrifica onoarea națiunii și, în același timp, ar trăda datoriile sale față de Europa"*.

Dar Belgia nu dispunea de forțe pentru a se opune agresorului. *„Țara a fost invadată. Atunci a început această epopee dureroasă care a durat patru ani și patru luni. Doar eroica apărare a orașului Liège de către generalul Leman, de la care am o fotografie cu o dedicație, care mă flatează, întîrzie timp de două săptămîni ocuparea Bruxellesului, care nu avea nici un mijloc de apărare. În timpul acesta de două săptămîni așteptam semnalul pe care trebuia să ni-l dea Ministerul afacerilor străine. Viața devenea din zi în zi mai grea în capitală"*.

Guvernul hotărăște plecarea la Anvers și ministrul român, împreună cu alți diplomați, se decide să-și continue misiunea. La 20 august 1914, *„a doua zi dimineața de la plecarea noastră, germanii și-au făcut intrarea în capitala belgiană. În fruntea lor, guvernatorul general von Bissing s-a dus la acea capodoperă de artă gotică, sediul primăriei orașului, unde îl aștepta primarul înconjurat de consilierii municipali. El s-a așezat la birou și, cu brutalitate, a scos și și-a pus în față revolverul. Domnul Ad Max, mai tîrziu încarcerat în Germania, calm, dar hotărît, și-a scos stiloul și l-a pus chiar în fața revolverului... Și a venit ziua în care grosolanul revolver a fost redus la tăcere de micul stilou"*.

Regele și guvernul belgian se stabilesc pentru trei săptămîni în nordul țării, la Anvers, apoi timp de o săptămînă la Ostende, în Flandra de vest, și, în cele din ur-

Înverșunata opoziție a armatei belgiene nu a putut împiedica ocuparea țării de către inamic

[1] Între 1909 și 1917, Theobald von Bethmann-Hollweg a deținut și funcția de cancelar al Germaniei.

mă, sub presiunea înaintării forţelor germane, în Franţa, la Le Hâvre. Rămînînd la postul său, diplomatul român urmează autorităţile belgiene în peregrinările lor, fiind martor al tragediei pe care o trăieşte poporul belgian, alături de celelalte popoare ale Europei pustiite de război. Bombardamentele la care sînt supuse oraşele şi satele, şirurile de locuitori care-şi părăsesc căminele la apropierea forţelor duşmane, trupele în retragere traversînd localităţile, convoaiele cu răniţi transportaţi de Crucea Roşie, bubuitul tunurilor germane care se aude aproape continuu, totul creează o atmosferă de spaimă şi deprimare. În cele trei săptămîni cît autorităţile se află la Anvers, oraşul este bombardat în cîteva rînduri. Bombele ucid oameni nevinovaţi, distrug case, poduri, artere de circulaţie. Plecaţi în pribegie, grupuri nesfîrşite de oameni *„defilează în fiecare zi pe străzile din Anvers, lamentabil şir de bărbaţi, femei şi copii, din care cea mai mare parte nu duc în braţele lor decît perne şi pături...“* Spaima şi deprimarea sînt amplificate de urletele animalelor flămînde de la grădina zoologică a oraşului.

Aceeaşi situaţie la Ostende. La plecarea autorităţilor spre Le Hâvre, *„toată lumea plînge, femei şi bărbaţi. Şi este într-adevăr de plîns să vezi reprezentanţi autorizaţi ai unui popor nevinovat obligaţi, ei şi familiile lor, să părăsească tot ce au mai scump, patria. Cum să găseşti cuvinte de consolare pentru o asemenea nenorocire? De altfel, străinii înşişi, care împărtăşesc această soartă nedreaptă, sînt profund mişcaţi: auzi pe ici pe colo suspine înăbuşite ca în timpul unei înmormîntări“*.

La Le Hâvre, unde guvernul belgian şi diplomaţii acreditaţi pe lîngă acesta şi-au stabilit reşedinţa pentru o perioadă ce va dura peste patru ani, ştirile care sosesc din Belgia ocupată sînt din ce în ce mai alarmante. *„Populaţia regatului suferă*, notează Trandafir Djuvara. *Guvernatorul general von Bissing este tipul desăvîrşit al brutalităţii germane“*. Şi în continuarea însemnărilor sale, diplomatul român reproduce un raport pe care la 8 noiembrie 1916 îl înainta autorităţilor române: *„Am semnalat, de mult timp, ordonanţa guvernatorului general von Bissing care sileşte pe muncitorii belgieni la muncă forţată, contrar stipulaţiilor formale ale Convenţiei de la Haga; în admirabila lor rezistenţă pasivă, nefericiţii muncitori belgieni preferă închisoarea concursului indirect pe care braţele lor l-ar fi oferit operaţiunilor de război ale implacabililor lor duşmani. Acesta nu este, însă, decît primul pas în arbitrariul guvernanţilor. Impacientaţi de rezistenţa pe care o întîmpină, dar mai ales presaţi de ameninţarea unei răscoale armate, ca urmare a intervenţiei române*[1], *imperialii trecuseră ultimile limite ale acţiunilor lor criminale, deportînd în Germania zeci de mii de belgieni, destinaţi să înlocuiască în uzinele lor de război pe germanii chemaţi sub drapel“*.

Refugiaţii belgieni, fugind de invazia germană, sosesc la Paris

După semnarea armistiţiului, la 11 noiembrie 1918, într-un vagon-salon, în gara de la Rethonde (Oise), autorităţile belgiene se reîntorc acasă. *„Se organiză* — scrie diplomatul român — *un tren special, care traversă cu o mare încetineală Belgia, răscolită de tunuri şi tranşee. Au trebuit 36 de ore, în loc de 4 ca înainte de război, pentru a sosi la Bruxelles la 26 noiembrie, către ora 3 dimineaţa, via Bruges. Pe drum, mînia şi tristeţea noastră erau mari, constatînd, pe tot parcursul devastările vandalilor.*

La Bruxelles, spectacolul nu era mai vesel. Primiţi la gară de marchizul de Villalobar, a trebuit să dormim într-un hotel; mijloacele de locomoţie şi de încălzire erau aproape nule. A doua zi, am fost nevoit să-mi transport bagajele la Legaţie cu un cărucior de mînă...

Viaţa reînvie puţin cîte puţin. Ca nişte albine neobosite, belgienii reîncepuseră lucrul cu o tenacitate admirabilă“. ■

---

[1] Este vorba de intrarea României în război, la 27 august 1916, despre ale cărei implicaţii şi ecouri internaţionale, aşa cum le-a notat Trandafir Djuvara în memoriile sale, vom relata în numărul următor al revistei.

Din tradiţiile gîndirii progresiste româneşti

Constantin Dobrescu-Argeş:

ŞCOALA — O ALMA MATER A POPORULUI

Dr. ROMUS DIMA

„Chestiunea ţărănească", sub toate aspectele ei, a fost domeniul fundamental de care s-a ocupat cu prioritate Constantin Dobrescu-Argeş în întreaga sa activitate socială şi politică. În concepţia lui Dobrescu-Argeş, „chestiunea ţărănească" includea problematica lumii satelor în ansamblul ei, întregul complex de legi, programe, măsuri şi acţiuni ce trebuia întreprins pentru ridicarea economică, socială, politică şi culturală a ţăranului român la nivelul cerut de dezvoltarea ţării noastre la sfîrşitul secolului XIX. Vom detalia, aşadar, doar cele mai semnificative aspecte şi domenii ale „chestiunii ţărăneşti", din unghiurile de vedere ale lui Constantin Dobrescu-Argeş, făcînd, desigur, o analiză critică, obiectivă a concepţiilor sale.

Dascăl vizionar

Instrucţia şi educaţia prin intermediul şcolii aveau importanţă majoră în cadrul „chestiunii ţărăneşti". În 1875, cînd Constantin Dobrescu-Argeş a ocupat postul de învăţător la şcoala din Muşeteşti, starea şi nivelul învăţămîntului primar erau foarte modeste. Tînărul dascăl a dovedit o stăruitoare preocupare pentru aşezarea învăţămîntului de stat pe baze ştiinţifice solide, pentru progresul şi prosperitatea şcolii rurale româneşti, pentru asigurarea unor condiţii omeneşti de muncă şi de viaţă cadrelor didactice, cu deosebire învăţătorilor de la sate.

Prima grijă a lui Constantin Dobrescu-Argeş a fost aceea de a-şi face datoria în mod ireproşabil la catedră. Activitatea pe care a desfăşurat-o cu elevii dovedeşte consecvenţa de care era animat în instituirea unui învăţămînt cît mai complet şi mai complex. Problemele de ordin pedagogic şi metodic, atitudinea faţă de elevi şi, în mod special, promovarea unui ansamblu de metode şi procedee noi care să asigure pregătirea fiilor de săteni au rămas permanent în atenţia lui Constantin Dobrescu-Argeş. Într-un timp relativ scurt, au apărut şi primele rezultate ale străduinţelor sale: a reuşit să îmbunătăţească simţitor condiţiile materiale pentru desfăşurarea învăţămîntului; a determinat părinţii să-şi trimită cu regularitate copiii la cursuri; a adoptat procedee noi în procesul de predare a cunoştinţelor, folosind cu precădere metoda intuitivă; a făcut permanente legături între cunoştinţele prevăzute în programa şcolară şi preocupările viitoare ale elevilor; a introdus în şcoală elemente de practică agricolă modernă, de meşteşuguri specifice mediului rural (fetele, de pildă, învăţau tainele gospodăriei şi ale cusăturilor româneşti tradiţionale), a iniţiat o serie de exerciţii fizice şi de pregătire militară a elevilor, răspunzînd, cu această din urmă iniţiativă, entuziasmului cu care era privită, în toate straturile societăţii, iminenta luptă pentru unitate şi independenţă naţională a poporului nostru. Sistematizîndu-şi ideile şi acţiunile iniţiate pentru perfecţionarea şi modernizarea învăţămîntului de stat, învăţătorul Dobrescu-Argeş spunea: „Sistema ce aducem în învăţămînt prepară pe omul viitorului, pe omul societăţii şi-l pregăteşte pentru o lume vie, trăitoare, cu mari şi reale aspiraţiuni".

Despre concepţiile şi metodele folosite de talentatul învăţător s-a dus vestea cu rapiditate în toată ţara. „Bogăţia informaţiei, coerenţa şi stilul accesibil — nota cercetătorul Oniţa Gligor — au făcut faima lecţiilor predate de Constantin Dobrescu-Argeş, la care veneau să asiste ca la o şcoală a predării — învăţători din multe colţuri ale ţării". I.G. Dumitrescu, pedagog valoros al şcolii româneşti, îl considera pe Constantin Dobrescu-Argeş a fi un mare învăţător, care „a croit drumuri noi şi largi prin mijlocul mărăcinişului în care sîngerau şcoala, învăţătorul şi ţărănimea noastră".

Implicarea publicaţiilor conduse de el, (*Ţăranul* şi *Gazeta ţăranilor*, cît şi a revistei *Şcoala poporului*) în problemele învăţămîntului de stat din România a fost una din preocupările lui Constantin Dobrescu-Argeş. Studiile şi articolele din *Ţăranul*, dar mai ales din *Gazeta ţăranilor*, dedicate învăţămîntului, au venit în sprijinul cadrelor didactice şi au contribuit nemijlocit la perfecţionarea procesului instructiv-educativ. Revista *Şcoala poporului* era animată de dorinţa sinceră de a trasa un drum deosebit, „o dîră nouă, o cale nebătută" în cadrul şcolii populare rurale. Obiectivul său fundamental, cum o sugera şi nu-

mele, rămînea „școala populară în toate amănuntele sale", instituție care trebuia „să aibă un ideal, să aibă un scop".

În articole speciale apărute în cele trei publicații, ca și în discursurile rostite în Camera Deputaților, Constantin Dobrescu-Argeș a reușit să prezinte un tablou veridic și obiectiv al situației școlii românești la sfîrșitul sec. XIX, cu progresele înregistrate după reforma învățămîntului realizată de Al. I. Cuza, dar și cu marile ei lacune, care continuau să se răsfrîngă negativ asupra instrucției și educației unor generații întregi de școlari și deci asupra progresului și prosperității patriei. De asemenea, a formulat unele aprecieri valoroase cu privire la rolul școlii în procesul de formare și dezvoltare a nivelului cultural al maselor populare. „Pentru bunăstarea individuală și propășirea obștească — afirma el —, pentru respectarea instituțiunilor și moralitatea unui popor, trebuie școală"; „Școala este palatul poporului"; „Nici o instituțiune nu este de primă importanță ca aceasta a învățămîntului public..."; „Școala e o necesitate inexorabilă a societății actuale..."; „Școala... e un așezămînt care are puterea de a civiliza, de a înnobila omul", sînt doar cîteva din aprecierile enunțate de prodigiosul învățător. În lumina acestor definiții, Constantin Dobrescu-Argeș a demonstrat, cu date și fapte de necontestat, situația școlii românești de la sfîrșitul secolului trecut, propunînd, în același timp, un program concret a cărui aplicare ar fi îngăduit dezvoltarea acestei instituții în perspectiva dezvoltării ascendente a României moderne. Din punct de vedere social, consemna Constantin Dobrescu-Argeș, „școala noastră nu a făcut mai mult decît în alte domenii; adică nu a reușit să facă pe om, prin influența sa, mai susceptibil de progres, mult mai sociabil decît ieșea din vechea școală; nu i s-a întors dar națiunii nici o compensațiune pentru sacrificiile sale făcute pentru școală..."

Grupul de deputați din Cameră, din rîndul căruia făcea parte și Dobrescu-Argeș, recunoștea că legea învățămîntului de la 1864 avea principii destul de largi și democratice și că s-ar fi putut înregistra multe progrese pentru popor, „dacă principiile egalității, gratuității și al obligativității s-ar fi aplicat mai des". Dar autoritățile politice și de stat, care s-au succedat la conducerea țării după 1864, „au lăsat legea instrucțiunii să cadă în desuetudine". Pe de altă parte, unele partide politice susțineau că legea de la 1864 avea multe goluri, că ea cuprindea numai principiile abstracte ale organizării învățămîntului public. De aceea, după 1864, s-au propus numeroase proiecte pentru reforma învățămîntului, s-au constituit multe comisii, într-un cuvînt, arăta Dobrescu-Argeș, „s-a făcut tot ceea ce trebuia să se facă pentru a se asigura o reformă la care toți aderau; însă toți acești reformatori s-au ascuns, toate aceste propuneri de proiecte, nu știu cum s-a făcut de au căzut; nimeni nu a avut curajul să vină cu un proiect de reforme să-l susțină, fie chiar dacă ar fi avut rezultatul negativ. Toate reformele au ajuns pînă la biroul Camerei și acolo au murit". Au făcut încercări de reformă și unii miniștri ai instrucțiunii publice. Imediat însă după ce au depus proiectul la Cameră, au plecat din funcția respectivă, încît „a ieșit credința că oricare ministru care nu ține la portofoliul său, n-are decît să propună un proiect de lege și îndată va scăpa de dînsul". Situația era alarmantă și Dobrescu-Argeș întreba pe bună dreptate: „Nu cumva clasele diriginte care au datoria de a lumina națiunea nu sînt încă convinse de influența binefăcătoare a instrucțiunii asupra poporului? Nici pînă astăzi nu știu cîrmuitorii noștri acele idei fundamentale ce trebuie să ducă la organizarea învățămîntului public?"

În învățămîntul de stat exista și multă indisciplină; Dobrescu-Argeș dădea parlamentarilor cîteva exemple: circulare, instrucțiunile, celelalte mijloace pe care le avea la dispoziție putereacentrală pentru a determina o bună activitate în învățămînt rămîneau de multe ori fără efect asupra celor care erau obligați să ajute la perfecționarea procesului instructiv-educativ; erau și cazuri cînd nici ministrul instrucțiunii publice nu era ascultat: dădea ordin să se facă reparația unui local de școală și nu se executa; dădea al doilea, al treilea ordin și tot nu se inițiau măsurile ordonate; învățătorii nu-și făceau datoria, ministrul nu era informat, dădea ordinele de rigoare, dar nu se executau. „Ei bine — consemna Constantin Dobrescu-Argeș — în contra acestei îndîrjite rezistențe, ce face ministrul? Nimic".

Analiza întreprinsă de deputatul argeșan a cuprins și Serviciul de control și inspecție al școlilor. Foarte mulți deputați au ridicat în Cameră problema sistemului defectuos de organizare și activitate a serviciului respectiv. Cîrmuitorii țării însă nu au inițiat „nimic pentru îndreptarea uneia din relele cele mai mari de care suferă școala română". Cea mai mare parte a cadrelor acestui organism, îndeosebi cele de la inspectoratele teritoriale, nu aveau chemare pentru inspecția școlară, nu aveau „nici competență, nici vocațiune, nici devotament, nici titlu măcar". Mulți dintre așazișii inspectori „au făcut mai mult rău decît bine învățămîntului public, deoarece nu au urmărit progresul și perfecționarea metodelor de învățămînt, a muncii cadrelor didactice, a procesului instructiv-educativ, în general, ci, mai ales, realizarea de interese personale, persecutarea unor slujitori devotați ai școlii și favorizarea cadrelor care nu-și făceau datoria, fiind, de cele mai multe ori, „niște triste unelte electorale" în mîinile politicienilor din provincie. Așa stînd lucrurile, avea perfectă dreptate Constantin Dobrescu-Argeș cînd declara în Parlament: „Serviciul acesta fu o calamitate pentru demnitatea școlii. Serviciul acesta, neavînd de bază o lege care să prezideze la alegerea lor [a revizorilor], a făcut învățămîn-

tului atîta rău încît majoritatea corpului didactic mai bine ar dori să aibă de controlor opiniunea publică decît pe aceşti oameni, care sînt puşi mai mult să încurce mersul normal al învăţămîntului şi să aducă neînţelegeri între membrii corpului didactic şi astfel să sufere şcoala neajunsuri tocmai din partea acelora care sînt chemaţi să privegheze bunul mers al învăţămîntului". Dobrescu-Argeş a sugerat înfiinţarea unui corp de inspectori şcolari subordonat direct ministrului instrucţiunii publice; selecţionarea acestui organism profesional urma să se facă după criterii ştiinţifice, folosirea membrilor săi fiind eficientă pentru controlul şi îndrumarea cadrelor didactice, pentru perfecţionarea şi modernizarea procesului instructiv-educativ.

Constantin Dobrescu-Argeş acorda atenţie specială condiţiilor materiale ale învăţămîntului şi, în cadrul acestora, asigurării localurilor corespunzătoare pentru şcoală. Preocupat să identifice şi să elimine cauzele care determinau calitatea necorespunzătoare a nivelului şcolar la sate, devotatul dascăl şi susţinător al intereselor ţărănimii consemna, în august 1883: „Cea mai serioasă piedică, ce loveşte în inimă învăţămîntul popular rural, este lipsa de localuri de şcoală, lipsa mobilierului necesar, lipsa aparatelor de învăţămînt, lipsa, în fine, a unei sistematice organizări materiale a şcolii". Cauza fundamentală a acestor grave stări de lucruri consta, după opinia deputatului de Argeş, în faptul că puterea executivă din stat nu avea „ambiţiunea legitimă" de a face să i se respecte şi execute ordinele date, iar intervenţia sa în aplicarea legilor avea ca rezultat un „nul efect". Pentru redresarea şcolii săteşti, el solicita următoarele: „Şcoala rurală actuală trebuie numaidecît reformată, trebuie îmbunătăţită în personalul său, în toate părţile sale; trebuie reformată pe temelii mai largi. Trebuie să i se arate un scop mai înalt. Trebuie să i se dea personalul trebuincios. Trebuie să i se ridice prestigiul şi să fie cu un cuvînt Alma mater a poporului". El scotea, totodată, în evidenţă şi importanţa deosebită a învăţămîntului profesional, militînd pentru reînvierea şi dezvoltarea meseriilor în mediul rural.

Cunoscînd foarte bine problemele mari şi nevoile stringente ale şcolii săteşti la sfîrşitul sec. XIX, Constantin Dobrescu-Argeş nu a făcut numai o critică severă şi corectă guvernelor şi partidelor politice care conduceau destinele României, neglijînd cu bună-ştiinţă aceste aspecte fundamentale ale dezvoltării poporului nostru, ci a venit şi cu idei novatoare, cu propuneri complexe pentru ieşirea grabnică din situaţia respectivă, reunind, în ultimii ani ai veacului trecut, mai toate aceste gînduri şi idei într-un program închegat al dezvoltării învăţămîntului de stat rural, integrat în programul general al Partidului Ţărănesc, înfiinţat de el în anul 1895, program care jalona o nouă direcţie către care trebuia îndrumată şcoala sătească sau „învăţămîntul popular", cum îi plăcea parlamentarului de la Argeş să-i spună. Principalele prevederi ale acestui document erau: asigurarea bazei materiale a învăţămîntului, cu deosebire a localurilor de şcoală; dotarea tuturor şcolilor de la sate cu cîte 10 hectare de pămînt fiecare, pentru practica agricolă a elevilor; creşterea numărului învăţătorilor pînă la nivelul celor din şcolile primare urbane; unificarea programei studiilor obligatorii de la clasele urbane şi rurale; organizarea învăţămîntului în aşa fel încît să facă „accesibilă la elevii din toate judeţele ţării cultura învăţămîntului superior sau special, după voinţa şi aptitudinea fiecăruia"; înfiinţarea unor şcoli de gospodărie casnică pentru educarea fetelor de la sate; cursuri pentru adulţi; biblioteci populare etc. etc. Dincolo de limitele sale firesti, programul preconizat de Constantin Dobrescu-Argeş era menit să rezolve, la finele secolului trecut, la un nivel superior problemele învăţămîntului în mediul rural, să contribuie la ridicarea generală a procesului de instrucţie şi educaţie a tineretului şcolar de la sate. ■

(Va urma)

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **ROMÂNIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL, VOL. I-II**, Editura militară, Bucureşti, 1987, 1 564 pp., 175 lei.

În zilele în care în toată ţara aveau loc ample manifestări consacrate împlinirii a şapte decenii de la eroicele bătălii de la Mărăşti-Mărăşeşti-Oituz, istoriografia românească înregistra o apariţie de excepţie. 35 istorici, sub coordonarea unei comisii compusă din general-colonel **Vasile Milea** — *ministrul apărării naţionale, academician* **Ştefan Pascu**, *general-locotenent dr.* **Ilie Ceauşescu** *(coordonator principal), prof. univ. dr.* **Nicolae Petreanu**, *conf. univ.* **Mircea Muşat**, *conf. univ.* **Ion Ardeleanu**, *dr.* **Viorica Moisuc**, *dr.* **Florin Constantiniu**, *colonel dr.* **Gheorghe Tudor**, *maior dr.* **Mihail E. Ionescu**, *maior dr.* **Ioan Talpeş**, *au scris o amplă monografie consacrată participării României la primul război mondial. Lucrareo, apărută sub egido Comisiei Române de Istorie Militară şi a Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, se întemeiază pe un vast material documentor şi volorifică în mod superior studiile de sinteză şi monografiile apărute pînă în prezent, reprezentînd o analiză globală şi riguros ştiinţifică a tuturor evenimentelor politice, diplomatice, economice şi militare pe care le-a implicat evoluţio istorică a societăţii româneşti la sfîrşitul secolului trecut şi la începutul veacului nostru. Noua monografie se doreşte totodată „un instrument care să ajute tînăra generaţie să înţeleagă, să preţuiască şi să transmită mai departe această pilduitoare moştenire de vitejie şi jertfă în apărarea nobilului ideal al unităţii poporului român şi patriei sale, a dreptului de a trăi în condiţii de independenţă şi suveranitate, în pace şi colaborare cu vecinii, cu alte popoare".*

Scrisori inedite de la H. Sanielevici,

C. Rădulescu-Motru,

Al. Marghiloman, P.P. Carp

VALERIU RÂPEANU

Am avut prilejul să înfăţişez momentele esenţiale ale prieteniei cu care, timp de mai bine de cincisprezece ani, m-a onorat compozitorul Marcel Mihalovici (1898-1985), începînd din 1967, cînd, cu prilejul celei de a patra ediţii a festivalului şi concursului internaţional „George Enescu", l-am solicitat pentru ziarul Scînteia un articol (O personalitate de geniu a muzicii contemporane, apărut în ziarul din 5 septembrie 1967) despre cel care îi fusese maestru şi îndrumător, devenind unui din oamenii de care George Enescu s-a simţit apropiat cu o statornicie nedezminţită şi o afecţiune cum pentru puţini alţii a avut. De atunci, aici la Bucureşti sau la Paris, în lungi şi fructuoase întîlniri i-am cunoscut îndeaproape pe acest muzician de o vastă cultură, de o aleasă înzestrare morală, de o politeţe şi de o bunătate ieşite din comun. Mi-a acordat patru noi interviuri: cei dintîi publicat tot în paginile ziarului Scînteia (Muzica şi omul contemporan, numărul din 21 februarie 1970), cel de-al doilea în nr. 219-220, 4-5/1979 al revistei Secolul XX (vezi şi volumul Tărîmul unde nu ajungi niciodată, Editura Sport-Turism, 1982, cu titlul Marcel Mihalovici şi Monique Haas despre George Enescu, pp. 119-141), cel de-al treilea difuzat de Televiziunea Română în anul 1981, iar ultimul, încă inedit, a fost imprimat pe bandă la locuinţa mea, duminică 29 martie 1981, cu ocazia ultimei sale vizite în România prilejuită de prezentarea operei sale Fedra de către orchestra şi corul Radio-Televiziunii Române în seara zilei de marţi 31 martie 1981[1]. O bogată corespondenţă care începe în anul 1969 şi se sfîrşeşte cu cîteva săptămîni înaintea morţii sale, survenită în august 1985, conţine numeroase mărturii ale compozitorului. Cu timpul aceste scrisori vor fi date publicităţii, deoarece ele conţin date preţioase nu numai pentru biografia sa care ocupă un loc însemnat în mişcarea muzicală europeană începînd din deceniul al treilea al secolului nostru dar şi mărturii despre mari oameni de cultură ai veacului. Marcel Mihalovici a scris lucrări ce s-au bucurat de o largă circulaţie (unele din ele — precum opera Krapp după piesa lui Samuel Beckett Ultima Banda — fiind considerate adevărate capodopere), lucrări citate în dicţionare, enciclopedii, dirijate de şefi de orchestră prestigioşi sau interpretate de solişti şi ansambluri de mare renume.

Cu alte prilejuri[2] am căutat să trasez portretul moral al lui Marcel Mihalovici, să înfăţişez mai cu seamă acele „afinităţi elective" care au făcut ca numele său să fie legat atît de intim de cel al lui George Enescu. Acum am să mă opresc asupra unui alt aspect puţin cunoscut şi care priveşte în primul rînd familia lui Marcel Mihalovici. Ziaristul şi memorialistul Ştefan Voicu a publicat în coloanele României literare din 2 iunie 1983 evocarea intitulată Domnul Turi care avea ca punct de pornire interviul amintit luat lui Marcel Mihalovici şi soţiei sale, pianista de renume mondial de curînd decedată, Monique Haas. Domnul Turi era unul din cei cinci fraţi ai lui Marcel Mihalovici, Edmond, care conducea o vastă întreprindere de transporturi din România,

[1] Cu titlul *Amintiri despre Enescu, Brâncuşi şi alţi prieteni*, Editura Eminescu are în curs de apariţie o culegere din articolele şi interviurile lui Marcel Mihalovici cu caracter memorialistic.

[2] Vezi, în special, volumul meu *Tărîmul unde nu ajungi niciodată*, introducerea la interviul citat, pp. 119-123.

proprietatea familiei Mihalovici, şi care, aşa cum rezultă din evocarea amintită, avea aceeaşi inimă. aleasă ca fratele său compozitorul, iar în anii dintre cele două războaie mondiale a ajutat cu discreţie şi eficacitate tineri încadraţi în mişcarea ilegală comunistă. Edmond Mihalovici a avut şi o pasiune de colecţionar al documentelor care privesc diferite domenii din istoria României.

Două loturi importante au fost aduse în ţară din această colecţie. Prima oară, în jurul anului 1960 au fost predate la Paris de Marcel Mihalovici lui Tudor Vianu, în acea vreme directorul Bibliotecii Academiei Române. Despre această donaţie s-a ştiut în momentul în care Şerban Cioculescu a publicat volumul I.L. Caragiale Scrisori şi acte. Studii şi Documente, Editura pentru literatură, 1963. La începutul corespondenţei cu Paul Zarifopol, Şerban Cioculescu precizează: „Întreaga serie, de la C. sp. ms. 175/63, 89.279-89.293 constituie un lot de cărţi poştale dăruite de Paul Zarifopol compozitorului Marcel Mihalovici, stabilit la Paris, care le-a donat recent, împreună cu alte autografe, Bibliotecii Academiei R.S.R." Cu privire la această afirmaţie datorată lui Tudor Vianu, Marcel Mihalovici mi-a făcut, într-o scrisoare trimisă în ziua de 19.03.1983 din Paris, următoarea precizare: „Văd că în publicaţia corespondenţei lui Caragiale se zice că eu aş fi «primit în dar» această corespondenţă de la Zarifopol, cu care aş fi fost legat de prietenie. Nu l-am cunoscut de fel pe acesta. Corespondenţa Caragiale-Zarifopol se afla între documentele lăsate de fratele meu. Ştiam că el voia să doneze României toate scrisorile care se refereau la cultura României".

În scrisoarea sa, Marcel Mihalovici atestă încă o dată faptul că această primă donaţie fusese trimisă „prin intermediul lui Tudor Vianu" şi este cert că regretatul profesor a transmis cronat informaţia. Scrisorile şi documentele pe care le publicăm acum au parvenit în ţară prin subsemnatul şi Dan Hăulică. Într-o scrisoare din 16.12.1982, Marcel Mihalovici îmi spunea următoarele: „Aş dori ca şi aceste scrisori să fie depuse, ca şi cele ale lui Caragiale, trimise altădată prin Tudor Vianu ca donaţie Blanche şi Edmond Mihalovici. Căci de la ei le deţin eu, de la ei care erau Români în cel mai adînc înţeles al cuvîntului şi care în vitregia timpurilor de altădată au fost obligaţi să părăsească meleagurile atît de scumpe sufletului lor". (Precizăm că familia Mihalovici a părăsit România în anii 1939-1940.) Am cerut permisiunea lui Marcel Mihalovici de a publica aceste scrisori, sugerînd să scrie chiar o introducere care să lămurească împrejurările alcătuirii acestei colecţii. La aceasta compozitorul mi-a răspuns: „Chestia unui articol al meu este mai dubitativă: cele ce au rămas din colecţia de autografe alcătuite de familia mea mă autorizează oare de a îi da o [cuvînt indescifrabil în text — n.n.] pe care poate că n-o dorea. Ar însemna să les din anonimatul meu în această chestie, de a leşi din modestia mea naturală — ceea ce m-ar jena. Matale, dragă Valeriu şi Dan [Hăulică — n.n.] (pe care te rog să-l îmbrăţişezi din partea mea) sînteţi cei mai buni judecători". În aceeaşi scrisoare, mă ruga să arăt că fratele său, Edmond Mihalovici, a locuit în casa din strada Plantelor care aparţinuse doctorului Suţu, în care a fost internat Eminescu în ultimele luni ale vieţii sale: „Din păcate, un arhitect stupid, însărcinat într-o vară (vacanţă) să facă nu mai ştiu ce reparaţie la casa fratelui, a «modernizat» din proprie iniţiativă faţada ei". Într-o altă scrisoare, datată 19 martie 1983, îmi mai dă unele detalii asupra casei fratelui său: „Casa fratelui meu Edmond se află pe strada Plantelor, fostă a doctorului Suţu. Nu e departe de Mecet [strada în care locuieşte subsemnatul şi unde Marcel Mihalovici şi soţia sa ne-au vizitat deseori — n.n.]. Pavilionul în care zăceau bolnavii, se afla în fundul curţii de lîngă nr. 11, mi se pare că nr.9, dar poate că poartă chiar nr. 11, e o curte îngustă, la stînga casei (cînd o priveşti după trotoarul din faţa casei). Într-unul din aceste pavilioane, azi transformate în studiouri, a zăcut Eminescu".

În luna iunie 1984, soţia lui Marcel Mihalovici, Monique Haas, a suferit un oribil accident, ceea ce a făcut imposibilă trimiterea şi a altor documente din colecţia Blanche şi Edmond Mihalovici, ca şi a celor deţinute de compozitor la Paris. Pentru că şi compozitorul a donat, cu prilejul primei sale vizite în ţară, unele documente privind viaţa şi opera lui George Enescu, aşa cum îmi comunică în scrisoarea din 22.09.1978 în legătură cu publicarea în revista Secolul XX a interviului susmenţionat: „Pentru a ilustra interviul asupra lui Enescu cred că ar fi interesant ca să publice (poate în mijlocul articolului) fotocopii după un document enescian pe care eu l-am donat Muzeului Enescu în 1956 — Alessandrescu [Alfred — n.n.] l-a înmînat amicului Drăghici Romeo — n.n.]. Este o notă asupra semnalelor de pedalizare din Simfonia de Cameră pe care maestrul mi-a dat-o. Şi tot lui Drăghici l-am dat o serie de fotografii luate în ultimii ani ai vieţii lui Enescu şi care sînt, mi se pare, cu totul necunoscute de publicul românesc".

Din păcate investigaţiile mele în colecţiile muzeului Enescu au avut rezultate dezamăgitoare: scrisoarea lui George Enescu la care se referă Marcel Mihalovici a fost, pur şi simplu, pierdută. Nu se află decît scrisoarea prin care Marcel Mihalovici a donat acest document şi în care — din fericire — donatorul a reprodus rîndurile lui Enescu. O fotocopie a facsimilului scrisorii lui Marcel a fost reprodusă de noi în cadrul interviului din revista Secolul XX nr. citat, p. 167. În încheiere, aş vrea să subliniez faptul că în dosarul încredinţat de Marcel Mihalovici se află şi numere din Monitorul Oficial. Primul, datat marţi 30 august 1860, nr. 208, pe cînd se intitula Monitorul. Ziar Oficial al ţerii româneşti purtînd supratitlul Principatele Unite. De asemenea, dosarul mai conţine şi un afiş care înfăţişa Programa ceremoniei pentru intrarea Măriei Sale Carol I Domn al Românilor în Capitala României, marţi 10 mai 1866; afişul este datat 9 mai 1866, Bucureşti, şi este semnat de ministrul de interne Dimitrie Ghica, fiind tipărit la Imprimeriile Statului. Pe ambele se află scris de mînă, cu cerneală, următorul text:

„Păstrată de bunicul meu şi primită dar din partea tatălui meu azi 16 septembrie 1926. Edmond Mihalovici".

Iată acum cîteva scrisori încredinţate de compozitor. Împreună cu altele, ele vor fi depuse la Biblioteca Academiei R.S. România, conform dorinţei lui Marcel Mihalovici.

N. Vaschide către C. Rădulescu-Motru

Scrisoarea lui Nicolae Vaschide[1] către filozoful C. Rădulescu-Motru se referă la filologul Ion Aurel Candrea (7 noiembrie 1872-1950), aflat în acel moment la Paris, unde a studiat între anii 1897-1902. I.A. Candrea publicase pînă atunci în *Noua revistă română* studiul *Elemente române în limbile slavice* (an. I, nr. 1, 1900). Studiul recomandat de N. Vaschide, semnat I. Aureliu Candrea şi intitulat *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, a apărut la rubrica *Filologie* a *Noii Reviste Române*, nr. 35, 15 iunie 1901, vol. 3, pp. 533-541 şi nr. 37, 1 şi 15 iulie 1901 vol. 4, pp. 14-24, datat aprilie 1901.

Paris 6/16 januar 1901

Dragă Motrule,

Candrea, tînărul filolog despre care ţi-am scris în nenumărate rînduri, mă încunoştiinţează că a descoperit, cum spera el, că există texte eclesiastice anterioare cu cel puţin două sute de ani psaltirii şi celorlalte publicaţii ale lui Coresie. Coresie n-ar fi după el decît un vulgar tipograf. Cum vezi descoperirea lui lingvistică este de valoare şi merită a fi cunoscută. Prin poşta de mîine îţi expediază un prim articol şi-l va însoţi în curînd de altele patru sau cinci.

Fă tot posibilul şi publică primul său articol în cel mai apropiat număr, căci agită o problemă românească ce a preocupat pe toţi filologii noştri şi care, de altfel, este tratată cu multă pricepere şi erudiţie de prietenul meu Candrea, un adevărat talent filologic. Dacă n-ai loc în apropiatele numere, îţi stau la dispoziţie coloanele ce poate mi-ai rezervat articolelor mele, fiind sigur că spusele lui Candrea vor fi mai interesante şi pentru revista ta şi pentru cetitorii români decît sosurile mele filosofice. Nu uita însă că e băiat sărac şi că acceptă dinarii ce i se cuvin. Ţi-a scris alte cîteva articole, de ce măcar nu i-ai scris o vorbă sau cel puţin expediat cuvenitul mandat?

Revista ta are o menire socială frumoasă şi plătind pe tinerii ce te ajută, fără vrere vei alcătui o pagină frumoasă în viaţa literară românească. Cum ţi-am scris şi de Cruceanu, băieţii ar face literatură şi ţi-ar scrie, dar pe aici e frig, paltoanele sînt subţiri şi cărbunii costă scump... Nu mă lua în nume de rău că te dojenesc aşa prietenește; pe cît mi-e cu putinţă cerc să dau neînsemnatul meu concurs unui efort izvorît dintr-o intelectualitate filozofică.

Respectele mele nevestei şi tu îngăduie-ţi să-ţi strîngă prieteneşte mîna devotatul tău

N. Vaschide

[1] Nicolae Vaschide (1874-1907). În 1896, a fost trimis la Paris, ca bursier al statului. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără: *Psychologie du Rêve* (1902), *Psychologie du Délire* (1902), *L'Analyse mentale* (1903). N. Vaschide a colaborat la *Noua Revistă Română*, nr. 32, 15 aprilie 1901, vol. 3, pp. 362-367, cu studiul *Psihologia socială. Imitaţia din punct de vedere psiho-social şi doctrina lui Tarde*, care continuă şi în nr. 33, din 1 mai 1901, pp. 411-418, datat Paris, 1899, XI, 2.

Scrisori de la H. Sanielevici

Un loc aparte printre documentele ce ne-au fost încredinţate de Marcel Mihalovici îl ocupă scrisorile lui H. Sanielevici către C. Rădulescu-Motru, în calitatea sa de director al *Noii Reviste Române*. Cele mai multe scrisori datează din perioada studiilor lui H. Sanielevici în Germania, la Göttingen, unde se afla din 1911. Colaborarea lui la *Noua Revistă Română* începuse încă din anul 1900, cînd aşa cum spune exegetul său, Z. Ornea: „C. Rădulescu-Motru îi încredinţează lui [H. Sanielevici] funcţia de secretar de redacţie la *Noua Revistă Română*, publicaţie care va cuceri prestigiu în epocă. Publică aici frecvente recenzii, articole pe teme literare, dovedind gust, capacitatea analitică şi militînd pentru o literatură realist-clasică în spiritul principiilor estetice promovate de Gherea" (vezi Z. Ornea, studiul introductiv la H. Sanielevici, *Cercetări critice şi filozofice*, 1968, p. VI).

Colaborarea la care se referă corespondenţa de faţă atestă că H. Sanielevici nu i se adresa lui C. Rădulescu-Motru numai în vederea publicării textelor sale în *Noua Revistă Română*, ci şi pentru rezolvarea unor probleme de ordin personal. Acest spirit chinuit, dornic să acopere cît mai multe domenii de cunoaştere, nu o dată lipsit de mijloacele materiale necesare pentru a-şi duce la capăt investigaţiile, găsise în anii studiilor sale în Germania, şi nu numai atunci, un sprijin efectiv în persoana filozofului şi animatorului C. Rădulescu-Motru. Astfel, cu începere din nr. 11/1 septembrie 1913, pp. 168-171, H. Sanielevici publică ciclul *Un Landerziehungsheim în munţii Harz*, care începe cu următoarea frază: „Anul trecut, pe la mijlocul lui iunie, am vizitat institutul din Ilsenburg al d-rului Lietz, unul din cei mai mari pedagogi ai Germaniei". Ciclul apare timp de trei numere.

Stimate domnule Motru,

Vă trimit începutul unui studiu, care va continua în cîteva numere, asupra ultimei piese a lui Sudermann Der gute Ruf. *Mîine voi trimite încă o bucată; iar după sfîrşirea acestui studiu, voi trimite* Rasa în literatură.

În acelaşi timp vă comunic confidenţial că situaţia mea este mai jos de orice închipuire; *sînt strîns de creditori şi de nevoi de o gravă urgenţă (boală în familie); în ţară, unde am datorii, creditul meu este de mult epuizat; mi-am încordat imaginaţia să găsesc vreo resursă:*

absolut imposibil! Dacă aş fi găsit vreun mijloc, cît de hazardat, aş fi evitat de a vă importuna acuma, cînd aveţi necazuri familiare; veţi recunoaşte însă că eu am prevăzut o atare situaţie, şi m-am silit s-o preîntîmpin... E drept că nici d-voastră nu puteţi prevedea viitorul...

Dacă nu-i şi nu-i chip, vă propun acest mijloc: să-mi giraţi o poliţă de 500 de lei la o bancă; o voi plăti în ianuarie, cînd, renunţînd la concediu, am dreptul la o sumă mai mare de la Credit. Iar deocamdată v-aş ruga să-mi trimiteţi telegrafic măcar o sută de lei.

Să mai fac filosofia situaţiei mele? Examene, titluri, reputaţie de scriitor, descoperiri, greutăţi familiare, sacrificii enorme făcute pentru a ajunge în străinătate, doi ani de privaţiuni şi muncă istovitoare — şi aproape de 40 de ani, să nu am cu ce trăi cîteva luni ca să-mi scriu lucrarea, cînd tineri eşiţi de pe băncile şcolii capătă burse?

Le ştiţi şi d-voastră.
Cu călduroase salutări
(ss) H. Sanielevici

Göttingen 21 sept. 1913
Am Weiss, Stein 28

Stimate Domnule Motru,

Vă trimit petiţia de prelungire a concediului. Pentru petiţia de suplinire a orelor, am scris la Galaţi să mi se trimeată, deoarece suplinitorii trebuie să semneze şi ei. Sînt suplinit de un coleg, titular de limba franceză, al cărui nume l-am uitat (e nou venit) pentru 11 ore, şi de un suplinitor Caranfil, pentru 4 ore — aceiaşi ca şi anul trecut. Sper că articolul meu Civilizaţia[1] *l-aţi găsit interesant.*

Cu salutări călduroase

H. Sanielevici

Stimate domnule Motru,

Vă rog să-mi comunicaţi dacă studiul, cît v-am trimis, vă trezeşte vreo îndoială... adică dacă credeţi că ar putea da naştere la vreo complicaţiune. M-am încurcat rău cu acest studiu: va trebui să apară în 5-6 No. Aşa-i felul meu: odată ce încep a scrie, mă domină subiectul pe mine... şi scriu cu toată inima. O să vă pară firul cam întortocheat: e numai o aparenţă; de fapt, la baza studiului stă o teorie clară care se va cristaliza la urmă. Titlul studiului să fie aşa: „Buna reputaţie" de Hermann Sudermann — Oamenii din ziua de azi — (causerie).

Cu salutări călduroase,
(ss) H. Sanielevici

(Ştampila poştei germane de pe această carte poştală indică: Göttingen, 15.11.1913)

[1] Studiul *Civilizaţia* a apărut în *Noua Revistă Română*, nr. 16, duminică 6 octombrie 1913, vol. XIV, pp. 243-245, semnat atît în sumar cît şi la sfîrşit V. Podriga. Sub acelaşi pseudonim publică H. Sanielevici în numerele 13 din 26 oct.-2 nov. 1914, pp. 182-183 şi 14-15 din 9-16 nov. 1914, pp. 197-198, *Note din Germania*, scrise în preziua plecării sale spre ţară. Iar în numerele 16 din 28-30 nov. 1914, pp. 217-218 şi 17 din 7-14 dec. 1914, pp. 233-236, *Note de drum în timp de război*. În *Noua Revistă Română*, nr. 17 din 13 octombrie 1913, pp. 266-267, sînt tipărite *Maxime*, semnate H.S.

Iubite Domnule Motru,

Sînt nevoit să întrerup un număr! Nu din pricină că am neglijat, ci — din contra — din pricină că m-am preocupat şi frămîntat prea mult. Cetitorul nu va pierde nimic. Se poate pune o informaţie că a venit articolul prea tîrziu. Dacă apare în vreo gazetă sau revistă ceva despre articolul meu, aş ruga pe Beldie să-mi trimeată imediat: îmi va servi spre orientare. Articolul din Adevărul *„Şcolarii" a fost scris anume, fiindcă am văzut că vine rîndul „maistrului". Mi s-a părut cam perfid...: „demoralizez eu tinerimea"! Mulţumesc pentru bani.*

Cu călduroase salutări
(ss) H. Sanielevici

Scrisori de la P.P. Carp

Două scrisori de la P.P. Carp prezintă şi ele interes pentru a înţelege atitudinea celui care a întruchipat mulţi ani ideea conservatoare pe arena politicii româneşti.

Prima scrisoare, datată 10 noiembrie 1909, precede cu un an revenirea la putere a partidului conservator (29 decembrie 1910). Guvernul al cărui preşedinte era P.P. Carp va dura aproape doi ani, cînd la 28 martie 1912 se formează un nou guvern conservator, sub preşedinţia lui Titu Maiorescu. Regele Carol I a cerut un guvern de concentrare la care să participe toate nuanţele partidului conservator.

La 2 aprilie 1912, P.P. Carp îi spune lui Al. Marghiloman: „«Vei vedea că Maiorescu caută să facă el concentrarea în afară de mine. Eu atunci mă voi retrage în viaţa privată. La urma urmelor dacă este să se dea partidul pe mîna lui Take, să se facă aceasta fără mine.» I-am expus necesitatea unei înţelegeri cu Take, cu atît mai mult că, cu N. Filipescu viaţă normală nu poate fi. — «Da, dar va fi imposibil pentru că regele are o profundă antipatie în contra mea! Prea e Maiorescu mulţumit să fie Preşedinte de Consiliu»".

La 14 octombrie 1912, Titu Maiorescu formează guvernul împreună cu „takiştii" (conservatorii-democraţi), Take Ionescu devenind titularul ministerului de interne. În ziua de 23 aprilie 1912, P.P. Carp convoacă „toate cluburile conservatoare din ţară într-un congres la Bucureşti" (C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. IV, p. 110 şi urm.), pentru a discuta „hotărîrea conferinţei de la Petersburg cu privire la Silistra". Miniştrii conservatori Titu Maiorescu, Al. Marghiloman, Mihai Cantacuzino, C. Arion nu au participat la acest congres. P.P. Carp (care în toamna anului 1912 demisionase de la şefia partidului) nu reuşeşte să coalizeze parlamentarii conservatori în jurul ideilor sale şi a condiţiilor puse pentru a reveni la conlucrarea partidului şi astfel, la 14 mai 1913, înmînează lui Ion Lahovary, preşedintele Clubului Conservator, demisia la care se referă cea de a doua scrisoare.

Bucu[reşti] 10 noiem[brie] 1909

Dragă Bobeica,

Abia astăzi întorcîndu-mă de la Viena, am luat cunoştinţă de scrisoarea ta şi îmi pare că comitetul a fost bine compus cum l-ai hotărît, presupun că presa noastră a luat deja act de procesul vostru verbal. Te previn că am primit o scrisoare de la Gr. Gurifa care nu e mulţumit: ce să-i răspund, căci el nu e nici măcar alegător?

al tău devotat,
P.P. Carp

P.S. Şi Georghie Nastaseu se plînge, precum că ar fi vroit să fie în Comitet!!!!!

Ţibăneşti, 2 iunie 1913

Stimate Domn,

Regret foarte mult că nu vă pot satisface cererea dar pentru public nu am alte motive decît acelea arătate în demisiunea mea. Primiţi vă rog încredinţarea prea distinsei mele consideraţiuni.

P.P. Carp

Scrisori de la Al. Marghiloman

Convocarea conducerii Partidului Conservator la sfîrşitul anului 1922 se dovedea necesară din cauza situaţiei de-a dreptul dezastruoase în care se afla partidul lui Alexandru Marghiloman în anii imediat următori primului război mondial. Dacă la alegerile din noiembrie 1919, Partidul Conservator număra 16 deputaţi, la alegerile din mai 1920, aleşii erau numai în număr de patru, ca la sufragiul din februarie 1922 corpul electoral să nu mai trimită în Cameră nici un deputat aparţinînd acestui partid care, pînă în 1918, guvernase în repetate rînduri ţara.

În faţa acestei situaţii care echivala cu dispariţia partidului de pe arena politică a ţării, se impuneau noi strategii şi alianţe politice, iar convocarea de care vorbeşte scrisoarea lui Al. Marghiloman este menţionată astfel în *Notele* sale *politice* (vol. V., pp. 183-184): „Am convocat pentru mîine o întrunire a partidului. De la începutul toamnei a reînceput vînătoarea după partizani; răposatul Nicu Filipescu a făcut şcoală; şi fiul său [Grigore Filipescu — *n.n.*] şi Argetoianu sînt elevi desăvîrşiţi. Unul pescuieşte pentru partidul naţional care a luat în cîrcă rămăşiţele takismului; celălalt pentru firma socială Averescu".

Cu privire la întrunirea menţionată, vezi *Note politice* (vol. V, pp. 185-186): „Eri toată ziua a fost ocupată de întrunirea noastră. A venit lume de pretutindeni şi toţi s-au arătat foarte calzi".

5 dec[embrie] 1922

Scumpe amice,

Este nevoie ca, în comun, să examinăm unele soluţiuni foarte serioase privind partidul nostru.

Vă rog, deci, să luaţi parte împreună cu Comitetul nostru Executiv la o deliberaţiune în clubul central din Bucureşti, luni 11 dec. orele 10 dimineaţa.

Alătur o carte de intrare personală.

Sentimentele mele cele mai amicale,

(ss) Al. Marghiloman

Mai semnalăm şi o altă scrisoare adresată de Al. Marghiloman în ziua de 2 august 1923 de la Villa Albatros Buzău, doctorului Livius Linţia — avocat — Palatul Episcopului Sîrbesc str. Primăria-Timişoara din care desprindem următoarele:

Scumpe Doctor Linţia,

Nu pot decît să te felicit pentru rodnica d-tale activitate. Dacă se întorc lucrurile bune, cum o nădăjduiesc, nu se va mai proceda pe dibuite cu noile teritorii ale Regatului. Este firesc să fim contestaţi şi pismuiţi, aceasta este proba cea mai clară că suntem o forţă. Nimeni nu se leagă de ce este inexistent sau numai slab, dar mulţi se leagă de cei ce le stau cu tărie în drum [...] Nu s-a fixat nimic încă pentru Cernăuţi, este şi firesc, suntem abia în primele zile din august şi lumea este risipită la băi sau la ţară. Dar Timişoara este neatîrnată de Cernăuţi şi sfătuiesc să se aleagă o zi cît mai aproape de deschiderea Camerelor adică spre sfîrşitul lui septembrie.

Complimentele mele pentru Doamna Linţia cu amicalele amintiri ale nevestei mele.

Strîng mîna scumpe Dom Linţia.

Al. Marghiloman.

• CLIO ANUNŢĂ •

Trafalgar Square este, cu siguranţă, cea mai vestită piaţă londoneză. În centrul ei se înalţă monumentul dedicat victoriei obţinute de amiralul Nelson împotriva unei flote franco-spaniole, în ziua de 21 octombrie 1805, în largul capului Trafalgar, din sudul Spaniei. Amiralul avea să îşi găsească sfîrşitul în acea bătălie. Victoria flotei engleze a spulberat visul lui Napoleon de a putea invada vreodată Anglia. S-a consacrat, totodată, pentru aproape 100 ani, supremaţia marinei regale britanice pe mările şi oceanele lumii.

Ideea creării unei pieţe care să amintească de acea izbîndă a apărut în anul 1832. Sute de coşmelii au fost demolate, terenul nivelat şi, în 1842, zece ani mai tîrziu, statuia amiralului — înaltă de peste cinci metri — domina Trafalgar Square, de la înălţimea celor 51 metri cît are coloana pe care este plasată.

Recent, presa engleză a relatat despre începerea lucrărilor de restaurare a celebrului monument, care vor costa 31 000 lire sterline.

TRANSILVANIA – PĂMÎNTUL STRĂMOŞILOR NOŞTRI

STOICA LASCU

În vara anului 1897, în timpul desfăşurării lucrărilor Conferinţei interparlamentare pentru pace şi a Expoziţiei Universale, ambele găzduite în capitala Belgiei, delegaţilor, oamenilor politici belgieni şi ziariştilor le-a fost distribuită o broşură în limba franceză intitulată *Protestation des Roumains de Transylvanie et de Hongrie contre l'oppression maghyare* (Protestul românilor din Transilvania şi Ungaria împotriva opresiunii maghiare).

Era vorba despre un document întocmit de către doi dintre fruntaşii românilor transilvăneni — I. Raţiu şi I. Coroianu — acoperit cu peste 2 000 semnături şi despre al cărui conţinut se scrisese în ziarele budapestane înainte de momentul oportun şi fără voia iniţiatorilor (fusese confiscat cu prilejul unei percheziţii făcute unui avocat român). Ziarele respective publicaseră şi o notă în care se preciza că dacă acest document ar fi fost răspîndit în ţară şi peste hotare, inclusiv prin apariţia lui în gazeta *Tribuna*, aşa cum se intenţionase, toţi semnatarii lui ar fi fost pasibili de dare în judecată pentru crima de trădare.

În aceste împrejurări, răspunderea pentru tipărirea şi răspîndirea *Protestului* şi-a asumat-o filiala din Bruxelles a Ligii Culturale, formată din studenţii români aflaţi la studii în capitala belgiană. Preşedintele secţiunii belgiene a Ligii Culturale era un fost ziarist la *Drapelul* (Iaşi), *Ade-*

Lupta românilor din Transilvania împotriva regimului de asuprire naţională exercitat de autorităţile austro-ungare s-a bucurat de sprijinul întregului popor român. În imagine: moment din timpul demonstraţiilor de solidaritate cu lupta memorandiştilor, organizate de cetăţenii Capitalei în 1894

vărul (București) și *Tribuna* (Sibiu), student la drept — viitorul avocat și fruntaș al vieții publice dobrogene Ioan N. Roman (1866-1931), care era de origine transilvănean. Comentînd acțiunea studenților români, gazeta bucureșteană *Epoca* consemna, la 9 august 1897: *„În orașul conferinței interparlamentare, un grup de studenți români în cap cu d. Ioan N. Roman, dorind a aduce un serviciu causei românilor din Transilvania, a tradus acest protest*[1] *și, însoțit de cîteva note explicative, l-au publicat în broșuri și l-au răspîndit în mii de exemplare în Bruxelles. Astfel, grație cîtorva tineri de inimă, cestiunea transilvană a fost pusă din nou la ordinea zilei în presa română, ungară și belgiană, protestul întîmpinînd o vie simpatie și pretutindeni nu se vorbește decît numai de neomeniile ungurești"*.

După numai doi ani de la răsunătorul proces al memorandiștilor, *Protestul românilor din Transilvania și Ungaria împotriva opresiunii maghiare* făcea o trecere în revistă a situației românilor din Transilvania, agravată prin măsurile ordonate de autorități după procesul amintit, proces care, cum se menționa în documentul difuzat la Bruxelles — *„a atras atenția generală a lumii civilizate"*. Evidențiind faptul istoric de netăgăduit al existenței multimilenare a poporului român pe străvechiul său teritoriu de etnogeneză, în document se sublinia: *„De nouăsprezece secole, noi, românii, locuim aceste regiuni pe care le-am apărat cu brațele noastre și pe care le-am făcut fertile prin munca noastră"*. Precizînd că în existența poporului român, *„aproape de două ori milenară"*, *„caracterul nostru național este întreg și nealterat, pămînturile strămoșilor intacte, limba, religia, străvechile obiceiuri, toate* [sînt] *așa cum le-am moștenit de la bunicii și străbunicii noștri"*, *Protestul* arăta: *„Conștiința națională mereu vie a neamului nostru s-a afirmat de-a lungul timpului în diferite moduri și a fost transmisă pînă la noi ca o tradiție sfîntă, din generație în generație. Și astăzi, cînd popoarele lumii se ridică la o viață națională proprie, astăzi, cînd marile principii de libertate, egalitate și fraternitate au pătruns profund în rîndul maselor, trecînd deja dincolo de limitele continentului nostru, conștiința națională ne spune, mai mult ca niciodată, că trebuie să rămînem români, așa cum români au fost părinții noștri, că trebuie să vorbim frumoasa lor limbă, să perpetuăm obiceiurile, să păstrăm religia lor și să dezvoltăm pe meleagurile noastre geniul nostru național potrivit forțelor și mijloacelor noastre"*.

Documentul din 1897 conținea date și fapte concrete ce ilustrau politica represivă, plină de șicanări și abuzuri la care erau supuși românii transilvăneni, încălcarea de către autorități chiar și a propriilor reglementări și prevederi constituționale — atunci cînd era vorba de oprimarea naționalității române din Transilvania. El se încheia exprimînd cea *„mai mare indignare contra politicii de maghiarizare și contra tendinței criminale de a voi să ne excludă din rîndul naționalităților"* și denunțînd în fața *„opiniei publice din Europa, sub protecția căreia punem cauza poporului nostru atît de încercat"*, regimul *„odios pe care îl suferă popoarele nemaghiare din Ungaria la sfîrșitul acestui secol de lumină și civilizație, într-o țară pretinsă liberală și constituțională.* Noi sîntem români și vrem să rămînem pentru întotdeauna români".

Studenții români din Bruxelles au răspîndit *Protestul* în rîndurile opiniei publice belgiene chiar în prima zi a desfășurării lucrărilor Conferinței interparlamentare pentru pace. În acea zi — cum își amintea G. Moroianu, într-o lucrare apărută la Paris în 1935, sub titlul *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Épisodes et souvenirs* (Lupta românilor transilvăneni pentru libertate și opinia europeană. Momente și amintiri) — șeful delegației ungare, contele Apponyi, a ținut un mare discurs „în care a făcut elogiul Ungariei milenare, a liberalismului său, protestînd că delegația română se leagă de afacerile interne ale Ungariei • prin faptul că aceasta luase apărarea românilor din Transilvania".

Difuzarea *Protestului*, primit cu o vie simpatie de către reprezentanții opiniei publice belgiene, a dat naștere unei polemici prin intermediul ziarului *L'Indépendance Belge*. Utilizînd mijloace și procedee tipice propagandei naționaliste ungare, furnizînd date și interpretări tendențioase, parlamentarii unguri Pázmándy și d'Asbóth, prezenți la Conferința ce se desfășura în capitala belgiană, au încercat să deformeze realitatea raporturilor româno-ungare, defăimînd activitatea și lupta fruntașilor mișcării de eliberare națională a românilor din cadrul monarhiei austro-ungare. Le-au răspuns, în coloanele mai multor numere din august-septembrie 1897, ale aceluiași ziar, I.N. Roman și V. Curtius (secretarul filialei Ligii Culturale), fruntașul ardelean G. Moroianu și un om politic belgian ce folosea pseudonimul „Durand dit Dupont", bizuindu-se pe numeroase argumente de ordin istoric, etnic, umanitar și statistic ce dovedeau justețea drepturilor și luptei românilor din Transilvania.

18 ani mai tîrziu, în mai 1915, I.N. Roman, acum deputat în Parlament și președinte al filialei din Constanța a Ligii Culturale, a publicat textul original al *Protestului*, însoțit de polemica ce i-a urmat, într-un volum intitulat *La question Roumaine en Hongrie*. În prefața acestuia, el își exprima convingerea că *„principiul naționalităților așezat la baza Europei de mîine, în timp ce frontierele politice ale diferitelor state vor corespunde limitelor etnice ale națiunilor respective — iată cu siguranță o mare concepție, a cărei realizare va asigura popoarelor bătrînului nostru continent, atît de dureros încercat la ora actuală, o lungă perioadă de pace și prosperitate"*. ■

---

[1] Documentul, format 13/19 cm, conține 20 pagini, nu are data imprimării, nici indicația locului de apariție sau a editurii; pe coperta de titlu este aplicată ștampila Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, secțiunea Bruxelles. Din relatarea delegatului maghiar Pázmándy deducem că toate exemplarele răspîndite la Bruxelles purtau ștampila menționată.

PE COORDONATELE ISTORICE ALE SOCIALISMULUI

(Urmare din p. 3)

în dezvoltarea armonioasă a diferitelor ramuri industriale. Diversificarea industrială presupune, în chip necesar, o continuă specializare și ridicare a nivelului profesional, pentru asimilarea cuceririlor științei și tehnicii, ceea ce înseamnă o permanentă îmbunătățire a sistemului de învățămînt: *„Învățămîntul românesc — arăta tovarășa Elena Ceaușescu la Congresul științei și învățămîntului din 1985 — reprezintă astăzi un sistem complex, închegat, de pregătire profesională, bazat pe o concepție unitară, științific fundamentată, în deplină concordanță cu cerințele de progres ale societății noastre"*.

Alături de învățămînt, într-un proces, de altfel, inseparabil, știința a cunoscut o amplă dezvoltare și diversificare, potrivit principiului că *„socialismul și comunismul se pot înfăptui cu succes numai pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, ale cunoașterii umane în general"*.

Dezvoltarea echilibrată, armonioasă, în profil teritorial a țării este, așadar, rezultatul unui complex de criterii economice și sociale, care iau în considerație ansamblul de obiective și sarcini prezente, precum și cele de perspectivă. Rod al gîndirii științifice, profund întemeiată pe cunoașterea potențialului economic și social, acest concept de excepțională valoare își găsește transpunerea în practică prin munca entuziastă, fără preget, a întregului popor. Numai munca conștientă și cu un țel bine determinat este explicația marilor realizări dobîndite de țara și poporul român în cei patruzeci de ani ai republicii, și ea este, de asemenea, chezășia succeselor viitoare, prefigurate de programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, de congresele și conferințele partidului. Pentru că, așa cum arată președintele Nicolae Ceaușescu, *„nimic nu am primit din afară în mod gratuit, nimic nu a căzut din cer: stadiul la care am ajuns este expresia muncii eroice a poporului nostru, a hotărîrii și încrederii cu care toți oamenii muncii urmează și înfăptuiesc neabătut politica partidului, a țării și forței socialismului, a capacității noii orînduiri de a asigura întregii națiuni un nivel înalt de civilizație materială și spirituală"*. ■

• CLIO ANUNȚĂ •

100 000 desene

Muntele Bego se află ascuns în Alpii francezi, la aproape 80 km nord de Nisa. Pe stîncile și bolovanii netezi împrăștiați peste tot sînt scrijelite desene enigmatice reprezentînd pumnale și coase, agricultori ce împing pluguri trase de vite și capete de tauri cu coarne imense.

Arheologii, care au început abia din 1967 să studieze desenele și să le catalogheze în mod sistematic, cred că Muntele Bego era teritoriul sacru al unui important cult de la începutul epocii bronzului, de acum aproximativ 3 500 ani. Populațiile primitive ce au locuit în aceste regiuni au zgîriat în piatră peste 100 000 desene înfățișînd zeități ale ploii și fertilității. Reprezentările taurului — ale cărui coarne simbolizau brațele preoților ridicate spre rugăciune — sînt deosebit de numeroase. De altfel, taurul constituia obiectul unui cult larg răspîndit în zona Mediteranei, iar desenele rupestre de aici sugerează faptul că locuitorii zonei Alpilor întreținеau legături cu civilizații mediteraneene.

După cum relatează revista *Newsweek* într-unul din ultimele sale numere, istoricul francez Henri de Lumley — care se ocupă de studierea și catalogarea acestor reprezentări — afirmă că descoperirile se numără printre puținele din Europa care aruncă lumină asupra „mentalităților, simbolisticii și spiritualității" epocii preistorice. Treptat, legendele Muntelui Bego s-au pierdut în uitare. Din păcate, aceeași soartă amenință acum reprezentările rupestre. Mii de turiști care vizitează locul degradează comorile sale arheologice cu scrijelituri și alte semne.

Arheologii francezi au prezentat un program de măsuri menite — în cazul în care ei vor obține aprobarea autorităților — să salveze comorile arheologice de la poalele Muntelui Bego prin crearea unei rezervații științifice. Miturile Muntelui Bego au supraviețuit mii de ani. Oamenii de știință speră ca desenele sale să dureze și ele.

PLANȘELE NOASTRE

①②③④ Străvechea vatră românească a Țării Moților constituie — prin pitorescul locurilor sale de legendă și prin bogăția datinilor folclorice — una din cele mai apreciate zone istorice ale țării, trezind deopotrivă interesul cercetătorilor istoriei și etnografiei. În imagini: fotografii din colecția etnografică realizată, în urmă cu șase decenii, de Tache Papahagi și din alte fonduri din colecțiile Academiei R. S. România înfățișînd scene de muncă și de sărbătoare, datini și meleaguri din Munții Apuseni. În planșa 2, casa lui Avram Iancu din Vidra de Sus **(Țara Moților — itinerar istoric,** p. 60)

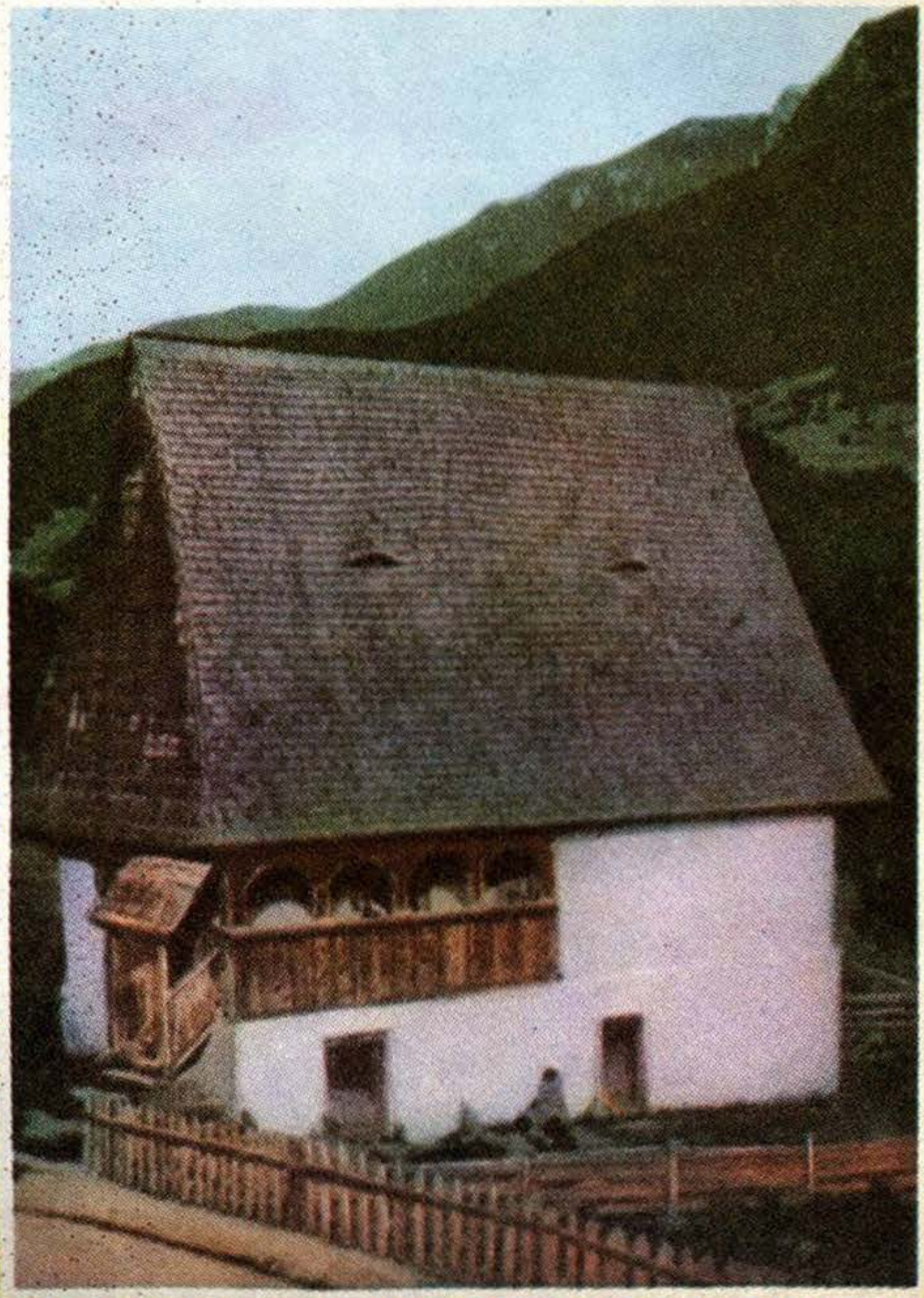

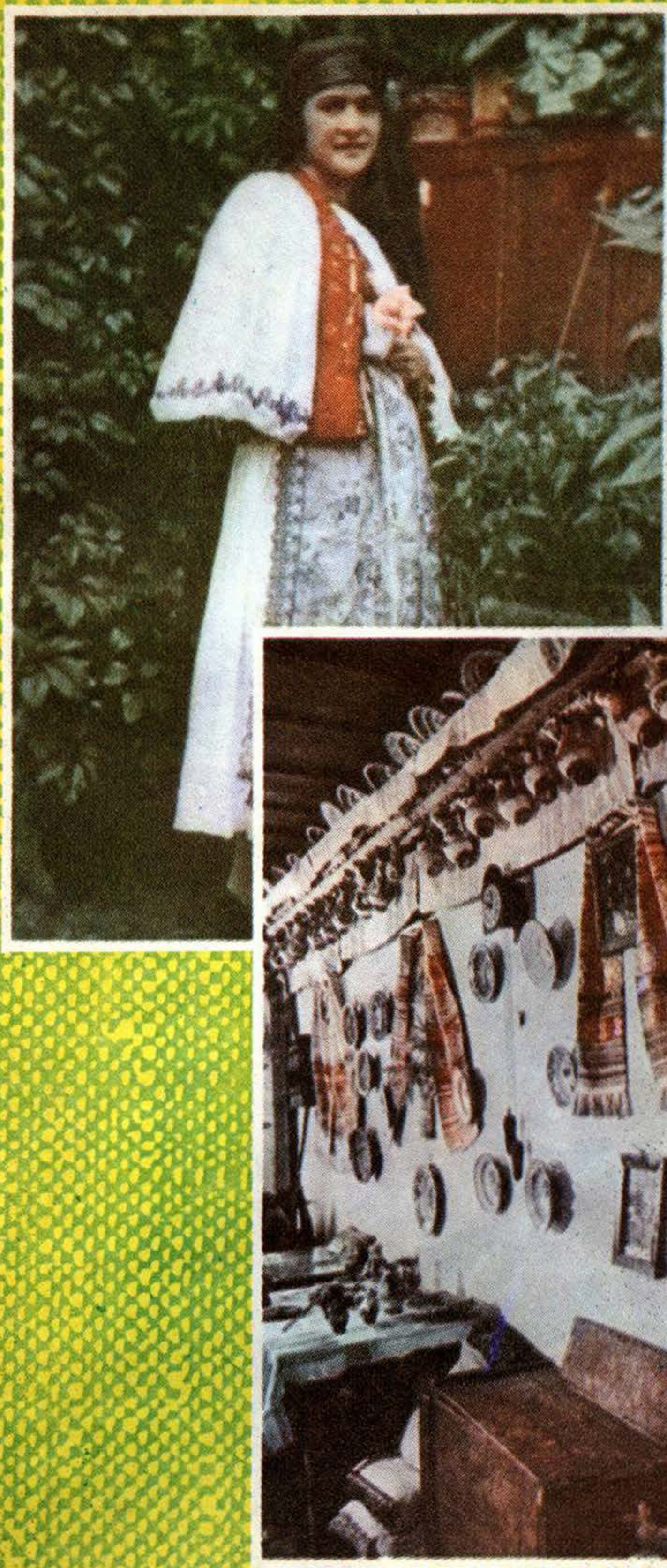

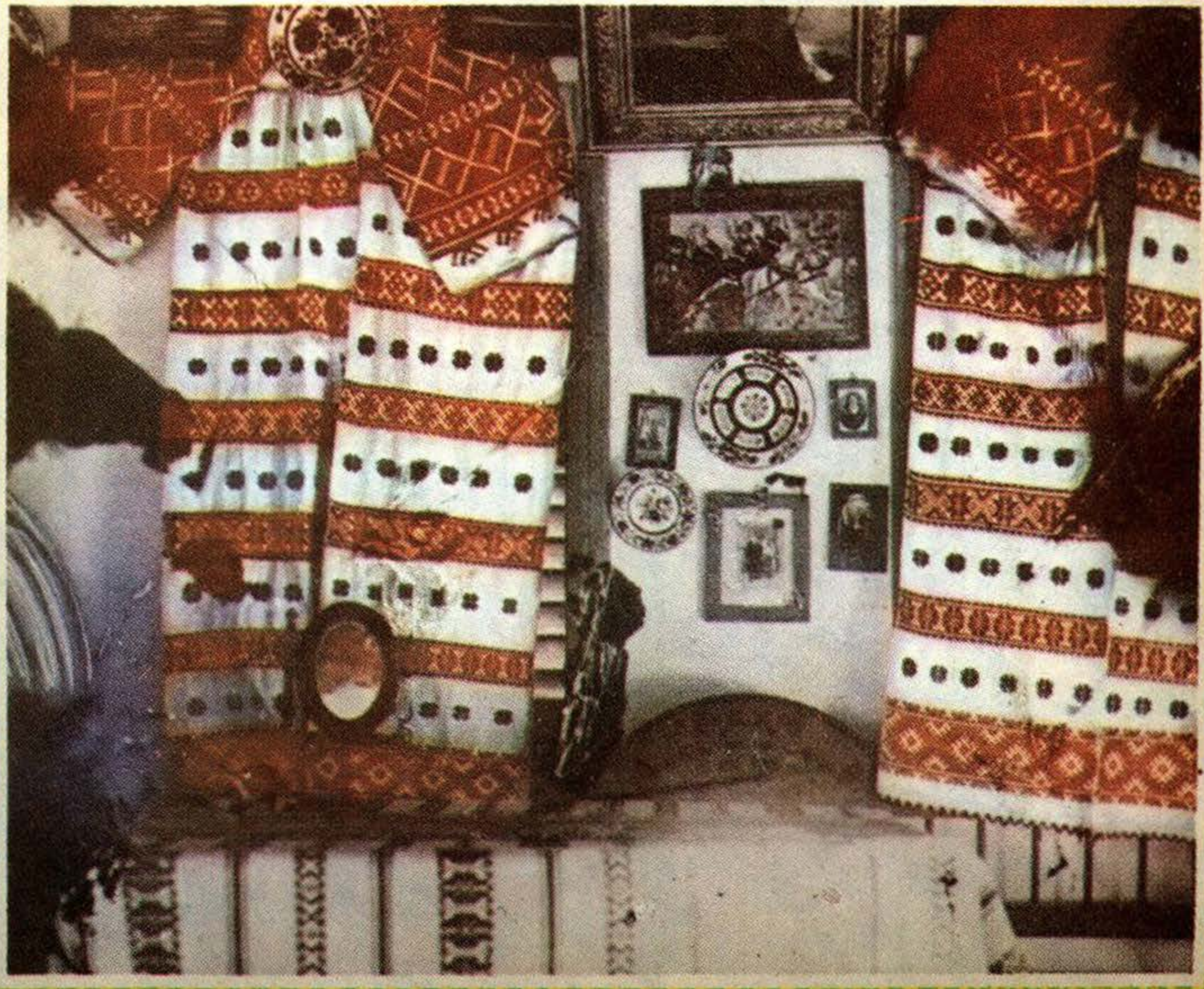

MAKSIM LITVINOV LA LONDRA

Z. S. ȘEINIS

În ziua de 5 ianuarie 1918, la Foreign Office se primea o comunicare neobișnuită, scrisă pe o simplă bucată de hîrtie, fără antet și fără sigilii oficiale. Era înștiințarea că Maksim Maksimovici Litvinov, cu domiciliul în Hampstead, Londra, fusese însărcinat, prin hotărîrea Consiliului comisarilor poporului al Rusiei sovietice, să reprezinte guvernul sovietic pe lîngă guvernul Maiestății Sale britanice (la acea dată guvernul britanic nu recunoscuse guvernul sovietic, act care avea să aibă loc abia șase ani mai tîrziu, la 2 februarie 1924, sub guvernarea laburistă a lui James Ramsay MacDonald). Era o comunicare cu totul inedită pentru diplomația engleză, cu binecunoscutul ei respect pentru regulile și procedurile diplomatice. Ea se încadra însă între primele acte ale diplomației leniniste, inaugurate de revoluția de acum șapte decenii.

Cine era acest diplomat sui-generis, devenit peste noapte reprezentant al popoarelor Rusiei pe lîngă guvernul Marii Britanii, țară în care diplomația burgheză atinsese culmi de rafinament și eficiență? Un vechi și încercat bolșevic, unul dintre cei care, din acel moment, avea să-și lege pînă la sfîrșit viața de tînăra diplomație sovietică, pe care a slujit-o cu o deosebită capacitate de muncă, cu tot talentul și devotamentul său. Alături de Cicerin[1] și Kollontai[2], Maksim Litvinov face parte dintre întemeietorii școlii diplomatice sovietice; el a participat la numeroase negocieri internaționale ale statului sovietic și la elaborarea multora dintre acțiunile sale de politică externă; a cunoscut numeroși diplomați ai statelor capitaliste europene, precum și din S.U.A., atît în cadrul Societății Națiunilor (unde a colaborat strîns cu Nicolae Titulescu), cît și în misiunile diplomatice pe care le-a îndeplinit din însărcinarea guvernului său.

Cariera diplomatică a lui Litvinov a înregistrat mai multe etape. Revoluția din Octombrie l-a găsit la Londra, unde conducea gruparea de emigranți bolșevici, coordonînd totodată comunitățile de emigranți ruși din alte țări. După numirea sa ca reprezentant diplomatic, a fost arestat, în toamna aceluiași an, 1918, sub motivul unei activități de propagandă, și eliberat în ianuarie 1919, în schimbul ziaristului britanic Robert Bruce Lockhart, arestat cu cîteva luni în urmă, sub acuzația unei misiuni speciale de spionaj în Rusia sovietică. Întors în patrie, Litvinov a fost numit la Comisariatul poporului pentru afaceri externe, devenind membru al Colegiului de conducere, iar în 1920 a fost acreditat ca reprezentant plenipotențiar sovietic în Estonia. În anul următor, a fost numit locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe, funcție pe care, pînă în 1930, o va deține Nikolai Cicerin.

În calitate de comisar al poporului pentru afaceri externe — de la 21 iulie 1930 pînă în 1939 —, Litvinov a fost principalul delegat sovietic la Conferința dezarmării de la Geneva, din 1932, și a condus delegația sovietică la Conferința economică mondială de la Londra (iunie-iulie 1933), purtînd, de asemenea, tratative pentru stabilirea de relații diplomatice sovieto-americane, precum și pentru restabilirea raporturilor diplomatice dintre U.R.S.S. și România, pentru primirea Uniunii Sovietice în Liga Națiunilor, reprezentîndu-și apoi țara, între 1934 și 1938, în forul de la Geneva. În mai 1939, I.V. Stalin l-a înlocuit cu V.M. Molotov, Litvinov rămînînd mai departe în conducerea Ministerului de externe de la Moscova.

Iată cum descria în memoriile sale I.M. Maiski, ambasador al Uniunii Sovietice la Londra, între anii 1939 și 1943, stilul de muncă al lui Litvinov: „În țările de democrație burgheză, cum sînt Anglia, S.U.A., țările scandinave și altele, un ambasador trebuie să știe să vorbească. Să vorbească nu numai între patru ochi, în cabinetul ministrului de externe, nu numai cu un grup de vizitatori care vin în cabinetul ambasadorului pentru lămurirea vreunei probleme complicate de politică curentă, dar și în public, la un dejun cu mulți invitați, în cadrul unei mari organizații obștești, la ședința vreunei importante corporații științifice, care dorește să afle vederile ambasadorului într-un anumit domeniu... Ambasadorul care s-ar eschiva de la asemenea manifestări și-ar pierde îndată prestigiul și ar fi privit ca un simplu curier pentru transmiterea documentelor de la un guvern la altul. Iar reputația de curier restrînge foarte mult

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1969; 9-11/1986.

posibilităţile ambasadorului de a înriuri în sensul dorit opinia publică a ţării pe lîngă care este acreditat şi, în ultimă instanţă, aduce prejudicii intereselor statului care l-a trimis.

Curînd după sosirea mea la Londra am înţeles acest mecanism şi m-am străduit să folosesc la maximum posibilităţile luărilor de cuvînt publice pentru răspîndirea adevărului despre Uniunea Sovietică. Pe atunci, la Moscova, nu toţi tovarăşii din conducere îşi dădeau seama de avantajele unor asemenea cuvîntări şi priveau oarecum chioriş activitatea mea în acest domeniu. Dar atîta vreme cît M.M. Litvinov a fost comisar al poporului pentru afacerile externe, nu mi s-au pus nici un fel de piedici: Maxim Maximovici cunoştea personal, la perfecţie, uzanţele democraţiei burgheze şi încuraja prin toate mijloacele eforturile mele de a străpunge şi pe această cale zidul ostilităţii de care fuseserăm înconjuraţi în Anglia la începutul celui de-al patrulea deceniu. Odată cu plecarea lui, în mai 1939, situaţia s-a schimbat întrucîtva..." (I. M. Maiski, Amintirile unui ambasador sovietic, Editura politică, Bucureşti, 1967).

Reintrat în prim planul scenei politice după agresiunea germană împotriva U.R.S.S., din iunie 1941, Litvinov a fost numit locţiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe (funcţie deţinută pînă în 1946) şi, simultan, ambasador al U.R.S.S. la Washington (noiembrie 1941-august 1943) şi la Havana (din octombrie 1942), contribuind, prin demersurile sale diplomatice, la acordarea de ajutor militar american către U.R.S.S. şi, în general, la dezvoltarea puternică a relaţiilor sovieto-americane în cadrul coaliţiei antihitleriste.

Maksim Litvinov s-a retras din activitatea diplomatică în august 1946, iar cinci ani mai tîrziu, la 31 decembrie 1951, a murit.

Să aruncăm o privire în fişa biografică a lui Litvinov pînă la intrarea sa în primul contingent de diplomaţi leninişti. Marea Enciclopedie Sovietică (vol. 14, p. 506) scrie că Maksim Litvinov, „pe numele său adevărat Max Wallach, s-a născut la 17 iulie 1876, în familia unui funcţionar, în localitatea Belostok (actualmente Bialystok în R.P. Polonă)". Devenise bolşevic la 22 ani. Prigonit de ohrană (poliţia secretă în Rusia ţaristă), fusese curînd arestat (în 1900), evadase ulterior dintr-o închisoare din Kiev, iar în 1902, emigrase, la început în Elveţia, apoi în Franţa. Luase parte activă la difuzarea ziarului Iskra, iar în 1905 participase la editarea primului ziar bolşevic legal, Novaia Jizn. Doi ani mai tîrziu, fusese delegat şi secretar al delegaţiei ruse la Congresul Internaţionalei socialiste. A trăit la Londra în emigraţie din anul 1908, desfăşurînd în tot acest timp o activitate politică revoluţionară. În februarie 1915, din însărcinarea lui Lenin a luat parte la Conferinţa socialiştilor din ţările Antantei, care a avut loc în oraşul de pe Tamisa, apoi a reprezentat C.C. al P.M.S.D.R. în Biroul Internaţionalei socialiste, fiind totodată şi secretarul grupului de emigranţi ruşi bolşevici din capitala engleză. Este perioada descrisă şi în textul care urmează, reprodus, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista istorică sovietică Novaia i noveişaia istoriia, nr. 4/1986. Autorul lui este unul dintre cei mai competenţi cercetători ai istoriei diplomaţiei sovietice. El a semnat numeroase lucrări şi studii consacrate unor portrete de diplomaţi sovietici. Viaţa personală şi de om politic a lui Maksim Litvinov în anii emigraţiei petrecuţi la Londra, pînă la Revoluţia din Octombrie, reprezintă un aspect mai puţin cunoscut al biografiei sale. Z.S. Şeinis îşi propune să arunce o lumină tocmai asupra acestei perioade.

Florentina DOLGHIN

O zi rece de ianuarie a anului 1908. La porţile închisorii „Santé" din Paris se opreşte un autovehicul. Din el coboară un funcţionar al Prefecturii din Paris. Ţine în mînă o mapă. Autovehiculul este aşteptat. Porţile închisorii se deschid şi, din spatele lor, apar un bărbat şi o femeie. Bărbatul, de talie mijlocie, corpolent, are cam 30 ani şi este îmbrăcat într-un pardesiu. Poartă o pălărie care lasă să se vadă un păr deschis, roşcovan. Tînăra are o pelerină după moda timpului şi o fustă lungă, pînă la tocuri.

Făcînd o uşoară reverenţă, funcţionarul întreabă:

— Monsieur Litvinoff?

Apoi, fără să aştepte răspunsul, se adresează femeii:

— Madame Fanny Iampolskaia?

Cei doi îi confirmă identitatea, apoi funcţionarul scoate din mapă o hîrtie şi, cu o voce răguşită, dă citire ordinului ministrului afacerilor interne al Republicii Franceze.

— Madame, Monsieur, vă aduc la cunoştinţă decizia guvernului francez. Din acest moment, sînteţi liberi. Trebuie să părăsiţi Franţa.

— Vă mulţumesc, Monsieur. Adresăm gratitudinea noastră nu autorităţilor oficiale, ci domnului Jean Jaurès. Deci, sîntem liberi?

— Da. Doamna Fanny Iampolskaia şi-a exprimat dorinţa să plece în Belgia. Dumneavoastră, domnule Litvinoff, ar fi de dorit să părăsiţi graniţele Franţei chiar astăzi. Un agent de poliţie vă va însoţi pînă la frontiera belgiană. În ce ţară doriţi să mergeţi?

— În Anglia, dar nu astăzi.

— De ce?

— N-am nici o centimă. Trebuie să lucrez să fac rost de bani şi să-mi pot plăti călătoria peste Canalul Mînecii.

— Asta hotărăşte numai ministrul afacerilor interne, îi răspunde reprezentantul prefecturii.

Permisiunea de a mai rămîne la Paris a fost obținută.

Omul căruia funcționarul prefecturii i-a spus „Monsieur Litvinoff" era Maksim Maksimovici Litvinov, urmărit de mulți ani de ohrană pentru răzvrătire împotriva regimului țarist. Polițiștii parizieni primiseră o recompensă grasă pentru arestarea lui. Mai mult, se hotărîse chiar ca emigrantul politic rus să fie predat guvernului țarist. Dar Partidul Socialist din Franța și liderul său, Jean Jaurès, au organizat o puternică campanie de protest împotriva acestei situații. Iată de ce Litvinov și Iampolskaia au fost eliberați. După un timp, el a ajuns în marele oraș de pe Tamisa, unde avea să rămînă pînă la Revoluția din Octombrie.

Chiriașul polițistului

Litvinov s-a instalat — cum îl sfătuiseră prietenii — în suburbia Camden Town. Era un cartier mai izolat, mai liniștit, unde poliția nu avea patrule, aspect foarte important pentru Litvinov, abia expulzat din Franța. El știa că ohrana nu-i va da pace. Camden Town i-a priit: o aglomerație de mici vile, despărțite între ele de pajiști. Proprietăreasa îi ceruse o chirie mică, îi spusese că îi va pregăti și micul dejun și că viața lui personală nu o interesează. Litvinov a răspuns că este de acord; a plecat să-și aducă bagajele, dar seara, cînd s-a întors, pe scara casei îl aștepta un polițist. Luat prin surprindere, chiriașul a rămas o clipă nemișcat, încercînd să-și ordoneze gîndurile, timp în care polițistul l-a privit atent, i-a zîmbit, apoi s-a îndepărtat. Era soțul proprietăresei. Litvinov și-a zis că a avea un polițai „propriu" nu este chiar cea mai rea variantă. Ajuns la Londra, după anii furtunoși ai primei revoluții ruse[1], Litvinov nu voia să ducă o viață liniștită, mic-burgheză, pentru care optaseră mulți alți emigranți. Speriați de măsurile luate de Stolîpin[2], aceștia nu mai credeau în succesul cauzei revoluționare. Lipsa de mijloace materiale, viața grea de emigranți le accentuaseră pesimismul. Colonia emigranților ruși din Londra era în parte demoralizată. În acei ani, centrul vieții emigranților se afla pe Charlotte Street, într-o clădire numită Clubul Herzen, o sală modestă, pe ai cărei pereți și podea se aflau aparate de gimnastică.

După un timp, Litvinov a reușit să se angajeze profesor de limba engleză într-o familie originară din Rusia. N-a locuit mult timp în casa polițistului. Paza „proprie" nu avea numai avantaje: chiriașul nu putea fi vizitat de prietenii din partid. Ei l-au sfătuit să-și schimbe domiciliul.

Mulți emigranți ruși locuiau pe atunci în apropiere de Hampstead. Situată pe o mică colină, această aglomerație era considerată Parnasul Londrei: vile confortabile cu două etaje, înconjurate de grădini. Litvinov ar fi vrut să se mute acolo, dar n-a reușit. Împreună cu prietenii bolșevici, s-a hotărît să se instaleze într-o comună apropiată, Ealing, unde viața era mai ieftină.

A continuat să dea lecții, fără să o scoată însă la capăt cu banii. L-au ajutat atunci prietenii englezi. A devenit colaborator al editurii „William and Norget", care avea legături largi cu piața europeană de cărți și se ocupa de traduceri. Litvinov a primit sarcina să urmărească noutățile din literatura rusă, franceză și germană, să facă adnotări și recenzii și să poarte corespondență cu editurile din Rusia, Franța și Germania. Expulzarea sa zgomotoasă din Paris atrăsese după sine interdicția de a călători în Franța și Germania, dar ca funcționar al unei edituri engleze el putea spera să înfrîngă această restricție.

S-a mutat în Mornington Crescent, într-un apartament sărăcăcios. Nimeni nu-i mai călca pragul. Primea cărți din Franța și Germania, trebuia să le citească, să scrie recenzii, să răspundă la zeci de scrisori, operații care îi umpleau tot timpul. Deseori venea acasă de la birou încărcat cu pachete cu cărți, asupra cărora stătea aplecat pînă noaptea tîrziu. Singura lui distracție în acești ani a constituit-o cinematograful: a vizionat atunci numeroase filme cu actorul lui preferat, Charlie Chaplin.

În zilele libere, își vizita un prieten în Hampstead, pe Nikolai Klîșko, bolșevic, revoluționar de naționalitate poloneză, care emigrase din Rusia și locuia de mult la Londra. Lucra la firma „Vickers" și cîștiga bine. Se căsătorise cu o englezoaică, Philis, înaltă, cu părul roșcat, o femeie foarte frumoasă. Pentru a nu o introduce în treburile de partid, Litvinov și Klîșko vorbeau rușește. Uneori pînă la miezul nopții. Ca secretar al grupului bolșevicilor din Londra, Litvinov răspundea de toate legăturile organizațiilor de emigranți ruși din Anglia nu numai cu Rusia, ci și cu toate coloniile de bolșevici din Europa și America.

Întîlnire cu Lenin

Într-o seară de iunie a anului 1913, Litvinov s-a dus la Klîșko și i-a spus că, în curînd, va pleca la Geneva, unde se va întîlni cu V.I. Lenin. Întîlnirea a avut loc pe o stradă liniștită din Geneva, în biblioteca lui Kuklin, un emigrant rus. Pentru a evita complicațiile cu poliția franceză, Litvinov plecase în Elveția nu pe calea cea mai scurtă, ci prin Belgia și Germania. Sosise la Geneva în iulie. Acolo se adunaseră mulți alți reprezentanți ai coloniilor rusești. La orizont se conturau tot mai clar semnele războiului mondial. Ceea ce îl determinase pe Vladimir

---

[1] Este vorba despre prima revoluție burghezo-democratică din 1905-1907, care zguduise vechiul mecanism guvernamental din Rusia și avusese un rol clarificator în ceea ce privește atitudinea claselor sociale, atît în raporturile reciproce, cît și față de monarhie.

[2] În 1906, Nicolae II numise la conducerea guvernului pe P.A. Stolîpin, ale cărui măsuri represive sînt cunoscute sub denumirea de „reacțiunea stolîpinistă".

Ilici Lenin să pornească din Poronin (în Polonia) spre Geneva. Vroia să discute cu reprezentanţii coloniilor bolşevice, să se informeze de la ei despre situaţia din diferite ţări.

În timpul consfătuirii, Lenin a ascultat cu atenţie comunicările lor, a analizat informaţiile date de fiecare, le-a pus întrebări, a încercat „să scoată" totul de la ei. Apoi, la sfîrşitul consfătuirii, s-a retras cu Litvinov într-un colţ. A fost una dintre numeroasele lor discuţii, pe care le-au avut la Miinchen, Londra, Geneva, Cracovia etc., dar, ca şi în alte cazuri, nu au fost luate note asupra celor discutate. La despărţire, Lenin l-a rugat să-i trimită din Londra ziare şi reviste, să-l informeze cu regularitate despre situaţia în colonia bolşevică din Londra şi despre cea din Anglia.

Odată întors de la Geneva, pe Litvinov l-au vizitat, în Mornington Crescent, soţii Klîsko. Philis, şocată de aspectul camerei în care locuia Maksim, i-a propus să se mute urgent la ei, în Hampstead. Litvinov a cedat. După un timp, s-a stabilit în High Street, comunicîndu-i imediat noua sa adresă lui Lenin. Începuse o etapă nouă, importantă în viaţa sa, Litvinov fiind numit curînd reprezentant oficial al C.C. al P.M.S.D.R. în Biroul Internaţionalei socialiste. Apăruse pe avanscenă ca un militant politic de talie internaţională. Îl aştepta prima încercare dificilă. Se pregătea reuniunea Biroului Internaţionalei socialiste (B.S.I.) la Londra, la care urmau să participe toţi liderii Internaţionalei a II-a şi ai partidelor socialiste din Europa: Jean Jaurès, Karl Kautski, Camille Huysmans, Otto Bauer, Viktor Adler, Emille Vandervelde, Edouard Vaillant, Rosa Luxemburg, cu care Maksim trebuia să se întîlnească. La Londra urmau să vină şi căpeteniile lichidatoriştilor-menşevici, Ciheidze, Cihenkeli, Rubanovici, Dneprov, Semkovski[1], care se pregătiseră să-l atace la această reuniune pe V.I. Lenin. Vladimir Ilici l-a însărcinat pe Litvinov să dea lupta cu lichidatoriştii.

...Ultima toamnă de pace dinaintea primului război mondial. O toamnă ceţoasă şi ploioasă la Londra. Umezeala îţi pătrundea pînă la oase. La familia Klîşko, în High Street, Litvinov s-a simţit mai bine, aproape că i-a dispărut bronşita care îl chinuia de mult. Dar viaţa sub ocrotirea lui Philis avea şi inconveniente. Conspirator experimentat, Litvinov vroia să-i ascundă acesteia legăturile sale de partid, corespondenţa cu Biroul din străinătate al bolşevicilor. Dar scrisorile pe numele său soseau în High Street şi Philis, ca orice femeie, curioasă, se uita prea atent la plicuri. Totodată, îşi dădăcea tot timpul „chiriaşul". Uneori îi propunea un dejun nu după buzunarul lui, alteori îi controla garderoba şi îl punea să-şi cumpere un palton nou, cînd el n-avea decît cîţiva penny în buzunar.

Reuniunea B.S.I. a început la Londra la 13 decembrie. În fiecare zi, Litvinov transmitea note la Poronin. În cursul serilor, în clădirea semiîntunecoasă a Parlamentului, la lumina felinarelor cu gaz, îşi scria scrisorile, informa în amănunţime despre toate aspectele consfătuirii. Philis nu îl slăbea cu grija ei.

— Max, o să mori de foame. O să te îmbolnăveşti de tuberculoză, o să mori. De trei zile n-ai mîncat nimic dimineaţa. La prînz nu ştiu dacă înghiţi ceva şi vii acasă după miezul nopţii.

Într-o seară nu s-a întors nici după miezul nopţii. A întîrziat la poştă. Din cauza ceţii omnibuzele n-au circulat, aşa că a fost nevoit să înnopteze în gară.

Documentele consfătuirii de la Poronin, trimise de Lenin din Polonia şi difuzate la reuniune de Litvinov, convorbirile lui cu diferiţi delegaţi au contribuit la informarea multor partide social-democrate europene despre adevărata situaţie din P.M.S.D.R, despre poziţia lui Lenin şi a bolşevicilor, care n-au slăbit lupta împotriva absolutismului ţarist.

Trei viitori miniştri de externe la un ceai

În primăvara anului 1914. editura „William and Norget" a încetat să mai publice traduceri. Litvinov a fost înştiinţat că va fi concediat. Era un moment foarte greu. Reuşind să se angajeze la un birou de turism din Londra, a plecat la Bruxelles, unde urma să sosească un grup de profesori ruşi ca turişti. După Anglia, aceştia vizitau Belgia, ceea ce îi convenea de minune lui Litvinov. Spera să meargă astfel, pentru cîteva zile, în Elveţia, pentru a se întîlni cu prietenii de acolo. După Sarajevo şi declanşarea războiului, Litvinov a reuşit cu multă greutate să-şi trimită acasă grupul de turişti prin Suedia, iar el s-a întors la Londra. Războiul a complicat viaţa comunităţilor ruseşti din Europa. A întrerupt legăturile dintre ele. Mulţi emigranţi s-au refugiat peste ocean, alţii au trecut în Scandinavia. Alţii au venit în Anglia insulară şi Elveţia centrală. Au sosit acolo emigranţi politici ruşi din Franţa, Belgia şi alte ţări ale continentului. La Londra a venit din Belgia Gheorghi Vasilievici Cicerin şi alţi revoluţionari ruşi.

Cicerin era foarte cunoscut în mişcarea muncitorească europeană. Litvinov îl întîlnise prima oară în 1904. La Londra, ei s-au văzut de multe ori în casa emigrantului comerciant rus Feitelson, care fon-

[1] Lichidatoriştii fuseseră excluşi din Partidul social-democrat la Conferinţa P.M.S.D.R. de la Praga, din 1912.

dase un club. Acolo, într-o după-amiază, s-au adunat fel de fel de invitaţi. Cînd s-a servit ceaiul, în biroul gazdei au rămas numai trei bărbaţi, care discutau pe un ton aprins probleme de politică internaţională. Erau Cicerin, Litvinov şi un englez, pe nume Simon[1]. Jignită în amorul ei propriu de amfitrioană, stăpîna casei s-a adresat oaspeţilor:

— Dacă ar fi să-i iei în serios pe tinerii aceştia, ai zice că sînt cel puţin miniştri de externe.

Cuvintele ei aveau să fie profetice.

Imediat după începerea războiului, firma de turism s-a închis. Litvinov a trebuit să-şi caute un alt loc de muncă. Dar pretutindeni, emigranţii erau priviţi cu suspiciune. Guvernul britanic hotărîse să ofere de lucru în primul rînd refugiaţilor belgieni, consideraţi jertfe ale invaziei germane. Cu mult efort, Litvinov s-a angajat comis-voiajor la o firmă de vînzare a maşinilor agricole.

La Londra se refugiase şi cunoscuta cîntăreaţă rusă Lidia Iavorskaia, prinţesă Bariatinskaia, renumită pentru frumuseţea ei. Ea dădea concerte, pentru care primea onorarii fabuloase. De ce n-ar fi fost puse simpatiile pro-bolşevice şi mijloacele prinţesei Bariatinskaia în slujba revoluţiei sau măcar a organizaţiei din Londra a bolşevicilor? Şi Litvinov s-a gîndit să dea trup şi suflet acestei idei. Cu atît mai mult cu cît Iavorskaia manifesta o reală simpatie faţă de revoluţionarii ruşi, ştia că mulţi bogătaşi ai Rusiei ca Savva Morozov[2], de exemplu, nu se uitau la bani cînd intra în discuţie cauza revoluţiei. De ce n-ar sta de vorbă cu faimoasa actriţă în acest sens? Împrejurările reclamau acest act. Situaţia materială a coloniei ruse bolşevice devenise foarte precară. Drept care, la Iavorskaia a fost trimis un mesager pentru a purta tratative. Dar n-a fost nevoie de diplomaţie. Actriţa a răspuns pe loc: „Da, sînt de acord, cu plăcere vă ajut".

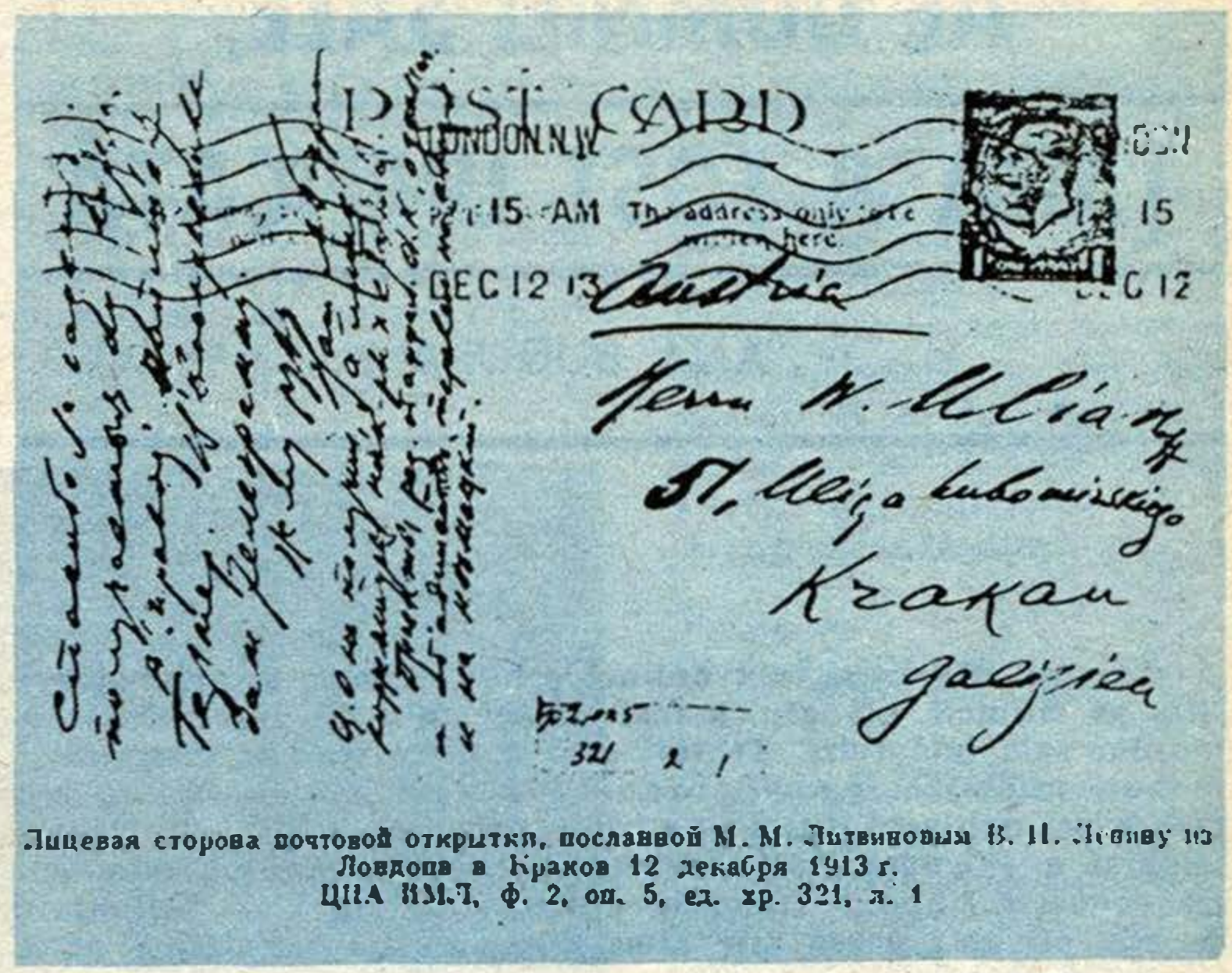

Лицевая сторона почтовой открытки, посланной М. М. Литвиновым В. И. Ленину из Лондона в Краков 12 декабря 1913 г.
ЦПА ИМЛ, ф. 2, оп. 5, ед. хр. 321, л. 1

Facsimil al unei cărţi poştale expediate de Litvinov din Londra, la 12 decembrie 1913, către V.I. Lenin, aflat pe atunci la Cracovia

La 4 februarie 1915, ziarul *The Times* a publicat un anunţ din partea Cercului Herzen privind contribuţiile băneşti la fondul de ajutorare a revoluţionarilor ruşi. Erau enumerate toate persoanele care îşi aduseseră contribuţia. Între ele: actriţa Lidia Iavorskaia: 4 300 lire, 11 şilingi şi 4 penny — întreaga sumă pe care o primise pentru spectacolele cu *Anna Karenina* în timpul turneului în Anglia; Fondul militar pentru ajutorarea ruşilor: 170 lire; Fondul de ajutor din New York: 20 lire, 10 şilingi şi 8 penny. Urmau contribuţiile persoanelor particulare: Fanny Stepniak, soţia revoluţionarului rus Stepniak-Kravcinski a contribuit cu 3 lire, 15 şilingi; Nikolai Klişko: 1 liră, 10 şilingi. Madame Rothstein, soţia lui Feodor Arovici Rothstein, unul dintre fondatorii Partidului Comunist din Marea Britanie şi viitorul reprezentant politic sovietic în Iran, iar apoi membru al Colegiului Comisariatului poporului pentru afacerile externe şi academician sovietic: 10 şilingi. Ultimul pe listă figura Litvinov cu 2 şilingi.

În calitatea sa de secretar onorific al Cercului Herzen, Litvinov făcea publice, prin ziarul *The Times*, contribuţiile depuse de diverse persoane particulare în ajutorul emigranţilor ruşi. Seara, la clubul din Charlotte Street, ei primeau din aceste fonduri cafea şi sandvişuri.

Dar, în ciuda acestor înlesniri, viaţa coloniei ruse din Londra devenea tot mai grea. Poliţia îi urmărea pas cu pas pe emigranţi. ■

(Va urma)

În româneşte de
Nicu BUJOR

[1] Simon John Olcbrook, viitorul ministru al afacerilor externe al Angliei, în perioada 1931-1935.

[2] Este vorba despre bogatul fabricant de produse textile Savva Morozov, un cunoscut Mecena al timpului, protector al scriitorilor progresişti şi al pictorilor vremii sale, care, nu de puţine ori, îi ajutase pe bolşevici. În palatul său de pe strada Spiridonovka din Moscova, o adevărată operă de artă, s-a desfăşurat Conferinţa miniştrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii, în octombrie 1943.

ÎN ANUL 26 AL DOMNIEI SALE, ŢARA A FOST UNIFICATĂ

Dr. ANA BUDURA

În anul 219 î.e.n., din ordinul primului împărat al dinastiei Qin, pe Muntele Liangfu, a fost ridicată o stelă întru cinstirea marilor sale înfăptuiri. Textul, gravat pe suprafaţa lustruită a monumentului, consemna: „În anul 26 al domniei sale [221 î.e.n.], ţara a fost unificată şi toţi s-au supus autorităţii sale... Înţeleptul împărat a pacificat totul sub soare şi, în exercitarea domniei, nu cunoaşte tihna... Treburile publice au fost clar delimitate de cele private; pacea este atotstăpînitoare şi va dăinui peste veacurile viitoare".

Aceste cuvinte — păstrate posterităţii de marele istoric Sima Qian[1] — exprimă frămîntările şi strădaniile adesea dramatice, sacrificiile umane şi materiale de peste opt secole ale strămoşilor poporului chinez şi certifică un moment de importanţă crucială în devenirea naţiunii chineze: crearea primului stat absolutist centralizat în istoria Chinei.

În cele ce urmează, vom încerca să schiţăm procesul istoric care a premers înfăptuirea acestui act, aşa cum reiese din monumentala operă a lui Sima Qian, Însemnările istoricului, şi din alte lucrări istorice ale cercetătorilor chinezi, bogate în fapte şi sugestive în redarea atmosferei de epocă, în portretizarea protagoniştilor acestor evenimente istorice din antichitatea chineză.

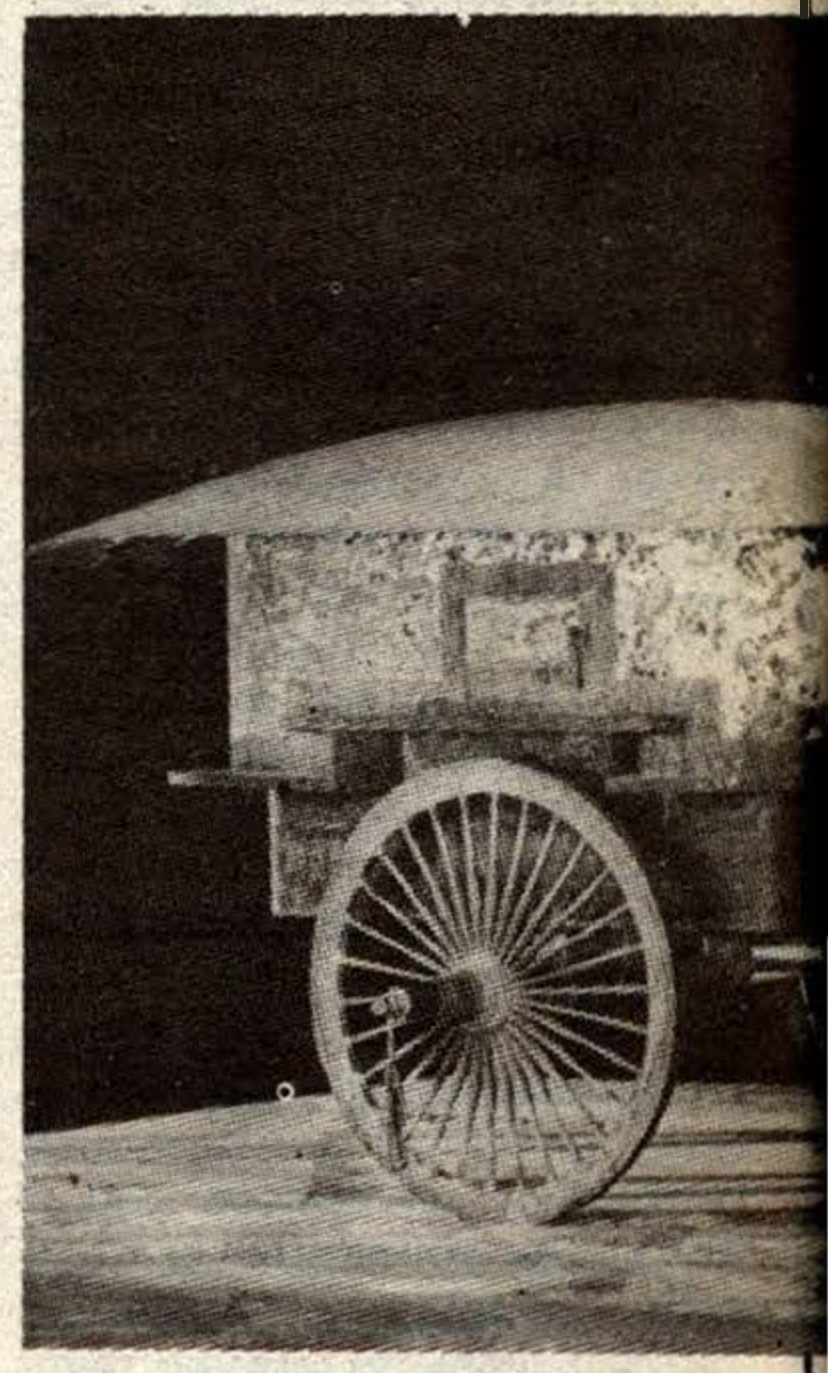

Respect pentru strămoşi

În anul 237 î.e.n., în al nouălea an al domniei sale, tînărul rege Zheng al statului Qin, în vîrstă de 22 ani, primise însemnele puterii. Venise vremea să se afirme în mod independent, fără constrîngerea impusă de sfetnicii săi mai vîrstnici. Şedea pe tron, cu pumnii strînşi, străfulgerîndu-i cu priviri ameninţătoare pe curtenii adunaţi în sală. Toţi îl priveau cu spaimă. „Are nasul subţire, ochii mijiţi, toracele îngust, de găină, dar voce de şacal. În piept îi bate o inimă nemiloasă, de tigru sau de lup. Ştie să se arate umil cînd este încolţit, dar este gata să distrugă pe oricine fără scrupule, atunci cînd se simte stăpîn pe situaţie", cugeta Wei Liao, unul dintre învăţaţii convocaţi pentru elaborarea strategiei viitoarelor cuceriri.

Tînărul rege era sigur pe el. Moştenise un stat situat pe un loc de frunte în confruntările pe care le intuia ca inevitabile. Ştia că reprezintă o forţă de temut. Invoca cu respect pe strămoşii clanului Qin, faimoşii crescători de cai, care primiseră cu şase secole în urmă un fief de la regele dinastiei Zhou în partea de vest a regatului (provinciile Gansu şi Shaanxi de azi); ameninţată de seminţiile *rong*, şi îşi cuceriseră cu îndîrjire rangul de principi. Îşi amintea de meritele prinţului Mu (659-621 î.e.n.), pe care Maestrul Kong (Confucius)[2] îl considerase demn de a fi rege, pentru modul lui corect de a acţiona. Aşa cum dovedeşte mormîntul recent descoperit al strănepotului său, prinţul Jing (577-537 î.e.n.), acesta fusese înmormîntat cu toate onorurile unui rege. El ştiuse să se folosească de serviciile învăţaţilor veniţi din principatele răsăritene, impunînd însuşirea culturii înaintate a acestora, şi adoptase măsuri curajoase pentru dezvoltarea ţării.

„Da — cugeta tînărul domnitor —, nu s-au scurs nici două secole şi ţara mea, în trecut neînsemnată şi rămasă în urmă, s-a impus ca unul dintre cele cinci state puternice ale vremii. Ea se întinde mult spre vest, peste teritoriile cucerite de la triburile *rong*, şi spre răsărit, pînă la malurile abrupte ale Rîului Galben".

În timp ce-şi plimba privirea prin magnifica sală a tronului,

[1] [2] *Magazin istoric*, nr. 10/1978; 6/1985.

gîndul i s-a îndreptat, cu un profund respect, şi spre prinţul Xiao (361-338 î.e.n.), marele reformator. Cel care, înţelegînd imperativele vremii sale, ştiuse să-şi apropie minţile luminate şi să-şi aleagă demnitarii după calităţile lor. „Cît de bine a procedat veneratul Xiao, cînd a acceptat propunerile lui Shang Yang, după ce cîntărise cu înţelepciune avantajele acestora" — aprecia în sinea lui tînărul rege. „Într-adevăr, un bun cîrmuitor trebuie să se afirme în timpul vieţii — constata el — şi să nu aştepte împlinirea unui secol pentru a i se recunoaşte de posteritate perfecţiunea regilor şi împăraţilor antici". Reformele introduse de Shang Yang — socotea tînărul suveran — au încurajat în producerea cerealelor şi mătăsii pe cei harnici şi destoinici, au redus la robie pe cei leneşi, au despuiat de titluri pe nobilii care nu se distinseseră pe cîmpul de luptă, înălţîndu-i în ranguri pe cei viteji. Împărţind poporul în grupuri de cîte 5-10 familii, pe care le-a făcut răspunzătoare, în mod colectiv, pentru actele fiecărui membru, Shang Yang a instituit un sistem strict de supraveghere a tuturor indivizilor. Administrarea statului devenise mai eficientă după ce ţara fusese împărţită în districte conduse de magistraţi. Noul sistem de percepere a impozitelor asigurase venituri stabile, iar standardizarea unităţilor de măsură instaurase ordinea. „Au fost măsuri bune", a apreciat el. „Dar cîte capete nu au căzut şi cîţi nu au fost pedepsiţi cu mare cruzime pentru că s-au opus aplicării lor? Fără ele însă ar fi putut statul Qin să devină, în numai cinci ani, atît de bogat şi de puternic?

Şi apoi s-a deschis calea spre cucerirea statelor răsăritene şi spre împlinirea unui vis măreţ", şi-a zis regele Zheng şi ochii i-au scăpărat de mulţumire. „ egele Huai wen (337-310 î.e.n.) a izbutit să dejoace aliaţele statelor răsăritene îndreptate împotriva ţării sale şi să slăbească forţa militară a acestora, în bătălii sîngeroase. Numai în marea confruntare, din cel de al 20-lea an al domniei sale, cu armatele aliate ale statelor Han, Zhao, Wei, Yan şi Qi, sprijinite şi de seminţiile *xiongnu*, au căzut 82 000 capete din rîndul trupelor Han şi Zhao. Iar în anul următor, statul Qin şi-a extins victorios stăpînirea asupra Ba şi Shu (provincia Sichuan de azi), îmbogăţindu-se fără seamăn. Strategia înţeleptului rege Zhao (306-250 î.e.n.), înaintaşul meu mult venerat, de a duce tratative cu statele îndepărtate şi de a ataca pe cele apropiate a fost bine gîndită şi a dat rezultatele dorite", aprecia tînărul rege Zheng, în timp ce asista la ceremonia investiturii sale.

Imperiul este pacificat

Încă din al doileaan al domniei sale, regele Zhao a şi început să pună în aplicare această politică. Armatele Qin au atacat statul vecin Han şi au

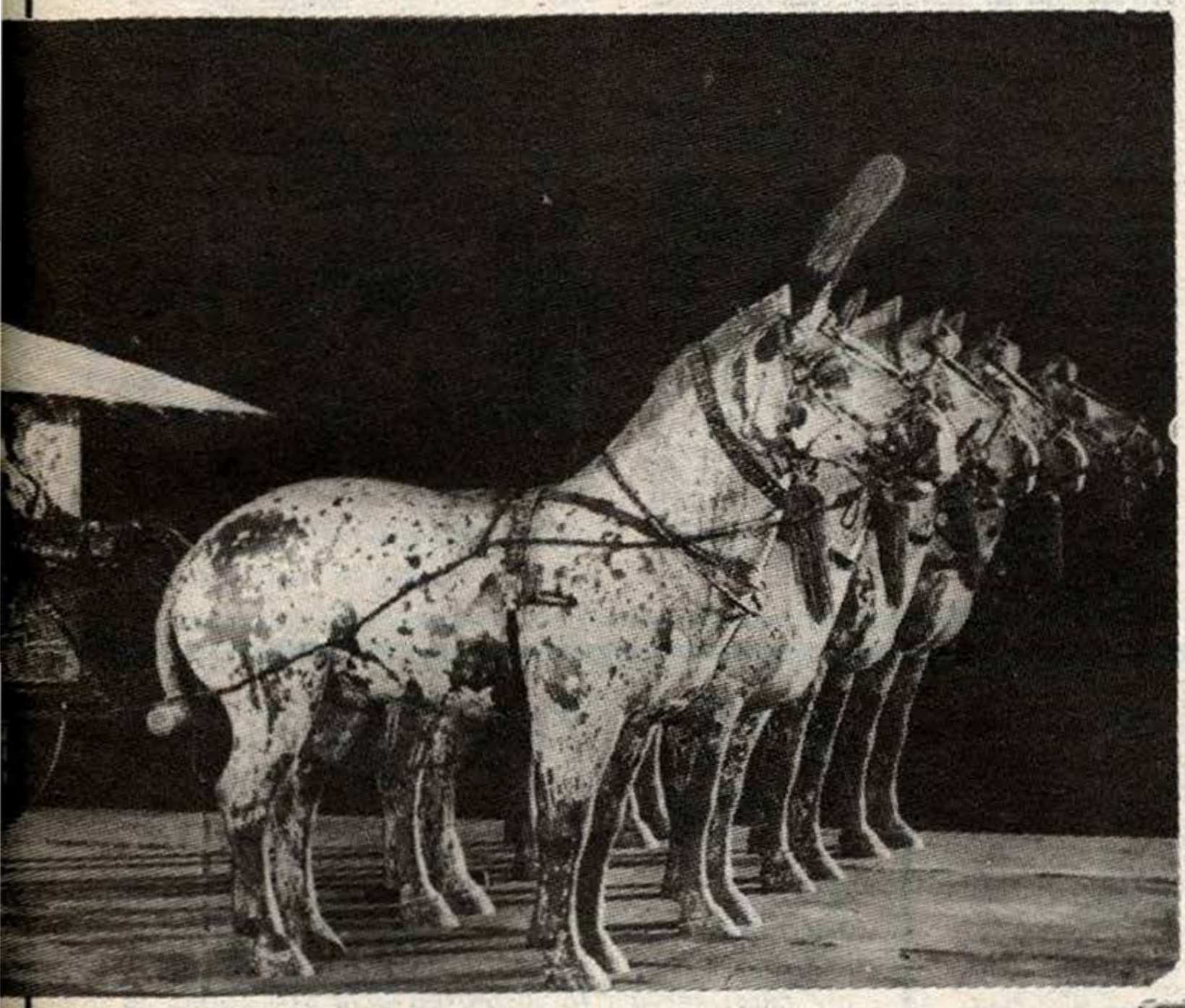

Cel mai mare dintre cele două care imperiale — în miniatură — descoperite în mormîntul împăratului Qin Shi Huang. În imaginea din dreapta jos: o reprezentare contemporană a primului unificator al Chinei

tăiat 60 000 capete, apoi, peste 11 ani, în 293 î.e.n., după multe hărţuiri, a avut loc marea bătălie de la Yique, cu armatele aliate ale statelor Han şi Wei. Acolo s-au tăiat 240 000 capete[1]. Această victorie a slăbit definitiv cele două state şi le-a determinat să ceară pace. În anii 26 şi 28 ai domniei sale (280 şi 278 î.e.n.), regele Zhao a făcut alţi paşi care au dus la eliminarea întinsului stat Chu de la sud-estul graniţelor sale, pentru ca opt ani mai tîrziu, să înceapă campania hotărîtoare împotriva statului Zhao, în cursul căreia au pierit 450 000 soldaţi Zhao şi peste 200 000 soldaţi Qin[2]. „Crunte sacrificii", îşi spunea regele Zheng îngîndurat.

Anii de domnie ai bunicului şi tatălui regelui Zheng nu se remarcaseră prin fapte demne de laudă, ca, de altfel, nici primii nouă ani ai domniei sale. Dar cei trei nu au renunţat la strategia adoptată de regele Zhao: forţele statelor vecine au fost măcinate într-un război de uzură. Acum, cînd se ştia stăpîn pe situaţie, tînărul rege, clocotind de energie, era gata să înscrie o nouă filă în istoria statului său şi, de ce nu, să realizeze planuri mari, îndrăzneţe, care să-l facă atotputernic domnitor al unei mari ţări unite.

De la înălţimea tronului, regele Zheng a aruncat o privire asupra primului său ministru, Lu Buwei[3], căruia i se adresa, plin de respect, cu apelativul „al doilea meu părinte". De ce oare? Numai pentru puterea pe care acesta o deţinea în stat sau, mai mult, pentru meritele sale din trecut faţă de propriul său tată, regele Chuangxiang, ori poate datorită trecerii de care se bucura pe lîngă regina-mamă? „El va trebui să fie îndepărtat de la putere — a hotărît tînărul rege — şi, odată cu el, toţi cei care mi-ar ameninţa puterea şi realizarea planurilor mele îndrăzneţe". Regele Zheng s-a ridicat de pe tron şi privirea-i ascunsă printre pleoapele strînse a rătăcit peste zarea îndepărtată. Se simţea pregătit să înfrunte pe oricine şi să săvîrşească fapte mari.

La scurt timp după investitură, el a zdrobit complotul marchizului de Changxin, Lao Ai, favoritul reginei-mame, iar în anul următor l-a demis pe Lu Buwei, eliberîndu-se în acest fel de sub tutela lor. Acum avea calea deschisă. Putea acţiona după un plan strategic propriu.

Prima lui preocupare a fost desăvîrşirea operei înaintaşilor săi: înfrîngerea militară a celorlalte state şi unificarea ţării sub un singur sceptru. Consultînd pe noii săi sfetnici, Li Si şi Wei Liao, asupra modalităţii de a supune cît mai grabnic celelalte state, regele Zheng a înţeles să îm-

[1] Consemnare făcută de Sima Qian, în *Însemnările istoricului*.

[2] Cele mai mari pierderi de vieţi omeneşti din perioada statelor combatante (403-221 î.e.n.).

[3] Lu Buwei era un comerciant bogat din statul Zhao, unde se afla ca ostatec viitorul rege Chuangxiang, unul dintre cei 20 fii ai regelui Xiaowen. El a hotărît să investească o sumă însemnată pentru a-l aduce pe tron pe prinţul în restrişte, spre a-şi asigura astfel ascensiunea în viaţa politică. În *Însemnările istoricului*, Sima Qian afirmă că Lu Buwei ar fi fost tatăl natural al regelui Zheng, deoarece favorita oferită de el prinţului moştenitor ostatec era deja însărcinată. Lu Buwei a continuat să aibă relaţii intime cu fosta lui favorită şi după ce aceasta devenise soţia regelui Chuangxiang.

Actul unificării a ceea ce avea să devină China, realizat de primul împărat al dinastiei Qin, a fost rezultatul unui proces îndelung, proces în care au luat naştere şi s-au dezvoltat premisele social-politice şi culturale definitorii ale civilizaţiei chineze, o organizare statală stabilă, cu caracteristici distincte.

Săpăturile arheologice confirmă formarea elementelor fundamentale ale civilizaţiei hua-xia (chineză), cu cinci-şase mii de ani înaintea erei noastre. Reprezentative pentru aceasta sînt culturile neolitice Yangshao şi Longshan, create într-o regiune întinsă, între bazinele Rîului Galben şi Fluviului Yangzi, de către o populaţie în mare parte sedentară. Aceste culturi vor constitui baza primei formaţiuni statale, care luase naştere — conform tradiţiei istoriografice — în timpul primei dinastii întemeiată de Marele Yu — dinastia Xia (sec. XXI-XVII î.e.n.).

Începînd din veacul XVII î.e.n. şi pînă în sec. XI î.e.n., în timpul domniei celor 30 regi ai dinastiei Shang-Yin, civilizaţia chineză a cunoscut o dezvoltare remarcabilă: cucerirea ei fundamentală a constat în folosirea, pe scară largă, a bronzului. Obiectele de cult, armele şi uneltele de lucru turnate din acest aliaj — mărturii ale măiestriei şi rafinamentului artistic ale meşteşugarilor — poartă în ele elemente specifice inconfundabile. Urmele oraşelor întărite, palatelor şi incintelor funerare, durate în acele secole, dovedesc existenţa unei vieţi economice, politice şi culturale dezvoltate. Din această epocă au rămas primele dovezi ale formării scrisului pictografic şi criptografic chinezesc şi datează primele documente istorice ale Chinei, incizate pe oase, carapace de broască ţestoasă şi obiecte de cult, turnate din bronz. Statul Shang-Yin constituie prima organizare statală cu o fizionomie politică şi culturală definită, în care regele deţinea funcţiile militare, politice, administrative, economice şi religioase supreme şi îşi exercita puterea prin intermediul nobilimii de clan, ale cărei servicii le răsplătea prin acordarea de domenii şi fiefuri. În timpul dinastiei Shang-Yin, aria civilizaţiei chineze s-a extins asupra întregii cîmpii centrale (cunoscută în secolele următoare ca Zhongguo — Ţara din Mijloc, denumire extinsă astăzi asupra întregii Chine) pînă aproape de Fluviul Yangzi, atrăgînd în sfera sa de influenţă noi şi noi neamuri şi seminţii.

Cele opt veacuri de domnie ale dinastiei Zhou (sec. XI-249 î.e.n.) s-au înscris în istoria poporului chinez ca o etapă de mare însemnătate, atît pentru dezvoltarea economică şi socială a ţării, cît şi pentru împlinirea şi înflorirea culturii sale, pentru perfecţionarea instituţiilor sale politice, constituindu-se în epoca clasică a civilizaţiei chineze.

Primele trei secole ale acesteia s-au consumat într-o evoluţie calmă, cumulativă. Perioada a fost cunoscută ca epoca dinastiei Zhou de Vest, datorită faptului că, pînă în anul 770 î.e.n., statul îşi avea capitala în vecinătatea oraşului Xi'an de azi. După aceea Capitala a fost mutată spre răsărit, la Luoyang, ceea ce a făcut ca pînă la dispariţia statului Zhou, survenită în anul 249 î.e.n., epoca să se nu-

bine forța militară cu puterea de corupere a aurului. În timp ce emisarii săi cutreierau statele, căutînd să submineze rezistența acestora prin cumpărarea înalților demnitari, forțele sale militare, comandate de strategi vestiți, au atacat statele vecine, smulgîndu-le noi și noi teritorii și transformîndu-le în districte ale statului Qin. Toate acestea au pregătit cucerirea statelor Han (230 î.e.n.), Zhao (228 î.e.n.), Wei (225 î.e.n.), Chu (223 î.e.n.), Yan (222 î.e.n.), Qi (221 î.e.n.). Cu ajutorul *Însemnărilor* lui Sima Qian, în care au fost consemnate cu grijă, an de an, aceste bătălii, putem reconstitui acum atmosfera acelor 17 ani, cînd s-au confruntat armate de sute de mii de ostași, au căzut sute de mii de capete, s-au năruit cetăți, fortificații și orașe. Putem înțelege totodată prețul imens plătit de strămoșii poporului chinez, pentru ca în anul 26 al domniei sale regele Zheng să poată declara: „Neînsemnat ce sîntem, am ordonat trupe pentru a pedepsi pe prinții răzvrătiți și, mulțumită puterii sacre a strămoșilor noștri, toți cei șase regi au fost pedepsiți precum meritau. În sfîrșit, imperiul este pacificat".

Cuvinte istorice, care au sancționat punerea temeliei statului absolutist centralizat și au marcat începutul unui drum greu și lung*.

Instrumente muzicale din arme

După victoriile repurtate pe cîmpurile de bătălie, prima preocupare a regelui Zheng a fost să delimiteze locul și pozițiile suveranului într-un sistem politic centralizat. Consultîndu-și sfetnicii, a adoptat titlul imperial de Shi Huangdi: Primul suveran august, urmînd ca „succesorii lui să fie Cel de al doilea suveran august. Cel de al treilea suveran august și așa mereu, generație după generație, fără de sfîrșit". El a pus bazele unui sistem de guvernare autocratică, în care întreaga putere politică era concentrată în mîinile sale, aparatul administrativ, format din funcționari revocabili, urmînd să pună în aplicare și să supravegheze îndeplinirea decretelor imperiale.

Primul suveran august înțelegea starea precară a unificării și știa că desăvîrșirea ei cerea legi severe, chiar nemiloase, și acțiuni ferme. Se impunea înfrîngerea opoziției latente a nobilimii și a caselor domnitoare din fostele state, se cereau măsuri care să stimuleze dezvoltarea economiei, a schimbului de produse și a culturii. Primul suveran august nu cunoștea tihna[1]. Decretele emise apăreau într-o succesiune rapidă.

Din ordinul lui, imperiul, care se întindea „la est pînă la țara Chaoxian (Coreea) și pînă la ocean, în nord de-a lungul Rîului Galben și al Munților Yin, pînă în peninsula Liaodong, în vest pînă la așezările Lintao și Qiangzhong, iar în sud pînă la Beixianghu", scrie Sima Qian în *Însemnările istoricului*, a fost împărțită în 36 district-

[1] Se spune că nu-și permitea nici un răgaz pînă cînd nu citea în fiecare zi 100 jin. (cca. 50 kg) de documente, scrise pe șipcuițe de bambus.

---

mească a dinastiei Zhou de Est. În cursul acestei perioade s-au perfecționat uneltele de bronz, s-au realizat mari lucrări de îndiguiri și asanări și, ca urmare, producția agricolă a înregistrat o creștere simțitoare, iar meșteșugurile o puternică înflorire. Structura socială a căpătat o stratificare rigidă. Statul era condus de Tianzi (Fiul cerului), în virtutea mandatului primit de la Shangdi (Stăpînul de sus). El își exercita puterea prin intermediul unui clan nobiliar, căruia i se încredințaseră teritorii spre administrare. Treptat aceste teritorii, devenite principate, s-au întărit economic și dependența lor față de Tianzi a devenit doar nominală, ceea ce a dus la decăderea puterii centrale. Acest proces centrifugal, accentuat și de intensificarea incursiunilor neamurilor nomade nechineze din nordul și nord-estul teritoriului locuit de creatorii civilizației hua-xia, a ajuns la apogeu între anii 770 și 403 î.e.n., cînd numărul principatelor s-a ridicat la 71.

Odată cu inaugurarea epocii statelor combatante (403-221 î.e.n.), procesul centrifugal s-a inversat. Treptat, ca o expresie a capacității de organizare a vieții sociale, pe scena istorică a Chinei s-au afirmat șapte principate puternice: Qi, Chu, Yan, Han, Zhao, Wei și Qin. Acestea, pe măsura maturizării premiselor economice, politice și ideologice, în crîncene confruntări militare, dar și într-o competiție economică strînsă, își disputau locul și rolul în realizarea unificării Chinei. Introducerea și răspîndirea uneltelor de fier au determinat o creștere însemnată a producției agricole și a meșteșugurilor, în special a celor legate de prelucrarea metalelor și confecționarea bunurilor de larg consum, ca, de pildă, țesături, unelte de lucru și altele. Ca urmare, în principate s-au intensificat schimburile comerciale și s-au dezvoltat orașele, care au început să joace un rol economic din ce în ce mai mare. În viața politică a statelor au început să se afirme comercianții și moșierii bogați, nobilii cu blazon — dar lipsiți de mijloace materiale — fiind cu vremea eliminați.

Secolele de după anul 770 î.e.n. s-au însumat într-o perioadă de mare avînt spiritual, în care „au înflorit sute de flori și s-au confruntat sute de școli". Atunci au trăit și au creat mari gînditori, deveniți clasici, asemenea lui Confucius (552-479 î.e.n.), Laozi (cca. 572-? î.e.n.), Zhuangzi (369-270 î.e.n.), Xunzi (cca. 298-238 î.e.n.), Mozi (cca. 479-cca. 381 î.e.n.) și alții, marele poet Qu Yuan (cca. 340-cca. 278 î.e.n.), mari politologi, astrologi, specialiști în lucrări de hidroameliorări. În acea epocă au fost elaborate lucrări clasice ale culturii chineze: antologii ale moștenirii literare, importante lucrări de istorie, tratate militare și altele.

Înflorirea economică a statelor impunea cu strîngență eliminarea factorilor care împiedicau schimbul nestingherit de bunuri și valori culturale, afirmarea poporului chinez în plenitudinea creației sale, în cadrul unui singur stat centralizat, capabil să apere propria sa civilizație, într-un spațiu geografic larg. Misiunea de a realiza actul istoric de unificare a tuturor teritoriilor locuite de creatorii civilizației hua-xia i-a revenit statului Qin.

te, administrate de un guvernator, un comandant militar şi un revizor răspunzător direct faţă de el, funcţionari revocabili în orice moment.

Pentru a ţine sub control elementele nemulţumite din statele supuse, regele Zheng a dispus ca 120 000 familii bogate să fie transmutate cu forţa în jurul Capitalei, unde se construiseră replicile palatelor regale ale fostelor principate, sau în regiuni mărginaşe ale imperiului, urmărindu-se cu perseverenţă subminarea puterii lor economice. Tot în scopul lichidării fărîmiţării teritoriale, suveranul a ordonat distrugerea zidurilor de apărare şi a şanţurilor de demarcare, de-a lungul graniţelor fostelor state.

Pentru a stîrpi orice posibilitate de împotrivire, Zheng a ordonat confiscarea tuturor armelor din întregul imperiu. Ele au fost topite, şi, din aliajul obţinut, s-au turnat clopote de bronz, instrumente muzicale, etaloane de unităţi de măsură standardizate şi 12 statui gigantice, care cîntăreau circa 120 tone fiecare. Statuile au fost înălţate în pieţe publice şi curţile palatelor, pentru a aminti de măreaţa înfăptuire a Primului suveran august.

Au urmat apoi decrete de importanţă majoră pentru consolidarea statului centralizat, care prevedeau standardizarea unităţilor de măsură (pentru greutate, volum şi suprafaţă) şi a ecartamentului vehiculelor; emiterea de bani noi — monede rotunde, cu un orificiu pătrat la mijloc —, care să înlocuiască pe cei folosiţi pînă atunci în diferitele state; concentrarea tuturor obiectelor de valoare istorică în edificiile ridicate în Xianyang, capitala imperiului. Zheng a decretat unificarea caligrafierii semnelor criptografice şi adoptarea unui mod de scriere, mai simplu şi mai practic — măsură de însemnătate istorică pentru consolidarea unificării şi pentru extinderea unei culturi unitare pe întregul teritoriu al ţării, atît de întinse şi cu un număr atît de mare de dialecte.

Primul suveran august a ordonat deschiderea drumurilor de comunicaţii pe ape şi pe uscat, pentru a asigura o comunicare rapidă cu toate districtele nou înfiinţate şi pentru facilitarea schimbului de mărfuri dintre ele. Astfel, pornindu-se din capitala imperiului, au fost construite drumuri largi şi drepte (ale căror urme uimesc şi azi prin rezistenţă) şi au fost înfiinţate staţii de poştalioane, precum şi un sistem de curieri rapizi. O reţea complexă de canale, dintre care unul cu ecluze (primul de acest fel din lume) lega cursurile marilor fluvii ale imperiului.

Pedepse aspre şi inutile

Împăratul unificator a poruncit, de asemenea, executarea unor lucrări de apărare a regiunilor de frontieră. Dintre acestea, monumentul cel mai spectaculos a fost cel ridicat pentru stăvilirea incursiunilor triburilor *xiongnu*, care periclitau munca paşnică în nordul şi nord-estul teritoriului ţării — Marele zid. Acesta încorpora parţial zidurile de apărare ale fostelor state Qin, Zhao şi Yan din această regiune şi se întindea pe o lungime de 10 000 li (5 000 km), de la coasta Mării Galbene spre vest pînă în sudul provinciei Gansu de azi. Măreaţa construcţie, rod al muncii pline de sacrificiu a cca. 500 000 oameni, restaurat, lărgit şi adaptat la nevoile fiecărei epoci istorice, a rămas un simbol al unităţii şi forţei naţiunii chineze, al luptei sale pentru supravieţuire şi dorinţei sale de a desfăşura o muncă paşnică şi creatoare[1].

Suveranul august nu a pregetat să recurgă la cele mai dramatice măsuri, chiar condamnabile prin efectul lor distrugător, pentru a menţine unitatea imperiului. În anul 34 al domniei sale (212 î.e.n.), sesizînd opoziţia mascată în vorbe măgulitoare a învăţaţilor versaţi în cărţile clasice şi a depozitarilor mărturiilor istorice ale secolelor anterioare, care „incitau norodul prin clevetiri făţişe", Zheng a acceptat propunerile lui Li Si, acum primul său ministru, „de a arde toate însemnările istorice, cu excepţia acelora care se referă la statul Qin, toate cîntecele din antichitate şi scrierile [învăţaţilor aparţinînd] celor o sută de şcoli" şi de a interzice, sub ameninţarea celor mai grave pedepse, mergînd pînă la pierderea vieţii, orice referire la acestea. Singurele cărţi admise au fost cele de medicină, agricultură şi divinaţie.

În anul următor, Primul suveran august a recurs la un alt act, care — judecînd după *Însemnările* lui Sima Qian — servea doar parţial unirii şi constituia mai mult o expresie a excesului de putere concentrată în mîinile sale. Simţindu-se lezat de refuzul unor învăţaţi de a-i găsi elixirul vieţii, mult dorit de el, deoarece aceştia îl considerau un tiran „îndărătnic, infatuat şi refractar la ideile altora", Zheng a dispus anchetarea tuturor învăţaţilor şi îngroparea de vii a celor găsiţi vinovaţi de incitarea poporului. Astfel 460 adepţi ai lui Confucius şi-au pierdut viaţa „spre a servi drept avertisment pentru întregul imperiu"; iar mulţi alţii au fost exilaţi în regiunile de graniţă. Inutilitatea actului a fost sesizată şi de fiul mai mare al monarhului, moştenitorul tronului, care a considerat de datoria lui, în interesul consolidării statului unificat, să-i spună regelui: „Imperiul este de curînd constituit şi capetele negre[2] din regiunile îndepărtate nu au reuşit încă să se aşeze la casele lor. Toţi aceşti învăţaţi sînt adepţii lui Confucius şi tare mi-e teamă că pedepsirea lor cu atîta severitate să nu dea naştere la panică în toată ţara. Nu aţi binevoi să reconsideraţi problema?"[3]. Dar Suveranul august, plin de mînie, i-a ordonat să plece în regiunea frontierelor, unde se dădeau lupte grele cu *xiongnu*.

(Continuare în p. 59)

[1] *Magazin istoric*, nr.10/1968, 2/1986.

[2] Din ordinul împăratului, poporul de rînd era obligat să-şi acopere capul cu o pînză neagră.

[3] După moartea tatălui său, fiul cel mare, moştenitor al tronului, a căzut victima unor intrigi de palat, ţesute cu scopul de a-l îndepărta de la succesiune. Unii istorici consideră că el ar fi putut deveni un demn continuator al operei începute de părintele lui.

UN AMBASADOR ÎȘI AMINTEȘTE (II)

ARMAND BÉRARD

În numărul trecut al revistei noastre, prezentam fragmente din lucrarea diplomatului francez Armand Bérard Un ambasador își amintește, **apărută la Paris în 1976, fragmente ilustrative pentru mecanismul care a dus la acapararea puterii de către Hitler, în ianuarie 1933. Acestor nefaste zile de ianuarie le sînt consacrate și extrasele de mai jos din volumul menționat.**

Titlul episodului, subtitlurile și parantezele drepte aparțin redacției noastre.

Cu cîteva zile înainte de alegeri, climatul era deosebit de agitat. Pretutindeni atîrnau afișe cu Hindenburg în mare ținută de feldmareșal și cu Hitler, în cămașă brună, cu fruntea acoperită de faimoasa lui meșă de păr, cu mustăcioara „à la Chaplin". Consulatele Franței din diverse puncte ale Germaniei ne semnalau că trupele naziste erau în stare de alertă. Se descoperise o nouă fabrică clandestină de bombe a hitleriștilor. Devenise publică trădarea unui locotenent de poliție, care dăduse naziștilor informații despre depozitele de arme și muniții ale armatei. În ajunul consultării electorale, în cadrul unui miting organizat la Palatul sporturilor din Berlin, Brüning a denunțat vehement pericolul hitlerist.

La sfîrșitul primului tur, am analizat rezultatele: participaseră la vot 85 la sută din cei înscriși. Hindenburg obținuse 18 830 000 de voturi, adică 49,6 la sută din sufragii. Nu-i lipsiseră decît 168 453, pentru a fi fost ales din primul tur. Al doilea tur avea să aibă loc la 10 aprilie. Pentru cancelarul Brüning era un succes, iar pentru Hitler care nu obținuse decît 11 340 000 voturi (39,4 la sută, adică mult prea puțin față de cît scontase el) — o lovitură.

În ciuda descurajării unora dintre locotenenții săi, Hitler și-a reluat intens campania electorală, în vederea celui de-al doilea tur de scrutin. A introdus chiar o inovație importantă în „tehnica" solicitării corpului electoral, închiriind un avion Junkers și zburînd peste tot prin Germania. Totuși, noi eram tentați să scontăm și pentru al doilea tur un succes al lui Hindenburg, care se bucura de un prestigiu considerabil. Și, într-adevăr, la 10 aprilie, feldmareșalul a cîștigat cu 53 la sută din voturi, față de Hitler care nu a obținut decît 36 la sută. Agitația internă a continuat însă. La 13 aprilie, feldmareșalul a semnat, la cererea insistentă a lui Groener, un decret privind dizolvarea formațiunilor hitleriste S.A. și S.S. În cercurile oficiale s-a pretins că măsura fusese luată cu aprobarea unanimă a miniștrilor, dar curînd s-a aflat că Schleicher o întîmpinase cu reticență și chiar îi prevenise pe liderii naziști. Aceștia avuseseră, prin urmare, timp să-și pună la adăpost arhivele armatei lor particulare de 400 000 oameni și se supuseră apoi deciziei: ea le convenea pentru moment, pe de o parte, pentru că la apropiatele alegeri pe landuri, programate pentru 24 aprilie, puteau face figură de martiri și de persecutați, iar pe de alta, se mai descărcau de povara financiară pe care le-o impunea întreținerea acestor formațiuni.

Luptele dintre partide au continuat. În Reichstag se luau măsuri de pază excepționale. Hitleriștii se băteau cu comuniștii, care-i demascau arătînd că în rîndurile lor mișunau asasini. Se spunea că Hindenburg ezitase îndelung să semneze decretul de dizolvare a organizațiilor paramilitare hitleriste, el voind, de fapt, să lovească în organizațiile de stînga și să stabilească o înțelegere amicală cu Hitler.

Campania electorală pentru alegerile din 24 aprilie era în toi. Brüning a desfășurat și el o activitate energică, subliniind voința Germaniei de a se elibera de povara reparațiilor de război impuse prin tratatele de pace și de a-și vedea recunoscută egalitatea în drepturi cu toate celelalte țări. La rîndul său, Hitler își concentra activitatea în provinciile din răsărit, profitînd de agitația stîrnită în rîndul populației de apariția unei cărți semnată de un ofițer în Reichswehr și intitulată: *Atenție! Aici Radio Prusia Orientală! Trupele poloneze au trecut astă-noapte frontiera*[1].

[1] Hitleriștii au reținut „sugestia" dată de autorul acestei cărți de ficțiune și, cîțiva ani mai tîrziu, au pus-o în aplicare. Ei au îmbrăcat

Ca și la sesiunea parlamentară din februarie, șeful meu, ambasadorul André François-Poncet, m-a însărcinat să urmăresc dezbaterile din Reichstag. La 10 mai, spre prînz, din partea naziștilor a urcat la tribună Strasser[1]. Mă uit la el. Are o mutră de brută, cu nasul turtit. Vocea îi e răgușită, trupul solid, de hamal. La orele trei după-masă, urcă la tribună și Goering[2]. Un atlet, împovărat de o viață prea sedentară. E înalt, cu umeri largi, cu spinarea întinsă și netedă ca o masă de biliard. Trupul îi este învelit în grăsime ca într-o saltea. Tot discursul lui reprezintă o critică generală a politicii guvernului. În Reichstag, naziștii provoacă scandaluri. Un fost ofițer de marină, dat afară din partidul național-socialist al lui Hitler, e recunoscut, la restaurantul din incinta Parlamentului, și atacat. Bătaia continuă pe săli, în galerii. Invitați să părăsească palatul, naziștii refuză, pînă în clipa cînd poliția intervine și îi scoate cu forța. Fostul ofițer atacat e cel care dezvăluise „practicile" de pederast ale liderului hitlerist Ernst Roehm [conducătorul „cămășilor brune"].

Cînd se reiau lucrările, naziștii intră în sală aliniați în rînduri strînse, ca la una din reuniunile lor de la Palatul sporturilor. Nu le lipsesc decît fanfara și drapelele. Deputații comuniști îi întîmpină cu strigăte de „jos fascismul!".

La 25 mai, un comunist le strigă în față hitleriștilor: „Aveți o droaie de criminali printre voi!". Naziștii smulg pupitrele și îi atacă pe comuniști. Totul devine proiectil în mîinile lor. Patru sînt grav răniți. Numeroși alții sînt răniți mai ușor. Sala de ședințe e transformată în ruine.

La 30 mai 1932, Brüning cade de la putere.

Cabinetul baronilor

Noul cancelar este Franz von Papen[3]: alegerea lui pare surprinzătoare. E un om cu o inteligență destul de restrînsă. În 1917, pe cînd era atașat militar la Washington, acțiunea lui — destinată să saboteze uzinele americane care lucrau pentru Aliați — a determinat autoritățile Statelor Unite să ceară expulzarea lui, deoarece „a stabilit relații contrare legilor cu indivizi îndoielnici și a participat la acțiuni vinovate pe teritoriul american"[4]. Doar faptul că e căsătorit cu Martha von Boch, fiica unui mare industriaș din Sarre, poate explica, în parte, desemnarea lui pentru postul de cancelar. Papen constituie un așa-zis „cabinet de concentrare națională". Dar componența lui îi atrage imediat porecla de „cabinet al baronilor": baronul von Neurath la externe; baronul von Gayl la interne; baronul von Braun la agricultură etc. etc.

Terorismul nazist este în creștere. El se manifestă în Prusia orientală și în Silezia, unde sinagogile și magazinele evreiești sînt jefuite, precum și în multe alte locuri, unde comuniștii și socialiștii sînt atacați brutal. Din aproape toate colțurile Germaniei ni se semnalează existența unor depozite de arme ale naziștilor și apariția la Kassel a unui automobil blindat, dotat cu mitraliere. Guvernul e obligat să instituie tribunale speciale. El e neliniștit de informațiile potrivit cărora poliția din Oldenburg recrutează în rîndurile sale elemente din batalioanele S.A.. Exemplul amenință să fie urmat și în alte părți. Edificiile ministerelor din Berlin sînt puse sub pază, împotriva unei eventuale lovituri de stat. Se vorbește tot mai insistent de un nou cabinet condus de Hitler, avîndu-l pe von Papen ca vicecancelar. Aflăm că feldmareșalul i-a propus la 13 august lui Hitler să intre, împreună cu alți colaboratori ai lui, într-un cabinet remaniat. Dar acesta pretinde să i se acorde lui conducerea guvernului și să dispună de totalitatea portofoliilor. „Trebuie extirpat marxismul, trecîndu-l prin foc și sînge", spune el. Von Papen oferă feldmareșalului demisia colectivă a guvernului. Demisia e primită. La 2 decembrie 1932, generalul von Schleicher devine cancelar. El vrea să semene discordie printre naziști, determinîndu-l pe Gregor Strasser și pe amicii săi să coopereze cu el.

În acea perioadă, partidul național-socialist traversa mari dificultăți, care n-au fost puse suficient în lumină. Alegerile de la 6 noiembrie 1932 au reprezentat un eșec în toate circumscripțiile. În mod deosebit a înregistrat un regres în Germania de nord și o lovitură sensibilă în Germania de sud. În nord, pierderea a fost de două milioane de voturi. În rîndurile batalioanelor naziste și-a făcut loc descurajarea, iar în sînul statului major hitlerist s-a instaurat dezbinarea. Excesele și pretențiile nemăsurate ale hitleriștilor le-au înstrăinat o parte dintre militari. În plus, partidul, care trebuia să întrețină o adevărată armată, suporta tot mai greu dificultățile financiare. Disensiunile în conducerea național-socialistă erau serioase. Hitler alerga prin întreaga țară, căutînd să calmeze spiritele în rîndul partizanilor săi, care se încăierau tot mai des între ei. Pe plan financiar, era dator vîndut. La Kassel, pentru cumpărarea de uniforme destinate batalioanelor S.A., naziștii trebuiseră să vîndă un stoc de cartofi din rezervele partidului. Roehm, comandantul formațiunilor S.A., se declara pretutindeni nemulțumit de Führer.

---

un număr de indivizi, de la periferia societății, în uniforme militare poloneze și i-au pus să atace la frontieră, ceea ce le-a slujit drept pretext pentru invadarea Poloniei.

[1] Gregor Strasser, membru al partidului nazist din 1920, a devenit mîna dreaptă a lui Hitler pînă în decembrie 1932, cînd și-a dat o demisie zgomotoasă. La 30 iunie 1933, el a fost arestat la Berlin și ucis în închisoarea Gestapoului, din ordinul personal al lui Goering.

[2] Deputat în Reichstag din 1928, Hermann Goering avea să devină în august 1932 președinte al acestui organism, uzînd, în această calitate, de toată influența sa asupra feldmareșalului Hindenburg, pentru a-l determina să-l numească pe Hitler cancelar. Ulterior, Goering, aviator de profesie, va comanda aviația militară germană (Luftwaffe).

[3] Atașat militar în Mexic (1913-1915), apoi la Washington, cancelar sub președinția lui Hindenburg (mai-noiembrie 1932), vicecancelar în cabinetul lui Hitler (ianuarie 1933-iulie 1934), ministru al Germaniei naziste în Austria (1934), ambasador în Austria (1936-1938) și Turcia (1939-1944); judecat și achitat de Tribunalul de la Nürnberg (1946). *Magazin istoric*, nr. 7, 10/1977.

[4] De fapt, Papen a fost expulzat pentru amestecul într-un proiect de sabotare a podurilor și căilor ferate din Statele Unite, pe atunci încă neutre, precum și în încercarea de a antrena Mexicul într-un atac împotriva S.U.A.

Demonstrație muncitorească la Berlin, în anul 1932

O sinistră faimă

Schleicher spera că Gregor Strasser va prelua conducerea efectivă a partidului național-socialist. În planurile lui, noul cancelar îl vedea pe Strasser intrînd în guvern și pe Hitler renunțînd la intransigența sa, sub amenințarea unor noi alegeri. Dar pentru aceasta, trebuia să-l convingă pe Hindenburg să semneze un decret de dizolvare a Reichstagului. Atunci a izbucnit vîlva stîrnită de știrea că Hitler și von Papen se întîlniseră la Köln, în casa bancherului Kurt von Schroeder. Așadar, Papen își relua intrigile. Ele deveniseră posibile datorită faptului că industriașii ca și marii latifundiari se alarmaseră de programul pe care Schleicher îl anunțase la radio: reluarea alocațiilor de șomaj, suprimarea planului de reducere a salariilor și atribuirea parcelelor nelucrate de pe marile domenii agrare micilor cultivatori de pămînt. Papen a știut să profite de situație. El l-a convins pe bătrînul feldmareșal că Schleicher a fost cîștigat, ca și Brüning, de „bolșevizarea agrară". Iată de ce Hindenburg i-a refuzat lui Schleicher dizolvarea Reichstagului, obligîndu-l, prin aceasta, să demisioneze din funcția de cancelar. Din acel moment, n-a mai fost nevoie decît de 24 ore pentru a se ajunge la un guvern cu Hitler în frunte. Papen devenea vicecancelar, iar Goering obținea departamentul aviației și, totodată, comisariatul internelor pentru Prusia.

În seara aceea, am părăsit foarte tîrziu sediul ambasadei noastre. După ce m-am abătut pe acasă, pentru a cina și a îmbrăca un palton mai călduros, am ieșit din nou, ca să văd retragerea cu torțe și parada, anunțate a avea loc în fața feldmareșalului și a lui Hitler. Noaptea era friguroasă, cu cer senin. Unități de S.A. înaintau spre aleile parcului Tiergarten. Numirea Fiihrerului în postul de cancelar fusese prevăzută cel puțin din ajun, deoarece aceste unități, reprezentînd o adevărată armată, sosiseră rînd pe rînd din toate cartierele, chiar cele mai depărtate, și din localitățile învecinate. Acum se orînduiau pe aleile parcului, pînă cînd le venea rîndul să defileze, apoi, aprinzîndu-și torțele, se încadrau în trupele în marș. Cu răbdare, strecurîndu-mă prin mulțime, am reușit să pătrund pe Wilhelmstrasse și să înaintez pînă în fața palatului prezidențial. La una dintre ferestre, am distins silueta înaltă a lui Hindenburg, clătinîndu-se din cauza vîrstei și privind valul acelei armate, care se scurgea salutîndu-l cu brațul întins. Mai departe, la o fereastră a cancelariei. Hitler,

(Continuare în p. 59)

OCTOMBRIE 1937

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

...și acum aproape 100

Continuăm să publicăm alte fragmente din însemnările inedite datorate lui Iancu Cerkez.

1895. 14 septembrie, joi. Azi, pe un timp frumos de toamnă, se inaugurează podul peste Dunăre între Feteşti şi Cernavodă, una din marile încrări europene. Vor asista toţi înalţii demnitari ai statului şi mai mulţi ingineri străini şi reprezentanţi ai cîtorva gazete, precum Figaro, Debats, Times, Neue Freie Presse, Pester Lloyd etc.

20 septembrie. Ecouri la inaugurarea podului: a fost lume, unii zic, peste 15 000 oameni, alţii pînă la 40 000. Un moment emoţionant a fost cînd au trecut pe pod cele 15 locomotive, toate şuierînd, în zgomotul tunurilor şi a zgomotului tuturor sirenelor de la bastimentele [vapoarele] adunate acolo.

3 octombrie. Marţi, ministerul conservator-junimist, compus din Lascăr Catargiu, Alex. Lahovari, Carp, Gherman, Marghiloman, C. Olănescu şi general Poenaru, a demisionat. Criza a fost provocată de miniştrii junimişti Carp, Gherman [şi] Marghiloman, care au declarat că găsesc momentul venit de a se retrage de la putere deşi au majoritatea în Cameră şi nimic nu lăsa să se prevază criza... S-a chemat la Palat Mitiţă [D.A.] Sturdza, şeful liberalilor. Azi, pe stradă, au reapărut, radioase, unele tipuri — colectiviştii [denumire dată în epocă liberalilor]. Un Stan Popescu, Dincă Schileru etc.

Octombrie 5. Noul minister liberal s-a compus: Mitiţă Sturdza — Preşedinţia Consiliului.

15 octombrie, duminică. Ieri am văzut în Monitor dizolvarea Consiliului comunal [al oraşului Bucureşti]. Motivele din raport — puţin serioase. Păcat că politica se interpretează la noi că fiecare nou guvern trebuie să schimbe toate şi să înioculască pe toţi prin oameni ai partidului. Fostul primar, tînărul Nicu Filipescu, a fost unul dintre cei mai buni primari ce am avut. A deschis un

Cititorii care răsfoiesc paginile presei de acum cinci decenii nu pot să nu remarce preocuparea pe care ziarele bucureştene, apărute în această lună octombrie 1937, o acordă evenimentelor cu rezonanţă istorică.

La Alba Iulia, în cetatea care evocă atîtea momente ale istoriei româneşti, are loc în ziua de 14 octombrie inaugurarea unui monument al conducătorilor răscoalei ţărăneşti din Transilvania, de la 1784, Horea, Cloşca şi Crişan, construit cu sprijinul bănesc al elevilor din toată ţara, sub patronajul Societăţii „Astra". Participă „înalţii demnitari şi poporul adunat din toate unghiurile ţării"[1], cum menţionează ziarul *Timpul* din 15 octombrie.

La festivitate ia cuvîntul, în numele Academiei Române, preşedintele acestui înalt for, Alexandru Lapedatu care — cum citim în *Adevărul* din 16 octombrie — subliniază între altele, amplul răsunet al revoluţiei ţăranilor transilvăneni pe continentul european: „Nu este eveniment din trecutul românesc, afară doar de bătăliile lui Mihai-vodă Viteazul, care să fi provocat un aşa de viu şi intens ecou, pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale Europei Apusene şi care să fi lăsat atît de numeroase şi de preţioase urme şi reminiscenţe ca această mare revoluţie a românimei sau, mai bine zis, a ţărănimii române ardelene, de acum un veac şi jumătate".

Presa bucureşteană foloseşte prilejul pentru a omagia figurile marilor căpitani ai răscoalei. „Amintirea lor — scrie acelaşi ziar *Timpul* — a rămas mai durabilă decît urgia vremilor, mai presus de voinţa asupritorilor, ca o lumină vie în sufletul ardelenesc — iar astăzi ca o strălucitoare faclă, simbol al permanenţei românismului şi dincolo şi dincoace de munţi".

Relevînd dimensiunile istorice ale marii ridicări la luptă a ţăranilor transilvăneni, ziarul amintit notează: „Revoluţia lor a avut în acea vreme un răsunet mult mai mare decît se crede. Revoluţia aceasta a ţăranilor români din Ardeal este în continuarea unui şir întreg de mişcări revoluţionare pricinuite de asupririle magnaţilor latifundiari unguri, începînd cu revoluţia de la Bobîlna [1437], unde şi ţărani unguri au fost de partea tovarăşilor lor de suferinţă români. Era aceasta o alianţă firească, care, credem, că poate fi socotită ca urmată tacit în decursul timpurilor". Apoi avea „să vie revoluţia lui Avram Iancu, desfăşurată pe aceleaşi meleaguri pe care le stropise cu sîngele său Horea, iar după alte decenii, avea să vină Unirea tuturor românilor [1918] într-o singură ţară".

Printre evenimentele pe care presa bucureşteană din această lună octombrie 1937 le consemnează se înscrie şi cel de-al V-lea Congres naţional de numismatică şi arheologie. Congresul are loc la Iaşi, „în capitala Moldovei, oraş cu tradiţie culturală — relatează

[1] Pentru a uşura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare şi celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepţii cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

La Alba Iulia
are loc
solemnitatea
inaugurării
unui monument
dedicat evenimentelor
revoluționare din 1784
În imagini:
monumentul (stînga)
și prima pagină
a ziarului Dimineața
apărut
cu această ocazie
(dreapta)

Dimineața din 16 ale lunii. Aici sînt primele începuturi: e vorba de Miron Costin și de Dimitrie Cantemir, care pot fi considerați ca primii numismați români".

În dezbaterile congresului este subliniat rolul pe care-l are numismatica în cunoașterea trecutului istoric. Președintele societății numismatice române, profesorul Moisil, în raportul prezentat la congres, referindu-se — cum scrie ziarul amintit — la circulația mouetară din țara noastră în veacul XIV, a demonstrat că „monetele descoperite ne înfățișează pe domnitori ca independenți". Monetele rămase din timpul lor dovedesc „că au avut o activitate intensă. Făcîndu-se săpături s-au găsit în Muntenia opt tezaure, dintre care unele sînt anterioare lui Mircea, iar celelalte datează din primii ani de domnie. În Moldova, s-a găsit un tezaur datînd dinainte de 1318, iar în Dobrogea trei tezaure. De asemenea, și în Serbia s-au găsit tezaure cu monede românești. Aceasta — conchide profesorul Moisil — ne dovedește că în sec. XIV era o circulație monetară foarte vie, iar relațiile comerciale căpătaseră avînt". Tot prof. Moisil a mai făcut o interesantă comunicare — după cum relatează același ziar, din 17 octombrie — privind stema domnitorilor moldoveni, ocupîndu-se în special de stema familiei Mușatinilor — pe care a observat-o pe un evangheliar datînd din 1502. „Stema este în formă de frunză, pe o parte prezintă soarele, pe cealaltă luna, iar jos un scut împărțit în patru părți și un cap de bou cu gît așezat în profil. Această stemă a fost continuată și sub urmașii lui Ștefan cel Mare. Astfel, o stemă identică găsim pe vremea lui Lăpușneanu, precum și sub Petru Șchiopul".

Presa bucureșteană marchează împlinirea a 20 ani de la Marea revoluție socialistă din octombrie. Sub titlul *U.R.S.S. — fortăreața invincibilă a socialismului*, *Facla* din 29 octombrie, de exemplu, scrie despre progresele înregistrate de industria sovietică în cei 20 ani care au trecut de la revoluție. „Dezvoltarea forțelor productive și creșterea industriei sovietice s-au făcut într-un ritm fără precedent în istoria mondială. Producția energiei electrice, combustibilului și a metalelor s-a mărit enorm. Aproape întregul aparat industrial al economiei sovietice a fost creat sau radical transformat".

La rîndul său, *Adevărul literar și artistic* din 3 octombrie se referă la dezvoltarea teatrului rus după Marea revoluțiesocialistă din octombrie, reproducînd cîteva fragmente din memoriile lui V. Nemirovici-Dancenko[1]. „În același teatru, între aceleași ziduri, aceeași piesă

[1] Vladimir Ivanovici Nemirovic-Dancenko (1858-1943) regizor, om de teatru, pedagog, scriitor, dramaturg, artist al poporului al U.R.S.S. (1936), fondator (împreună cu K.S. Stanislavski) al Teatrului de Artă din Moscova. A adaptat pentru scenă operele clasice ale literaturii ruse (Cehov, Gorki, Ostrovski, Saltikov-Șcedrin, Dostoievski, Leonov, Tolstoi etc.) și universale (Shakespeare, Ibsen etc.). În 1919 a organizat un studio muzical, pe lîngă Teatrul de Artă, devenit, din 1926, Teatrul Muzical „Nemirovici-Dancenko".

bulevard nou, numit Municipal: merge de la Hale pînă la capătul Căii Rahovei. Altul, mult mai important, Bulevardul Coltea. A găsit, după multe cercetări, un mijloc de a alimenta orașul cu apă din straturile subterane care înconjoară Capitala. Tot Filipescu a făcut să se voteze o lege pentru mărginirea razei Bucureștilor, care se întindeau fără nici o ordine. A pus să [se] facă planul orașului, a organizat serviciile..., a înființat un nou pavagiu de lemn dinaintea Palatului regal și alte îmbunătățiri...

10 noiembrie. [A murit] Alexandru Odobescu. Era în vîrstă ca de 60 ani; un bărbat de o înfățișare prea frumoasă și simpatică. Dotat de soartă cu toate darurile, spirit elegant și distins, instrucțiune solidă, cunoștințe întinse istorice și arheologice, inteligență vie și fină, scriitor de mare talent. Avusese avere, poziție socială, era fiul faimosului general Odobescu de la '48, care făcuse campania Franței în anul 1814 cu rușii. Însuși el a fost ministru sub vodă Cuza. Am prînzit odată cu dînsul, acum 4-5 ani, la dl. Maiorescu; nu se putea conversație mai plăcută...

1896. 20 ianuarie. În luna decembrie anul trecut, 1895, profesorul Roentgen de la Würtzburg a făcut descoperirea importantă a unor raze luminoase electrice care străbat unele corpuri opace, precum lemnul, și pot impresiona o placă fotografică. De exemplu: se pot fotografia oasele mîinii.

14 mai, marți. Ieri am asistat, în sala ședințelor Senatului, la o conferință ținută de d. Dim. Ghika de la Comănești asupra călătoriei sale în țara somalilor [Somalia]. Seară foarte interesantă. Lume aleasă. M.S. regele asistă.

Alergări pe jos de la București la Pitești; citesc în gazetă: cursa organizată de ciburile: Regal, Jokey și Militar. Plecarea s-a efectuat la orele 9 și 10 minute (12 mai) de la Rondoul al doilea de pe Șoseaua Kiseleff. Au plecat 234 concurenți din 914 înscriși. Cel dintîi care s-a înapoiat și a cîștigat primul a fost unul Ilie Gheorghe, sergent major trompet în Regimentul 3 vînători; purta nr. 85. La Pitești s-a odihnit

OCTOMBRIE 1937

Oaspete al țării noastre, în octombrie 1937, este și generalul Maurice Gustave Gamelin (x) șeful Marelui Stat Major francez

10 minute și a ajuns înapoi în București la Rondoul al doilea luni, la ora 1.40 minute noaptea; a făcut deci cei 228 kilometri în 40 ore. Părea întîi că va lua premiul unui Radu Marin; plecase din București în fugă și ajunsese în Pitești cel dintîi. La întoarcere însă, puterile l-au părăsit pe lîngă Mătăsaru. Printre cîștigătorii de premii se află și un bătrîn croitor de vreo 70 ani, numit Mihai Bădescu.

1897. 19 ianuarie. A murit bătrînul colonel Pavel Zăgănescu, în vîrstă de 90 ani, care luase parte la lupta pompierilor de la '48 cu turcii. Avea o aparență foarte solidă. Nalt, spătos, foarte sprîncenat, cu barbișon negru abia încărunțit de vîrstă, care părea tălat într-o bucată de lemn. Umbla drept, pare-că era totdeauna în front, conservator convins. În timpul lui Cuza, mi-l aduc aminte, trecea uneori pe Podul Mogoșoaiei într-o trăsură plină de copii, și cu alți trei-patru copii călări pe de lături. La vreme de bătrînețe se însurase a doua oară cu o fată a generalului Tell, alt erou de la '48.

23 aprilie. Gazetele apărute ieri seară anunță moartea octogenarului Ion Ghica. S-a stins ieri dimineață, 22 aprilie, la moșia sa Ghergani, pe drumul Pitești-lui. A fost, poate, cel dintîi elev român din Școala Centrală de la Paris. A conlucrat cu toată pleiada bărbaților de la '48 pentru regenerarea patriei și pentru ideile noi. Înainte chiar de izbucnirea mișcării de atunci a fost trimis la Constantinopol ca să prepare terenul pentru noua stare de lucruri. A stat acolo pînă pe la 1857, a cunoscut bărbații politici cei mai însemnați. A fost numit prinț [bey] al insulei Samos, pe care a guvernat-o cîțiva ani. A fost, după Unire, prim-ministru în mai multe rînduri, dar niciodată n-a stat mult la minister. Se afla iarăși prim-ministru în martie 1871, cînd domnitorul Carol hotărîse să abdice în urma scandalului din Podul Mogoșoaiei de la Sala Slătineanu, unde

este jucată — scrie între altele, autorul amintirilor, referindu-se la piesa *Azilul de noapte* reprezentată pe scena Teatrului de artă — și foarte mulți dintre actori sînt aceiași, numai că au devenit niște meșteri desăvîrșiți. Singurul lucru schimbat sînt spectatorii care au devenit aproape de nerecunoscut. Spectatorii de astăzi n-aveau cum să vină la teatru [în trecut] și nici să audă măcar de succesele dramatice ale acelui timp. Astăzi, ei ocupă în fiecare seară locurile și ascultă cu sentimentul că asistă la un lucru ce le aparține".

Adevărul din 26 octombrie publică un articol despre prietenia dintre Eminescu și Creangă, care s-au cunoscut — cum scrie ziarul — în vara anului 1875: „Eminescu se înapoiase de la Viena și Berlin unde se dusese pentru studii academice. În acest timp, Titu Maiorescu era ministru". Fiind numit revizor școlar în județele Iași și Vaslui, Eminescu „a descoperit în timpul cît a deținut această funcție, pe învățătorul Creangă, cu prilejul unor inspecții școlare. Prietenia dintre ei s-a legat imediat. Eminescu a trimis ministrului un elogios raport, prin care-i aducea la cunoștință opera acestui modest dascăl".

Despre lucrarea lui Creangă „revizorul Eminescu — cum scrie ziarul — nota în raportul său: «*Învățătorul copiilor* se poate recomanda nu numai copiilor mici, ci și multora dintre cei mari». Eminescu este acela care l-a invitat pe Creangă la «Junimea». Mai cu vorba, mai cu forța l-a dus pînă la cercul literar unde trona Maiorescu. Aici a citit *Soacra cu trei nurori*".

Despre admirația pe care Creangă o avea față de marele poet, ziarul relatează: „Încă din 1878, cînd Creangă primește în dar un manual de geografie, pe care l-a păstrat cu multă grijă, a scris pe el: «Dăruit mie de d. Mihail Eminescu, eminentul scriitor și cel mai mare poet al românilor»".

În 1876, cînd Eminescu a fost destituit din postul de revizor, „prietenul său Creangă l-a luat la el, în căscioara din Țicău. În această bojdeucă, amîndoi au petrecut toată vara și toamna. Poetul își cizela versurile redeșteptînd trecutul și trezind la viață nouă «limba veche și înțeleaptă a cronicarilor», iar Creangă a scris povestea *Moș Nichifor Coțcarul*, în graiul atît de dulce al țăranului moldovean".

Toamna, Eminescu este numit prim redactor al ziarului *Timpul* la București, despărțindu-se de prietenul său. Despărțirea a fost dureroasă, căci iată ce-i scrie Creangă: „Bădie Mihai, această epistolă ți-o scriu în cerdacul unde de atîtea ori am stat împreună, unde mata, uitîndu-te pe cerul plin de minunății, îmi povesteai atîtea lucruri frumoase. Bădie Mihai, nu pot uita acele nopți albe, cînd hoinăream prin Ciric și Aroneanu..."

La inaugurarea Școlii de limbă și literatură engleză. De la dreapta la stînga: V.V. Tilea, I. Nistor, Sir Reginald Hoare, Victor Rădulescu și Răducanu, rectorul Academiei comerciale

Și acum cîteva știri care ne reținatenția din această lună. ● Muncitorii brașoveni adresează ziarului *Elõre* (Înainte), oficios al social-democraților, o scrisoare prin care aduc la cunoștință că donează leafa pe o jumătate de zi pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor spanioli. ● V.V. Pella, ministru plenipotențiar și reprezentant al României la Societatea Națiunilor, în calitatea sa de vicepreședinte și raportor al comisiunii juridice și constituționale a Societății Națiunilor, și-a susținut, la Geneva, raportul asupra „Unificării internaționale a dreptului", scrie *Dimineața* din 6 octombrie. Adunarea Societății Națiunilor a adoptat raportul român. ● La Tîrgu Jiu, s-a pus piatra fundamentală a primului topitor de cînepă. S-a început astfel, anunță ziarul *Timpul* din 19 octombrie, campania pentru înlocuirea „bumbacului importat cu inul și cînepa românească sădite pe brazde românești". „Iată lupta — a declarat cu ocazia acestui eveniment primul ministru Gh. Tătărescu, — pe care o pornim din aceste văi". Același ziar, din 20 octombrie, scrie: „Avem o industrie casnică a inului și a cînepei care a fost pînă acum considerată ca un... obicei plin de pitoresc și de specific național, demnă de a fi privită ca o curiozitate din alte vremi, sau ca o foarte distractivă ocupație a unor săteni. Încurajarea și reglementarea acestei industrii prezintă, din toate punctele de vedere, nebănuite avantaje". ● Stagiunea Operei Române se deschide în seara de vineri 15 octombrie cu *Nunta lui Figaro*, reprezentată pentru prima oară la noi. Distribuția: George Folescu, Șerban Tasian, N. Secăreanu, Maria Cojocăreanu, Emilia Guțianu ș.a. ● București-Belgrad-Zagreb-Veneția-Milano, cu avionul în 7 ore. Presa bucureșteană anunță astfel inaugurarea unei noi rute aviatice românești ce comprimă cele 29 ore ale Orientului Expres, în 7 ore de zbor agreabil. Este fără îndoială — remarcă ziarele — un succes al aviației comerciale românești. ● Joi, 7 octombrie, are loc inaugurarea liniei ferate Crasna-Huși. Pentru normalizarea acestei linii de interes deosebit pentru numeroasele regiuni viticole și agricole din județul Huși și vecinătate, lucrările au fost împărțite în două etape: Crasna-Crețești (care a fost terminată la începutul anului trecut) și porțiunea de linie Crețești-Huși, începută tot anul trecut și continuată, într-un tempo rapid, anul acesta. ● Printre oaspeții țării noastre în această lună, este și generalul Maurice Gustave Gamelin (1872-1958), șeful Marelui Stat Major francez. În timpul celor două săptămîni cît se află în țara noastră, generalul francez vizitează industria de armament românească de la Reșița și asistă la manevrele armatei române, avînd cuvinte de laudă pentru soldatul român „cunoscut din timpul războiului [mondial]". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

nemții dăduseră un banchet prezidat de consul, ca să serbeze nașterea împăratului [vezi amănunte în Magazin istoric, nr. 10/1972]. A mai fost, în urmă, mulți ani ministru plenipotențiar la Londra. De vreo șase-șapte ani sta retras la moșie, în frumoasa reședință care se vede pe stînga mergînd spre Titu. Între alte limbi, cunoștea bine pe cea engleză și era adept al moravurilor și educației englezești. Și-a crescut băieții în Engiltera. Fusese strîns legat de poetul Vasile Alecsandri și, sub formă de corespondență adresată lui, a scris o serie de articole minunate asupra obiceiurilor și stării noastre sociale din întîia jumătate a veacului, într-un stil inimitabil, plin de natural, de humor, de spirit și de vesele. Tot în formă familiară scrisese mai înainte Convorbiri economice, remarcabile prin aceleași calități. Era adept convins al liberului schimb. A mai publicat și corespondența lui Nicolae Bălcescu după '48.

Ca exterior, era brun, uscățiv la față, cu ochi mici, deștepți, barbă rară, părul pe spate, spinarea cam rotundă. E de mirare ca un om cu atîta cultură, atîtea aptitudini, atîta inteligență și atîta corectitudine să nu fi ocupat el întotdeauna rolul întîi în statul nostru modern și să fi lăsat acest loc lui I. Brătianu, printre liberali și lui Lascăr Catargiu, printre conservatori. Ce e cert, este că a fost un bun și un mare patriot, că a încercat să dea exemplu de aplicare strictă a institutiilor noastre liberale și că, fără nici o pretenție, a ilustrat literele noastre cu lucrări care se vor citi încă mult timp cu cel mai viu interes. Icoane vii ale timpului trecut, precum descrierea Bucureștilor de la începuturile veacului, ciuma lui Caragea, scrisoarea cu Băltărețu, scrisorile asupra lui Ianeu Jianu, lui Nic. Filimon, lui Grig. Alexandrescu etc. Ar trebui citată aproape toată colecția.

Selecția textelor: Marian ȘTEFAN

CAPCANELE TEZAURULUI SLOVAC

MILAN VAROȘ

Anul 1944, anul victoriilor decisive ale coaliției antihitleriste, cînd fronturile se apropiau vertiginos de granițele Germaniei naziste, s-a caracterizat printr-o intensificare a luptei de eliberare în țările aflate sub dominația fascistă. În Slovacia, proclamată, din 14 martie 1939, stat „independent" sub tutela Germaniei naziste (a doua zi trupele hitleriste au ocupat Cehia și Moravia, pe care le-au decretat „Protectoratul Cehiei și Moraviei"), lupta partizanilor a luat un deosebit avînt. În vara anului 1944, Consiliul Național Slovac și Comitetul Militar, cu aprobarea conducerii P.C.C., aflată la Moscova, au definitivat planul unei insurecții naționale ce urma să cuprindă întreaga țară, antrenînd toate detașamentele de partizani și unități ale armatei slovace, trecute de partea răsculaților. La sfîrșitul lunii august, după ciocniri cu unitățile germane, partizanii au început să ocupe instituțiile și întreprinderile, instaurînd o nouă administrație. La 29 august, cînd armata germană a pornit să ocupe Slovacia, a fost declanșată insurecția națională antifascistă slovacă[1], al cărui centru a devenit orașul Banská-Bystrica. Insurecția națională a constituit începutul revoluției naționale și democratice din Cehoslovacia.

Cele opt divizii germane de intervenție, chemate în ajutor de guvernul de la Bratislava, au primit misiunea să reprime urgent insurecția. Operația a reușit însă abia la sfîrșitul lunii octombrie 1944, cînd trupele hitleriste au reocupat ținuturile eliberate de răsculați. În mîinile naziștilor a căzut și Banská-Bystrica, ceea ce marca sfîrșitul insurecției. Insurgenții s-au retras în munți, de unde au continuat lupta. Cele două luni ale insurecției antifasciste au insuflat curaj poporului slovac, în lupta sa de eliberare. În mai 1945, după șase ani de oprimare și suferință, el va înlătura definitiv dominația hitleristă.

Perioada ocupației a marcat esențial economia Slovaciei. Guvernanții ei au pus la discreția Germaniei naziste toate bunurile țării. O soartă dramatică a avut tezaurul statului, depozitat în mai multe zone ale țării, pe care forțele patriotice au reușit să-l salveze de jaful hitlerist. Despre enigma care a învăluit multă vreme destinul acestor comori, în perioada ocupației și după eliberarea țării, ne relatează publicistul istoric slovac Milan Varoș, autorul lucrării Osudy zlatych pokladov (Soarta comorilor de aur), apărută la Bratislava, în editura Smena. Cartea este o suită de reportaje documentare, avînd la bază surse inedite din arhivele de stat ale Cehiei, Slovaciei și altor țări, precum și o suită de interviuri luate unor participanți direcți la evenimente.

Reproducem un fragment din această lucrare, în versiune condensată și cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Un avion sovietic a aterizat pe aerodromul „Trei stejari"

De acord cu consulul general al Elveției

În vara anului 1944, dr. ing. Peter Zatko, membru al Consiliului Național Slovac din ilegalitate, a cerut guvernatorului Băncii naționale slovace, prof. univ. dr. Imrich Karvaș, să subvenționeze insurecția care se pregătea. Karvaș a dispus imediat să fie trimise filialelor aflate pe teritoriul insurecțional două miliarde de coroane. Apoi a mers și mai departe în acțiunea sa. A convocat de urgență Consiliul Băncii și, cu aprobarea acestuia, a ordonat transportarea rezervei de aur în Elveția, prin filiala Băncii imperiale din Viena, al cărui director și membru în Consiliul Băncii naționale slovace era Richard Buzzi. Motivul invocat în fața reuniunii oamenilor de afaceri a fost foarte plauzibil: Slovacia putea deveni oricînd teatrul unor operații militare, ceea ce ar fi pus în pericol soarta tezaurului. Pentru efectuarea plăților externe, țara trebuia să-și asigure rezervele de aur.

La scurt timp, lăzile cu aur — transportate în cel mai desăvîrșit secret, cu sprijinul șefului

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1974.

securității statului — au ajuns în seifurile Băncii imperiale din Viena, apoi în contul Schweizerische Nationalbank din Berna. 3.000 kg aur extras din minele Slovaciei și turnat în lingouri, la Monetăria de stat din Kremnica, se aflau astfel în deplină siguranță, valoarea aurului Republicii Slovace depozitat în Elveția atingînd, după război, multe sute de milioane coroane. Era valoarea tezaurului constituit din aurul adunat în urma colectei publice, din cel obținut în minele de la Banská Stavnica și Kremnica, precum și aurul și devizele dobîndite în comerțul exterior.

Lupta pentru tezaur începuse după bătălia de la Stalingrad, atunci cînd încercase să pună mîna pe el Stefan Polyak, adjunct al ministrului de externe al statului slovac. Cum nu reușise să-l corupă pe Julius Pazman, directorul sectorului devize al Băncii, Polyak renunțase. În vara și toamna lui 1944 însă, condițiile istorice se schimbaseră: politicienii se pregăteau să emigreze, se părea că prietenia cu Germania hitleristă nu le adusese roadele așteptate. Aveau nevoie de bani. La sfîrșitul lui iulie 1944, Polyak s-a prezentat în fața guvernatorului Băncii naționale slovace și i-a cerut să creeze în Elveția un fond special, de 30-50 milioane coroane, pentru finanțarea mișcării naționale slovace după război. Karvaš l-a refuzat, amintindu-i că valorile depozitate la Berna au fost create de economia națională și ele aparțin exclusiv poporului slovac, iar poporul nu va emigra. La 28 august, în ziua izbucnirii insurecției antifasciste slovace, Polyak a făcut noi pre-

Muniții și medicamente paraşutate pentru partizani

siuni: i-a cerut guvernatorului să trimită cinci milioane coroane însărcinatului cu afaceri slovac la Berna, pentru „nevoile financiare oficiale ale reprezentanțelor slovace în străinătate".

În fața noii situații, guvernatorul Băncii naționale, Imrich Karvaš, de comun acord cu consulul general al Elveției la Bratislava, Max Grässli, un devotat prieten al slovacilor și un convins antifascist, a cerut băncilor din Berna și Zürich să blocheze rezervele slovace, în avantajul viitoarei Republici Cehoslovace, deoarece, dată fiind situația creată la Banská-Bystrica, guvernul slovac nu mai avea dreptul să dispună de averea poporului slovac. Înrolat în armata insurecțională, Karvaš a fost apoi arestat de Gestapo și ulterior transportat la Berlin.

Polyak și-a continuat insistențele de deblocare a fondurilor din Elveția pe lîngă Pazman. Dar tot fără succes. A urmat o convocare a directorului sectorului devize la primul ministru, contele Tiso, în prezența lui Stefan Polyak. Primul ministru l-a învinuit pe Pazman că „vrea să ofere milioanele bolșevicilor", dar s-a izbit de același răspuns: „Sînt milioanele, aurul și devizele poporului. Ale poporului trebuie să rămînă".

Aurul și devizele blocate în valută elvețiană nu reprezentau totalitatea tezaurului statului slovac. O altă parte se afla în Slovacia, în momentul izbucnirii insurecției antifasciste. Joi, 31 august, în a patra zi a insurecției slovace, Karol Markovič, șeful filialei din Banská-Bystrica a Băncii naționale slovace, i-a comunicat telefonic locotenent-colonelului Ján Golian, șeful statului major al armatei, că în Monetăria statului din Kremnica se afla ascunsă o altă parte din tezaurul statului slovac (lăzi cu aur sigilate și bijuterii ale evreilor slovaci). Golian a dispus de urgență transportarea lui la Banská-Bystrica, centrul insurecției, care reprezenta acum un loc sigur.

Pe aeroportul „Trei stejari"

În seara zilei de 5 octombrie, Comitetul revoluționar regional din Kremnica și conducerea detașamentului local de partizani au hotărît, în cadrul unei consfătuiri, să transporte în seifurile filialei din Banská-Bystrica aurul și pietrele prețioase care mai rămăseseră în monetăria orașului. Se apropiau trupele fasciste. La nici o oră de la consfătuire, au fost puse la dispoziție două mașini, care, încărcate cu aur și pietre prețioase, au pornit spre Banská-Bystrica. Dar fasciștii ajunseseră la Hronská Dubrava, tăiaseră

Ostași slovaci, trecuți de partea partizanilor

Repere cronologice

1938

21 aprilie. Hitler şi Keitel pun la punct Planul Grün (Planul Verde), în care sînt stabilite modalităţile de a ataca, dezmembra şi supune Cehoslovacia.

24 aprilie. Într-un discurs rostit la Karlovy Vary, Konrad Henlein, lider al Partidului german din Sudeţi, revendică „autonomia" pentru partidul germanilor sudeţi

29-30 septembrie. La München se desfăşoară conferinţa şefilor guvernelor Angliei, Franţei, Italiei şi Germaniei. Datorită politicii conciliatoriste promovate faţă de Germania, Marea Britanie şi Franţa acceptă dictatul lui Hitler, prin care se impune cedarea de către Cehoslovacia, către cel de-al treilea Reich, a regiunii sudete.

1-10 octombrie. Trupele germane trec la ocuparea efectivă a regiunii sudete.

5 octombrie. Preşedintele Republicii Cehoslovace, dr. Eduard Benes, demisionează şi, împreună cu alţi lideri politici, emigrează la Paris, apoi în Anglia.

6 octombrie. La Conferinţa de la Zilina a partidelor naţionaliste slovace se constituie guvernul autonom slovac, în frunte cu Josef Tiso, politician clerical-fascist.

20 octombrie. Activitatea Partidului Comunist din Cehoslovacia este interzisă.

2 noiembrie. Are loc primul dictat de la Viena, prin care contele Ciano, ministru de externe al Italiei, şi von Ribbentrop, ministru de externe al Germaniei, acordă Ungariei regiunile de sud ale Ucrainei subcarpatice şi ale Slovaciei (12 000 km² din teritoriul cehoslovac).

19 noiembrie. Slovacia şi Ucraina subcarpatică devin autonome, în cadrul statului cehoslovac.

1939

12 februarie. Hitler îl primeşte la Berlin pe Voitech Tuka, preşedintele Asociaţiei germano-slovace de la Bratislava, în prezenţa lui Franz Karmasin, preşedintele Partidului germanilor carpatini şi şefului coloanei a V-a naziste a minorităţii germane. Tuka îi declară Führerului că „încredinţează soarta poporului slovac în mîinile lui".

Martie. Se creează Partidul Comunist Slovac.

12 martie. În urma discuţiilor dintre Hitler şi preşedintele Cehoslovaciei, Hacha, desfăşurate într-o atmosferă de presiuni şi intimidare, Hacha este nevoit să accepte un „acord", în virtutea căruia remitea „destinul poporului şi al ţării ceh, cu deplină încredere, în mîinile Führerului Reichului german", statul cehoslovac fiind, odată cu aceasta, desfiinţat.

14 martie. Conform orientărilor primite de la guvernul din Berlin, grupările naziste din Slovacia proclamă statul slovac „independent", sub preşedinţia colaboraţionistului Josef Tiso, şeful Partidului popular slovac. (În cursul lunilor următoare, statul slovac este recunoscut de Ungaria, Polonia, Franţa, Marea Britanie.)

15 martie. Încălcîndu-şi propriul angajament luat odată cu semnarea Acordului de la München, Germania hitleristă dezmembrează Cehoslovacia.

16 martie. Germania hitleristă proclamă formarea Protectoratului Cehiei şi Moraviei.

Mai. Partidul Comunist Slovac este scos în afara legii şi obligat să acţioneze în ilegalitate. Activitatea comuniştilor din Cehia şi Slovacia continuă să fie condusă de Biroul politic al Partidului Comunist din Cehoslovacia, aflat la Moscova, în frunte cu Klement Gottwald.

1940

Emigranţii politici cehoslovaci, în frunte cu dr. Eduard Benes, creează la Paris Comitetul Naţional Cehoslovac. După înfrîngerea Franţei, Comitetul Naţional Cehoslovac s-a mutat la Londra, unde s-a transformat în guvern provizoriu.

1941

24 iunie. Slovacia declară război U.R.S.S.

drumul spre centrul insurecţiei. De aceea, cele două maşini au luat drumul munţilor. Din cauza ploilor care căzuseră în ultimele zile şi a şoselei prost întreţinute, alunecoase, maşinile cu preţioasa încărcătură au derapat şi s-au blocat în noroi. Şoferii lor, membri ai unui detaşament de partizani, au întîlnit un localnic, care a încărcat în căruţa lui, trasă de un cal, lăzile cu aur. Astfel, ele şi-au continuat drumul spre munţi. Cînd calul, epuizat, după doi km străbătuţi, s-a prăbuşit sub greaua povară, şoferilor le-a venit în ajutor un grup de mineri din Kremnica, care degajau un tunel. Intact, tezaurul a ajuns departe de ocupant. Naziştii au intrat în piaţa din Kremnica a doua zi, la ora 6 dimineaţa.

Desele atacuri hitleriste au dovedit că nici Banská-Bystrica şi nici munţii nu erau locuri sigure. Pe drumuri patrulau maşinile hitleriştilor, care ocupaseră Slovacia. Consiliul Naţional Slovac a hotărît atunci să salveze tezaurul ţării pe calea aerului. La 14 octombrie 1944, guvernul sovietic a pus la dispoziţia Consiliului Naţional Slovac două avioane. Şi astfel, 21 lăzi, în greutate totală de 1 062,255 kg brutto, au fost încărcate în mare grabă într-un bimotor „Douglas" pe aeroportul Banská-Bystrica, cu destinaţia Moscova.

La sfîrşitul lunii octombrie, în Slovacia sosise şeful Gestapoului, Heinrich Himmler, spre a lichida „răscoala rebelilor", căreia S.S.-ul nu-i venise de hac. Patru săptămîni mai tîrziu, Himmler îşi făcea din nou apariţia la Bratislava. După cum declara ulterior, în faţa tribunalului, trimisul Germaniei în Slovacia, Hans Elard Ludin, dintre demnitarii slovaci numai Polyak s-a întîlnit cu căpetenia nazistă. El i-a solicitat ajutor în deblocarea fondurilor aflate în băncile elveţiene. Era însă prea tîrziu. Pe de o parte, consulul Elveţiei, dr. Grässli, expediase între timp o telegramă la Berna, în care insista să nu se accepte cu nici un preţ vreo imixtiune guvernamentală slovacă în soarta tezaurului, pe de alta, Eduard Benes ceruse de la Londra guvernului elveţian să blocheze tezaurul; diverse personalităţi antifasciste slovace făcuseră apel, în acelaşi sens, la guvernul de la Berna.

Să revenim la noaptea de 14 octombrie 1944, pe aeroportul din Banská-Bystrica, denumit, în limbaj familiar, „Trei stejari". Unul dintre cele două aparate „Douglas" transporta 29 persoane civile, femei şi copii care părăseau ţara ameninţată, celălalt — tezaurul. Cele două echipaje primiseră ordinul de a zbura cu cea mai mare prudenţă deasupra liniei frontului, cuprins de flăcări, printre proiectilele antiaeriene care brăzdau cerul de noapte. Spre dimineaţă, aparatele au aterizat la Lvov. Tezaurul a fost transportat, sub paza unui ofiţer sovietic, în clădirea comandamentului militar, în condiţii de siguranţă deplină. S-a luat apoi legătura cu Moscova, pentru a se pregăti aterizarea avioanelor. Acolo, pe aeroportul Tuşino, le-au aşteptat ambasado-

rul Cehoslovaciei la Moscova şi alţi funcţionari ai ambasadei. Tezaurul cu însoţitorii lui a mers direct la Bancă, unde a fost cîntărit, fiecare lingou fiind marcat cu sigiliul colorat al ambasadei cehoslovace de la Moscova. În total, lăzile conţineau 279,695 kg aur, 569,914 kg argint şi 113,829 kg alte metale preţioase. Patru zile a durat operaţia de cîntărire, efectuată cu maximă precizie. La 19 octombrie a fost semnat protocolul între cele două părţi. În aceeaşi seară, ambasadorul cehoslovac la Moscova trimitea la Londra următoarea telegramă cifrată: „În ziua de 16 octombrie, a sosit primul lot de femei şi copii evacuaţi..., Împreună cu ei au venit şi doi revizori ai Băncii naţionale slovace, care au depus la Comisariatul U.R.S.S. pentru finanţe rezervele de metal ale Băncii: 279 kg aur, 569 kg argint...".

Din dispoziţia guvernatorului Băncii

În ziua de 25 octombrie 1944, cînd armatele germane se aflau în imediata apropiere a centrului insurecţiei slovace — oraşul Banská-Bystrica — Karol Markovič, şeful filialei din oraş a Băncii naţionale slovace, i-a comunicat comandantului armatei cehoslovace din Slovacia că în seifurile filialei se mai află bani şi alte obiecte valoroase, care trebuie cu orice preţ salvate din mîna hitleriştilor. Evenimentele s-au desfăşurat apoi extrem de rapid: în dimineaţa de 27 octombrie, hitleriştii au intrat în Zvolen, iar a doua zi în Banská-Bystrica. Insurecţia era înfrîntă. Cucerind oraşul, S.S.-iştii, informaţi de existenţa tezaurului, au pornit în căutarea lui. Au aflat curînd că fusese trimis parţial la Moscova, dar şi că, o zi înaintea căderii oraşului, cîţiva militari au scos din filiala Băncii 18 lăzi grele, din ordinul Consiliului Naţional Slovac. Cu ajutorul a trei trădători, S.S.-iştii au ajuns într-o pivniţă din Stare Hory, unde au găsit aceste lăzi. Conţineau bancnote, peste 268 milioane de coroane slovace.

Se apropia sfîrşitul războiului. Propaganda fascistă răspîndea în toată lumea vestea despre o nouă armă germană, în timp ce, sub presiunea Aliaţilor, armatele hitleriste băteau în retragere pe toate fronturile. Funcţionarii Băncii naţionale slovace din Bratislava, ale cărei fonduri sporiseră în urma depunerilor unor particulari, speriaţi de evenimente, au hotărît să salveze cu orice preţ valorile şi valuta care se mai aflau în depozite.

În acest timp, Stefan Polyak nu renunţase să obţină devizele slovace. La cererea sa, cum rezultă din numeroase procese-verbale ale Consiliului Băncii naţionale, au fost alocate sume importante pentru ambasadele slovace de la Berna, Madrid, Vatican, Berlin, Zagreb etc. Totodată, Polyak, înainte de a

Repere cronologice

1942

27 mai. Atentat împotriva „protectorului" hitlerist al Protectoratului Cehiei şi Moraviei, Reinhardt Heydrich.
10 iunie. Satul Lidice, în apropiere de Kladno, este ras de pe suprafaţa pămîntului, iar locuitorii săi exterminaţi, ca represalii pentru atentatul împotriva lui Heydrich.

1943

25 decembrie. Se încheie o înţelegere, aşa-numitul „Acord din ziua de Crăciun", principal document programatic al Consiliului Naţional Slovac (C.N.S.), format din reprezentanţii Partidului Comunist din Cehoslovacia, Partidului Comunist Slovac şi ai rezistenţei grupărilor burgheze. Acordul se pronunţă pentru crearea, în cadrul Republicii Cehoslovace, a unui stat comun al cehilor şi slovacilor, constituit pe principiul egalităţii în drepturi, un stat în care urma să fie instituit un regim democratic.

1944

Primăvara. Cu sprijinul C.N.S., mişcarea de partizani din Slovacia cunoaşte o puternică dezvoltare.
Aprilie. Se creează un Comitet militar, condus de lt. col. Ján Golian, şeful ataşatului major al comandamentului armatei terestre din Banská-Bystrica, de orientare antifascistă, care avea legături cu Londra. Benes îl numeşte pe Golian comandant militar al rezistenţei din Slovacia.
28 august. Izbucneşte insurecţia naţională antifascistă din Slovacia.
29 august. În Slovacia pătrund unităţi germane, cuscopul clar de ocupare a ţării, pentru că guvernul Tiso nu se mai poate menţine decît cu sprijinul direct al trupelor hitleriste.
30 august. Forţele insurecţionale eliberează peste jumătate din teritoriul Slovaciei, în centrul cărora se afla oraşul Banská-Bystrica, unde se instalează organele civile şi militare insurecţionale: Consiliul Naţional Slovac şi Comitetul Militar Revoluţionar.
17 septembrie. Se unifică Partidul Comunist şi cel Social Democrat din Slovacia sub denumirea de Partidul Comunist din Slovacia.
19 octombrie. Trupele germane declanşează ofensiva generală împotriva insurgenţilor.
28 octombrie. Trupele germane intră în Banská-Bystrica. Unităţile armate ale insurgenţilor se retrag în munţi, împreună cu unităţile de partizani, de unde continuă lupta împotriva trupelor hitleriste.
18 decembrie. Unităţile române trec, odată cu unităţile sovietice, frontiera ungaro-cehoslovacă, luptînd pînă la 12 mai 1945, cînd ajung în apropiere de Praga. Efectivele trupelor române care au acţionat pe teritoriul Cehoslovaciei se ridică la 248 430 militari. Sînt forţate patru cursuri mari de apă, sînt străbătute prin luptă 10 masive muntoase, sînteliberate 1722 localităţi, întrecare 31 oraşe. Sînt provocate inamicului următoarele pierderi: 22 803 prizonieri şi 2 325 militari omoriţi, găsiţi pe cîmpul de luptă, la care se adaugă cei pe care duşmanul şi l-a ridicat. Jertfele de sînge ale trupelor române pe teritoriul Cehoslovaciei însumează 66 495 militari.

1945

4 aprilie. În urma convorbirilor de la Moscova dintre Benes şi reprezentanţii Partidului Comunist din Cehoslovacia şi ai Consiliului Naţional Slovac, se creează la Košice primul guvern al Frontului naţional al cehilor şi slovacilor, prezidat de Zdenek Fierlinger. Se aprobă programul guvernului, cunoscut sub numele de „Programul de la Košice", care prevede: mobilizarea tuturor forţelor pentru distrugerea ocupantului fascist, alianţă cu U.R.S.S., judecarea criminalilor de război şi confiscarea averii acestora, naţionalizarea ramurilor principale ale industriei.
30 aprilie. Comuniştii şi sindicatele constituie Consiliul Naţional Ceh.
5-9 mai. Are loc insurecţia forţelor patriotice din Praga. La 9 mai în Praga intră primele unităţi de tancuri sovietice, care, împreună cu insurgenţii, distrug punctele germane de rezistenţă şi eliberează întregul oraş.

emigra în Elveţia, i-a comunicat ambasadorului german la Bratislava, Hans Elard Ludin, că în seifurile Băncii din Bratislava se află încă mult aur şi multe devize, imperios necesare emigranţilor. Ludin i-a promis întregul său ajutor în obţinerea lor. Imediat ce Polyak a părăsit ambasada, Ludin a transmis cererea generalului S.S. Hermann Höffle. Cei doi erau conştienţi că situaţia din Slovacia devenea pe zi ce trecea mai critică şi că trebuiau să fugă cît mai repede din faţa armatei roşii, dar nu înainte de a jefui aurul şi valuta din seifurile Băncii naţionale slovace. Peste cîteva zile, în haosul general care pusese stăpînire pe Capitală, S.S.-iştii înarmaţi au înconjurat clădirea Băncii. Dar n-a fost nevoie de forţa armată, pentru că funcţionarii Băncii le-au făcut cea mai senină primire, „în virtutea prieteniei care ne leagă". Camioane încărcate cu lăzi au ieşit apoi pe porţile Băncii. Ele conţineau dolari, franci elveţieni, alte bancnote şi lingouri de aur... Numai că toate erau false. Lingourile erau din plumb, cantitatea de aur pentru poleirea lor fiind cu totul neglijabilă. Fuseseră turnate, atunci cînd se fabricaseră şi banii falşi, în primăvara anului 1944, din dispoziţia guvernatorului general al Băncii, Imrich Karvaš, dată directorului monetăriei din Kremnica. Două asemenea lingouri sînt expuse şi astăzi în vitrina muzeului acestui oraş. Aurul, platina şi valuta veritabile au rămas în continuare în seifurile Băncii din Bratislava.

Cu ocazia Anului nou 1945, preşedintele Elveţiei l-a primit pe trimisul statului slovac la Berna, care a solicitat avizul deblocării tezaurului. În zadar însă. Dealtfel, la 28 februarie, guvernul elveţian a anunţat întreruperea relaţiilor sale diplomatice cu statul slovac şi stabilirea relaţiilor cu guvernul cehoslovac de la Londra. Consulul Ambasadei elveţiene la Londra devenise ministru pe lîngă guvernul cehoslovac, condus de dr. Eduard Benes. La 8 martie 1945, cotidianul *Slovak*, organul guvernamental din Bratislava, scria: „În aceste condiţii... acţiunea Elveţiei poate fi socotită o vînzare a neutralităţii sale contra unui mare cîştig". Cititorii avizaţi ai ziarului înţelegeau astfel că tezaurul slovac se găsea în deplină siguranţă în Elveţia.

Cîteva zile după ce Bratislava afla despre capitularea necondiţionată a Germaniei fasciste, Banca naţională slovacă înştiinţa Berna, printr-o telegramă, că „statul slovac a dispărut şi a renăscut Republica Cehoslovacă. În telegramă se solicita, de asemenea, transferarea de urgenţă a întregii cantităţi de aur şi devize din contul Băncii slovace în cel al Băncii de stat cehoslovace de la Praga. La scurt timp, elveţienii au îndeplinit cererea Slovaciei. S-au întors apoi la Bratislava, în ianuarie 1947, şi metalele preţioase transportate la Moscova, în timpul insurecţiei. ■

Introducere şi cronologie de
Florentina DOLGHIN
În româneşte de
Heliana IANCULESCU

●

La sfîrşitul unui discurs electoral ţinut de Calvin Coolidge, pe cînd era guvernator al statului Massachussets (1919-1920), o bătrînică s-a apropiat de el. şi i-a declarat emoţionată:

— Vai, domnule guvernator, tot discursul dumneavoastră m-a ţinut în picioare!

— Şi pe mine la fel, i-a răspuns zîmbind Coolidge.

●

În 1928, suveranul englez George V (1910-1936) a vizitat Franţa. La Paris, a fost invitat la reprezentaţia unei piese de Sacha Guitry. În pauză, George V s-a dus să-l felicite pe cunoscutul actor şi dramaturg. Conversaţia se prelungise însă mult peste durata antractului, soneria de reluare a spectacolului sunase de cîteva ori, iar publicul începuse să dea semne de nerăbdare. Sacha Guitry s-a adresat atunci înaltului său oaspete:

— Maiestate, cred că va trebui să reintru în scenă. Am fost anunţat că şi Maiestatea Voastră se va afla în sală...

●

În timpul unei campanii împotriva unor populaţii răsculate, regelui Alexandru Macedon i-a fost prezentată o căpetenie inamică capturată de macedoneni. Toţi cei prezenţi erau siguri că regele îl va condamna la moarte pe prizonier. Apreciind curajul şi demnitatea acestuia, Alexandru l-a eliberat.

— Eu, dacă aş fi fost în locul tău, a intervenit unul dintre generalii macedoneni, l-aş fi omorît...

— Eu l-am iertat, pentru că... *nu sînt* în locul tău.

●

Într-o dimineaţă, Nancy Astor, prima femeie aleasă deputat în Parlamentul britanic, se îndrepta spre sala de şedinţe. Întîlnindu-se cu Winston Churchill, au avut un schimb nu prea amabil de cuvinte, pe care Nancy a dorit să-l încheie astfel:

— Dacă aş fi soţia dumneavoastră, v-aş pune cianură în cafea!

— Iar eu, i-a răspuns Churchill, dacă aş fi soţul dumneavoastră, aş bea-o liniştit!

CORESPONDENŢĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ — DOWNING STREET 10

CORNELIU BOGDAN

Spre sfîrşitul anului 1942, Churchill[1] a fost informat că ambasadorul spaniol la Londra ar fi raportat, în felul următor, o conversaţie pe care ar fi avut-o cu primul ministru:

„Vreau să vă spun că există o ruptură între Londra şi Washington în privinţa strategiei; am în vedere faptul că Statele Unite pun încă accentul pe Pacific, în vreme ce Anglia vrea să ţină în mîini mai întîi situaţia din Europa. Cînd am vorbit cu Churchill zilele trecute, el mi-a spus: «Statele Unite sînt, desigur, pornite să bată Japonia. Ele vor lupta pînă la capăt. Ele doresc să-şi instaleze baze bune, succesiv, în Australia, Guadalcanal şi Noua Zeelandă, iar apoi, să lovească insulele Japoniei. Dar ştiţi că în cercurile guvernamentale de aici, de la Londra, sînt mulţi oameni care îşi amintesc de alianţa Tokio-Londra şi care spun că a fost o greşeală să se renunţe la ea de dragul Americii. Aceşti japonezi au multă vitalitate. Eu am luptat în războiul burilor şi în alte războaie şi îi cunosc bine pe luptătorii din diferite zone; judecînd după cei cîţiva prizonieri japonezi pe care i-am văzut, nu pot decît să-mi exprim admiraţia faţă de excelentul spirit militar al naţiei japoneze»“.

Churchill s-a grăbit să-l informeze pe Roosevelt, la 31 decembrie 1942, şi să dezmintă categoric exactitatea informaţiei.

Cu farurile aprinse şi sirenele urlînd

Problemele politice puse de operaţiile şi prezenţa militară americano-engleză în Africa de Nord franceză şi mai ales revendicările şi atitudinea generalului de Gaulle[2] au continuat să-i agaseze pe cei doi conducători, şi mai ales pe Roosevelt. Într-un mesaj din 31 decembrie 1942, Churchill i-a propus lui Roosevelt ca autorităţile franceze să fie lăsate să preia mai mult din povara politică a administraţiei teritoriilor în cauză, permiţîndu-i lui Eisenhower să se concentreze asupra „situaţiei militare periculoase din Tunisia“. Roosevelt nu a fost de acord şi şi-a exprimat, fără reţinere, opiniile şi sentimentele sale faţă de generalul de Gaulle.

„Sînt foarte ferm de părere — a scris preşedintele american — *că avem de a face cu o ocupaţie militară în Africa de Nord şi, ca atare, generalul comandant are răspunderea completă în toate problemele, atît civile cît şi militare. Nu trebuie să-i lăsăm pe prietenii noştri francezi să uite nici un moment acest lucru. În acelaşi sens, n-aş dori ca vreunul dintre ei să creadă că noi vom recunoaşte vreo persoană sau vreun comitet sau grup drept reprezentant al guvernului francez sau al Imperiului francez. Poporul Franţei îşi va soluţiona propriile treburi, după ce cîştigăm acest război. Pînă atunci, putem trata cu francezii de la faţa locului, pe bază locală, oriunde armatele noastre ocupă un fost teritoriu francez. Iar dacă aceste oficialităţi locale nu merg în mînă cu noi, atunci va trebui să le înlocuim.*

Sînt de acord că Eisenhower a trebuit să consacre prea mult timp problemelor politice, dar Marshall i-a trimis instrucţiuni foarte explicite în această

[1] Publicăm alte mesaje dintre primul ministru britanic şi preşedintele Roosevelt (*Magazin istoric*, nr. 4-9/1987), extrase din corespondenţa integrală dintre cei doi lideri politici, apărută la New York, în 1984.

[2] Într-o emisiune radiodifuzată în această perioadă, de Gaulle a declarat că este conducătorul necontestat al mişcării franceze de rezistenţă.

privință. Nu știu dacă Eisenhower îl poate ține în frîu pe Giraud[1] *în timp ce un alt francez ar prelua răspunderea administrației civile, dar am să aflu. De ce nu pornește de Gaulle la război? De ce nu o ia spre nord de la vest, în diagonală de la Brazenville*[2] *? Îi va trebui mult timp să ajungă la oaza zisă Undeva.*

Un An nou fericit pentru dumneata și ai dumitale".

Pregătirile pentru întîlnirea de la Casablanca au intrat în faza finală. Roosevelt a cerut un secret total în legătură cu organizarea conferinței, iar Churchill, fiind de acord, a comunicat, totodată, numele sub care va călători la Casablanca și sub care va apărea în comunicările confidențiale privind conferința. El a întrebat dacă este bine ca de Gaulle să vină la Washington într-o vizită proiectată mai de mult — înainte de întîlnirea de la Casablanca.

Roosevelt i-a răspuns la 2 ianuarie 1943:

„...În ce ne privește numele de cod vor fi (a) Don Quijote și (b) Sancho Panza.

Fără corespondenți de presă. Voi aduce un fotograf al marinei militare și putem conveni să dăm publicității texte comune.

Cred cu toată sinceritatea că de Gaulle va fi mai fericit dacă își va amîna vizita pînă după Symbol [conferința de la Casablanca]. *De asemenea, mi-ar veni foarte greu să-i acord ceva timp, chiar dacă pornește imediat încoace*".

Churchill a avut unele observații la această telegramă, pe care și le-a exprimat a doua zi:

„...Cum de v-ați gîndit la o deghizare atît de impenetrabilă? Pentru a-i îngreuia și mai rău situația inamicului și pentru a descuraja speculațiile neavenite, propun folosirea numelor Amiralul Q și dl. P.N.B. Trebuie să avem grijă de cozile de la p-uri și q-uri.

Dacă îl aduceți și pe Wilkie[3]*, sugerez numele codificat WINDMILL («moară stricată»).*

De Gaulle. Cred că este mult mai bine să amînăm vizita pînă ce Symbol-izăm treburile cu Torch".

Roosevelt i-a propus lui Churchill să accepte ca și Averell Harriman, care se găsea la Londra, să călătorească împreună cu primul ministru spre Casablanca. Churchill a fost încîntat nu numai să-l aducă pe Harriman, dar să-l folosească drept acoperire propriei sale călătorii. Transportul lui Churchill a fost programat pe numele lui Harriman, sub pretextul că acest consilier prezidențial american în probleme de apărare urma să plece într-o călătorie de inspecție în Algeria. Cu toate acestea, Churchill a sacrificat rațiunile de securitate și promisiunea făcută lui Roosevelt de a păstra secret absolut asupra deplasării, de dragul celor de protocol și a sosit la aeroportul din apropiere de Oxford cu farurile

---

[1] Henri Giraud, făcut prizonier de armata germană și internat în fortăreața de la Königstein (Saxonia — *Magazin istoric*, nr. 4-6/1986), a evadat în aprilie 1942, refugiindu-se în sudul Franței, care nu se afla încă sub ocupația germană. Din mai 1942, generalul de Gaulle, care se afla la Londra, a făcut mai multe apeluri ca Giraud să i se alăture. După cum scria de Gaulle, în *Memoriile* sale, aceste „avansuri n-au culeș decît tăcere". Giraud a fost adus în Africa de Nord crezîndu-se de către S.U.A. că va putea colabora la îndeplinirea obiectivelor ce le urmăreau.

[2] Un joc de cuvinte semnificativ. Forțele Franței libere (generalul de Gaulle) controlau Congoul francez (capitala Brazaville) încă dinaintea debarcării aliate în Africa. „Brazen" înseamnă în engleză nerușinat, obraznic.

[3] Wendell Wilkie, candidatul republican la alegerile prezidențiale din 1940.

Tancuri Sherman efectuînd un exercițiu de debarcare

aprinse și sirenele urlînd, ceva ce numai primului ministru i se putea trece cu vederea, în vremuri de camuflaj.

Hotărîrile Conferinței de la Casablanca (14-23 ianuarie 1943) sînt cunoscute: continuarea ofensivei în Mediterana prin invadarea Siciliei; prioritate acordată combaterii submarinelor germane; continuarea pregătirilor pentru atacul în Europa de vest și crearea unui stat major combinat la Londra, pentru pregătirea unei invazii masive peste Canalul Mînecii; intensificarea bombardamentelor asupra Germaniei, inclusiv atacuri de zi ale aviației americane; principiul capitulării necondiționate; realizarea, sub presiunea anglo-americană, a unei înțelegeri, care avea să se dovedească vremelnică, între generalii de Gaulle și Giraud.

Gînduri de dimineață

Conferința de la Casablanca a marcat apogeul alianței dintre S.U.A. și Marea Britanie, al relației speciale dintre Roosevelt și Churchill, din punctul de vedere al spiritului de cooperare, al înțelegerii și încrederii reciproce. Dar analiza discuțiilor, uneori aspre, care au avut loc aici, mai ales în jurul viitoarelor operații militare, a arătat că la Casablanca au fost prezente, chiar dacă într-o formă incipientă, și problemele care vor duce relativ repede la risipirea atmosferei de euforie în care s-a încheiat conferința.

După Conferința de la Casablanca, Roosevelt s-a întors acasă pe un drum ocolit, prin Liberia și Brazilia, pentru a avea convorbiri cu președinții celor două state. Cînd a ajuns la Washington în 31 ianuarie 1943, starea generală de epuizare și o febră care nu ceda l-au obligat să se retragă, pentru cîteva zile la Hyde Park. Churchill, în schimb, neobosit și urmărindu-și cu perseverență ideea privind atragerea Turciei în alianța antihitleristă, s-a deplasat (spre disperarea lui Eden și a Foreign Officeului), în această țară, socotind că victoriile armatelor sovietice creaseră condiții favorabile pentru realizarea planurilor sale. Într-un document intitulat *Gînduri de dimineață*, înmînat președintelui turc Ismet Inönü și transmis și lui Roosevelt, la 2 februarie (ca și lui I.V. Stalin, la 24 februarie), Churchill și-a expus considerațiile cu privire la problemele securității postbelice, cu referire specială la poziția Turciei. Redăm cîteva dintre „gîndurile" sale: *„Ar fi greșit ca Turcia să intre în război, dacă nu este atacată, întrucît aceasta nu ar duce-o decît la un dezastru, iar aliata ei, Marea Britanie, nu i-a cerut și nu i-o va cere niciodată, în asemenea condiții. Pe de altă parte, dacă puterea ofensivă generală a Turciei este sporită prin măsurile care se iau acum, precum și prin accentuarea slăbiciunii Germaniei naziste, ea ar trebui să joace un rol și să-și cîștige locul în consiliul învingătorilor.*

La o primă vedere, ar fi posibil ca situația militară să fie de asemenea natură, încît Turcia să se considere îndreptățită să interpreteze la fel de elastic neutralitatea și nonbeligeranța, ca Statele Unite ale Americii față de Marea Britanie, înainte ca ele să fi fost atrase în război. În acest context, distrugerea zonelor petrolifere românești, prin efectuarea unor atacuri aeriene de către aviația britanică și americană, care ar porni de pe aeroporturi turcești sau s-ar realimenta acolo cu carburanți, ar avea consecințe cu bătaie lungă și ar putea, ținînd seama de lipsa de petrol din Germania, să scurteze în mod apreciabil ostilitățile".

Roosevelt nu a răspuns direct acestor „gînduri de dimineață". Dar, într-o telegramă din 5 februarie 1943, relatîndu-i lui Churchill ceea ce îl informase pe Stalin despre rezultatele Conferinței de la Casablanca, președintele care, de obicei, aborda mai multe probleme într-o scrisoare, a adăugat, într-un stil colocvial, la sfîrșit: *„M-a încîntat vizita pe care i-ați făcut-o lui Inönü. Aici lucrurile merg destul de bine. Înțeleg că mireasa dumitale și cu ginerele meu[1] n-au început încă să-și arunce cu farfuriile în cap. Sper că actul matrimonial va fi consumat".*

Președintele american primise cu cîteva zile în urmă o scrisoare de la un concetățean, care îi semnala că o cunoștință de-a lui, o doamnă în vîrstă de 84 ani, îi povestise recent că doamna Churchill [mama lui Winston, născută în S.U.A.] obișnuia să vină în vizită la Amenia, în statul New York, „pe vremea cînd Winston era purtat în cărucior". Roosevelt i-a expediat scrisoarea respectivă lui Churchill, cu o notă însoțitoare: *„N-am știut că ați fost în Statele Unite, la vîrsta de cărucior și nici că ați vizitat Amenia, care este cam la 20 de mile de Hyde Park".* Amintirile s-au încheiat cu următorul schimb de mesaje sec: *„Pentru Președinte din partea Fostei persoane navale, personal: Prima mea vizită în Amenia a avut loc în decembrie 1895, cînd eram prea mare ca să mai umblu în cărucior".* Și, în aceeași zi, răspunsul lui Roosevelt: *„Personal, din partea Președintelui către Fosta persoană navală. Halal copilaș!"*

Cel mai rău pacient din lume

În toiul unor griji copleșitoare, determinate de evoluția războiului, Roosevelt a transmis partenerului său de la Londra o scrisoare, în care unele probleme de muncă se îmbinau, fapt tipic pentru el, cu viața personală:

„Washington,
17 martie 1943
Dragă Winston,

Noul film Victorie în deșert *este, probabil, cel mai bun care s-a făcut despre război, de ambele părți* [ale Atlanticului]. *Toată lumea de aici este entuziasmată. Am oferit un spectacol special pentru personalul Casei Albe, iar astă-seară funcționarii Ministerului de interne vor avea și ei un spectacol special. Ne va fi de mare folos.*

Cred că m-am molipsit de boala somnului sau friguri de

---

[1] Mireasa era de Gaulle, iar ginerele — Giraud. Probabil că pe Roosevelt îl preocupau mai mult relațiile dintre cei doi decît convorbirile lui Churchill cu Inönü. (Vezi pe larg conflictul de Gaulle-Giraud și relațiile cu Roosevelt și Churchill în *Magazin istoric*, nr. 4-6/1986.)

Gambia, sau vreo altă bete-geală în tîrgul acela infect căruia îi spuneți Bathurst[1]. *M-a ddrîmat pur și simplu — am stat la pat patru zile —, apoi am luat o grămadă de sulfamide, care mi-au lecuit febra, dar m-au lăsat moale ca o cîrpă. După ora două după-amiază nu mai eram bun de nimic, așa că, după ce am rezistat vreo săptămînă, m-am dus la Hyde Park, pentru cinci zile. Mi-am umplut rezervoarele de sănătate la temperaturi sub zero grade, am revenit aici săptămîna trecută și de atunci mă simt ca un cocoș gata de luptă.*

Anthony[2] *a petrecut trei seri cu mine. Este un om minunat; discutăm despre toate, de la Rutenia pînă la producția de arahide! Interesant că părem a fi de acord asupra a 95 la sută dintre teme, ceea ce nu e deloc un procent rău. Este înclinat să creadă că te vei descurca destul de bine cu conducerea Camerei Comunelor, însă amîndoi sîntem îngrijorați de ce vei face cu Foreign Officeul! Ne temem că nu-l va recunoaște cînd va reveni în țară*[3].

Harry [Hopkins] *este în mare formă și totul merge bine aici. Spuneți-i doamnei Churchill că, atunci cînd am căzut la pat, am fost un pacient model și sper că și Dv. vă veți putea depăși reputația, atribuită de presa de la noi, că sînteți cel mai rău pacient din lume*"[4].

---

[1] Bathurst, denumirea pînă în 1973 a orașului Banjul, capitala Gambiei (atunci colonie a coroanei britanice), unde Roosevelt s-a oprit în drumurile sale spre și de la Casablanca.

[2] Ministrul de externe britanic Anthony Eden se găsea la Washington pentru a convorbi cu oficialitățile americane, cu privire atît la unele probleme legate de purtarea războiului (mai ales transporturile maritime), cît și de organizarea politică postbelică.

[3] Ca și Roosevelt, Churchill avea o atitudine de neîncredere față de serviciile diplomatice. Eden, care se bucura de o relativă largă autonomie în conducerea Foreign-Officeului, intuia totuși că primul ministru va profita de absența sa, pentru a opera o serie de modificări în departamentul condus de el.

[4] Este vorba despre o știre de agenție, ajunsă la Casa Albă la 23 februarie 1943, în care Churchill era calificat astfel.

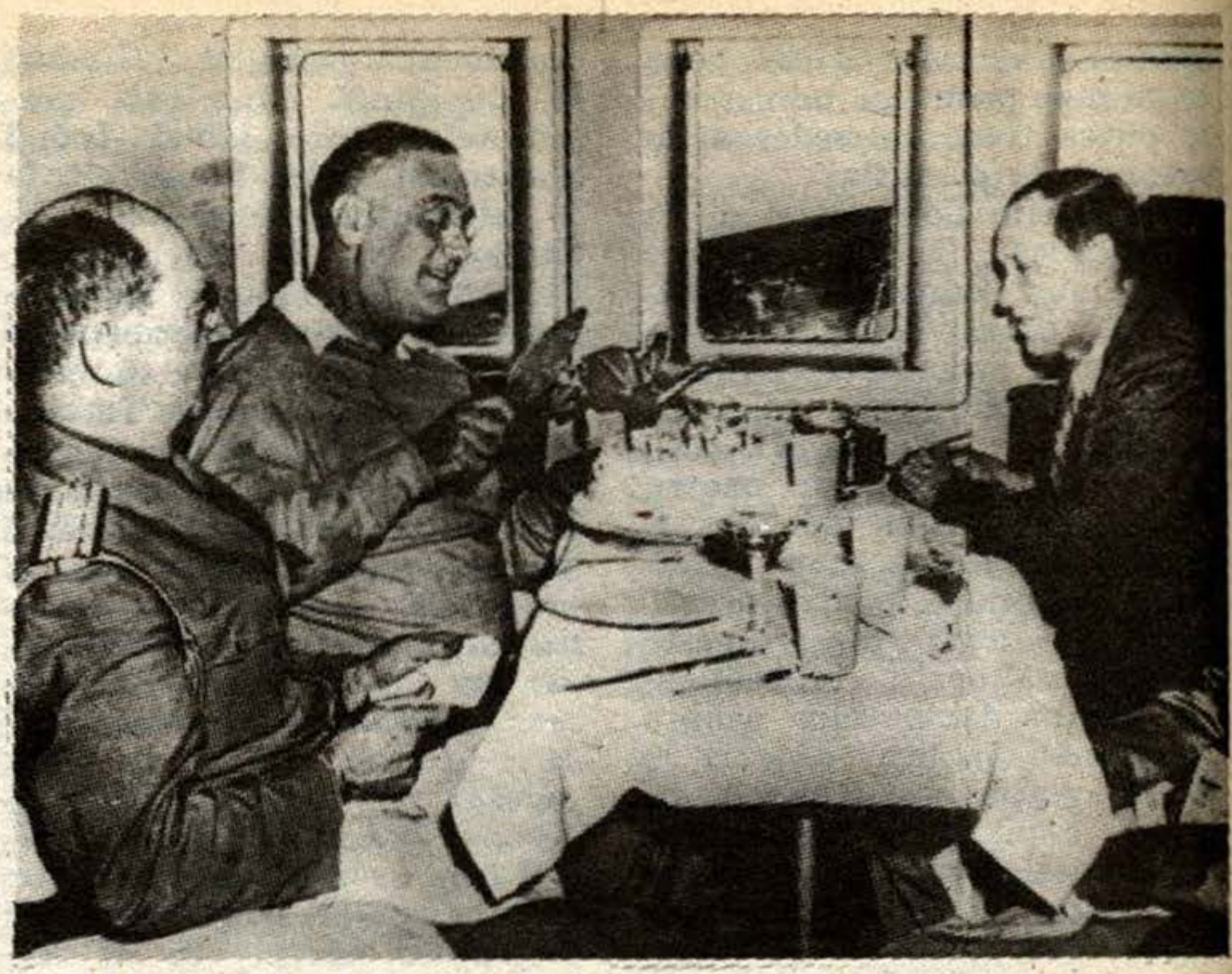

La bordul hidroavionului care îi transporta spre Casablanca, de la stînga spre dreapta: amiralul Leahy, președintele Roosevelt, Harry Hopkins

Una dintre sursele constante de griji pentru cei doi liderii era asigurarea securității convoaielor maritime către Uniunea Sovietică. În repetate rînduri, autoritățile militare britanice și americane, invocînd pierderile grele suferite ca și operațiile ofensive, în curs, în Mediterana, care reclamau un număr sporit de nave, au decis să întrerupă transporturile către Uniunea Sovietică pe ruta nordică (Oceanul Înghețat de Nord — Murmansk). O asemenea situație s-a creat și în primăvara lui 1943. Roosevelt a fost de acord cu măsura, dar, într-un mod caracteristic stilului lui de muncă, a propus ca Uniunea Sovietică să nu fie încă informată despre această hotărîre. La 20 martie 1943, el i-a scris primului ministru britanic:

Mai 1943, Casablanca: în jurul lui W. Churchill s-au strîns (de la stînga la dreapta): Anthony Eden, generalul Alanbrooke, mareșalul aerului Tedder, amiralul Cunningham și generalii Alexander, Marshall, Eisenhower și Montgomery

„Peste vreo trei sau patru săptămîni, s-ar putea să fie necesar să-l anunţăm pe Stalin că unele convoaie către Rusia vor trebui să fie întrerupte, pînă în august sau septembrie pentru a acoperi efortul necesar operaţiei Husky [debarcarea anglo-americană în Sicilia][1], *dar mi se pare că mai înţelept ar fi să amînăm momentul în care îi vom da vestea cea rea. De fapt, nici unul dintre noi nu poate fi sigur cum va arăta situaţia peste patru sau cinci luni. Mi-aţi putea expedia mesajul pe care vă propuneţi să-l transmiteţi lui Stalin? Roosevelt".*

Churchill însă, spirit mai precipitat, s-a pronunţat pentru informarea imediată a lui I.V. Stalin.

„V-am trimis prin Eden un proiect al telegramei către Joe şi sper că veţi discuta cu Eden dacă nu ar fi mai bine să-i aducem la cunoştinţă ştirea cea rea. Instinctul îmi spune să-i comunicăm întregul adevăr, de îndată ce operaţia Pugilist[2] *va lua o întorsătură pozitivă. Am încă încredere că vom avea succes. Corpul de armată al lui Patton a înaintat foarte frumos".* Şi, ulterior, avea să-l instruiască pe Eden să-i explice preşedintelui: *„Una peste alta, cred că e tot una dacă ne spînzură pentru o oaie sau pentru un miel. Rog să prezentaţi acest punct de vedere preşedintelui".*

Pînă la urmă, Roosevelt a acceptat „punctul de vedere" britanic. ■

(Va urma)

Traducerea documentelor
Sergiu CELAC

[1] Operaţia Husky *(Magazin istoric, nr. 3/1974)* a fost executată între 10 iulie şi 17 august 1943. Jumătate dintre efective (în total 160 000 oameni) a fost formată din americani comandaţi de generalul Patton, iar cealaltă jumătate, forţele britanice, s-a aflat sub conducerea feldmareşalului Montgomery.

[2] Atacul împotriva liniei (germane) Mareth, din Tunisia. Churchill spera că vestea apropiatei izgoniri a germanilor din Tunisia va atenua reacţia negativă sovietică la ştirea întreruperii convoalelor nordice.

ÎN ANUL 26 AL DOMNIEI SALE, ŢARA A FOST UNIFICATĂ

(Urmare din p. 42)

În anul 37 al domniei sale, împăratul unificator al Chinei a încetat din viaţă, în timp ce se afla într-o călătorie de inspecţie în imperiu. Urmaşul lui, Al doilea suveran august, (un alt fiu al împăratului) nu a avut puterea să-i continue opera. Întreaga ţară a fost cuprinsă de revoltă. Vor trece ani pînă cînd se vor ridica noi conducători care vor desăvîrşi marea operă, de importanţă istorică, a regelui Zheng. Primul suveran august a rămas însă în istorie pentru meritele sale de a fi făurit primul stat absolutist centralizat al Chinei, unul dintre cele mai mari şi civilizate state ale antichităţii.

Microfişier bibliografic

(lucrări în limba chineză)

— Cele patru istorii, vol. I, Sima Qian, Însemnările istoricului. Ediţie fotolitografiată şi adnotată, Shanghai, 1936

— Zheng Zhicheng, Istoria de două mii de ani a Chinei, vol. I, Beijing, 1954

— Fan Wenlan, Istoria generală a Chinei, vol. I-II, Beijing, 1978

— Guo Baonan şi Liu Fuyuan, Noi prelegeri asupra istoriei Chinei, vol. I-II, Shanghai, 1984

— Culegere de documente privind istoria generală a Chinei, vol. II, Istoria antică. Societatea feudală, Beijing, 1979

— Culegere de documente cu privire la istoria generală a Chinei, vol. I-II, 1953

— Lin Handa, Fapte din statele din epoca dinastiei Zhou de răsărit repovestite, 1979, Beijing

— He Zichuan, Scurtă istorie a dinastiilor Qin şi Han, Shanghai, 1955

— Hong Shidi, Qin Shi Huang, Shanghai, 1974

— Li Zi Culegere de documente cu privire la Qin Shi Huang, Beijing, 1976

UN AMBASADOR ÎŞI AMINTEŞTE (II)

(Urmare din p. 45)

în impermeabilul său cenuşiu, răspundea cu braţul întins aproape orizontal la delirul de aclamaţii şi de „Heil!" al celor ce mărşăluiau.

După multe ocoluri, am ajuns, spre miezul nopţii, la marea intrare din Tiergarten, situată în spatele porţii Brandenburg. Aici se aflau masate detaşamentele S.S., aliniate în rînduri de cîte şase. Uniformele lor negre erau mult mai bine croite decît cele ale membrilor detaşamentelor S.A. Reprezentau „elita" trupelor hitleriste şi se vedea că sînt conştiente de rangul lor. În fruntea trupelor, am recunoscut, după fotografiile des publicate în ziarele naziste, pe Himmler [organizatorul S.S.-ului], în mantaua lui din piele neagră, pe mărunţelul prinţ de Waldeck Pyrmont, cu aspectul său de jocheu, pe lunganul de Kurt Daluege, descendent dintr-o familie de origine franceză, şi pe alţii, ale căror nume aveau să dobîndească o sinistră faimă. La un semnal, S.S.-iştii s-au pus şi ei în mişcare, pornind, disciplinaţi, în marş, pentru a încheia defilarea. Ei încununau manifestaţia: aproximativ o mie de flăcăi, gata oricînd să se bată, să poarte o uniformă, să execute ordinele unui şef. După ei, torţele se stinseră. Strada rămase doar mulţimii.

Am plecat tîrziu acasă. Frigul, oboseala, enervarea mă învinseseră. Plîngeam în pumni. Îmi era clar că ceea ce văzusem avea să conducă la război. Din acel moment n-am mai avut nici o îndoială. ■

(Va urma)

În româneşte de
Leon SĂRĂŢEANU

ŢARA MOŢILOR — ITINERAR ISTORIC

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

„Sîntem pe Muntele Găina, la acel atît de vestit Tîrg al Fetelor. S-ou strîns aici oamenii Bihorului, ai Tării Moţilor şi ai altor ţinuturi ale Tronsilvaniei. Felurite sînt costumele lor, felurită le e stotura şi chipul, dar în înfăţişarea tuturor stăruie acelaşi oer de familie, de vechi popor, prin vinele căruio mai curge sîngele docilor. Multe secole de robie a îndurat acest popor, dar şi răscoalele în core a luptot să-şi capete libertotea au fost cumplite. Iată-i pe urmaşii lui Horia şi Cloşco, pe urmoşii celor care au fost troşi pe roată în pioţa din Alba Iulial Pe întinsul podiş se string pe sate şi pornesc străvechile jocuri ole poporului român".

Cu oceste cuvinte descria Geo Bogza, în al său Tablou geografic, o tradiţionolă sărbătoore dintr-o zonă încărcată de istorie şi legende, veche votră de vieţuire romăneoscă. Aşezată în inima Munţilor Apuseni, în depresiunea Ariesului, apărată ca o cetate naturală de culmile Munţilor Bihorului, ai Trascăului şi oi Muntelui Mare, Ţara Moţilor a fost comparotă deseori cu o cetate, spre o cărei „incintă" duc două porţi: a văii Arieşului, dinspre Turdo şi a văii Ampoiului, dinspre Alba Iulia.

I s-a mai spus şi i se moi spune Ţara de piotră. I s-ar puteo spune, deopotrivă, şi Ţara Aurului, deoarece acest preţios metal a alcătuit din cele mai vechi timpuri, una din cele mai importonte şi mai cunoscute bogăţii ale zonei. Despre exploatările de aur de la Zlatna, Roşio Montană, Abrud vorbesc scrierile şi inscripţiile lotine, amintind că oici se ofla collegium aurariarum al provinciei Dacia, de unde nenumărate bogăţii au luat drumul copitolei Imperiului roman. Dar aurul se exploata aici cu mult înainte de cucerirea romană. Herodot, părintele istoriei, vorbind de neomul agatîrşilor — populoţie pe care cercetările orheologice au identificat-o în podişul Transilvaniei — ne spune că agatîrşii erau iscusiţi în prelucrareo aurului. Folosind însemnările de călătorie ale lui Criton, medicul împăratului Traian, Ioannes Lydos, un autor bizantin din sec. VI, menţionează marile comori ale lui Decebol pe care împăratul le-ar fi capturat în urmo războaielor doco-romone. „După ce... l-a învins pe Decebal, conducătorul geţilor, puternicul Troian a odus romanilor cinci milioone de livre de our, o cantitote dublă de argint, în ofară de cupe şi lucruri scumpe depăşind orice închipuire". Ecoul acestor bogăţii răzbate, de oltfel, în opera unui cărturar habsburgic din sec. XVIII membru ol Acodemiei imperiale de ştiinţele noturii, Samuel Köleseri: „la priveşte la capătul muntelui Bihor, decît care nu moi e altul moi vestit prin strălucirea aurului virgin ce se spală acolo... şi atunci vei fi ispitit să crezi că pentru aflarea ocestor comori ale Daciei a adus Troion mulţumire zeilor".

Locuind dintotdeauno aceste bogate ţinuturi, moţii nu au avut acces la oceste ovuţii, fiind nevoiţi să-şi cîştige anevoie existenţa din prelucrarea lemnului, îndeletnicire pe care au odus-o însă la un înalt nivel de iscusinţă. Obiectele de uz cosnic dăltuite cu migală în lemn alcătuiesc o comoară etnografică de mare valoare, vădind tolentul artistic şi pricepereo meşteşugărească a moţilor. Şi nu e lipsit de semnificaţie că Horea, căpetenia ţăranilor români în morea răscoală populară din 1784, o fost, el însuşi, un osemenea iscusit dăltuitor în lemn, preţuit şi solicitat să lucreze la mari distanţe de meleogurile sole.

Înfrăţiţi cu munţii şi cu codrii multiseculori care ţi acoperă, moţii („numirea de moţ — scria Ion Rusu Abrudeanu — vine de la chica antică, moţul de păr pe core-l purtau bărbaţii şi care era un obicei dac, uzitat pînă în a doua jumătote a secolului trecut") au iubit libertotea şi au luptat cu ardoare pentru păstrareo stotutului aparte pe care îl dobîndiseră din vechime. Însăşi denumireo de „ţară" a moţilor, arotă că ne oflăm în foţa uneia din acele vechi formaţiuni politico-administrative româneşti — voievodate şi cnezate — din a căror reunire, în procesul istoric, s-ou născut ţările române feudale.

O precizează şi istorlcul şi omul politic transilvănean Nicoloe Bethlen, cancelar al principatului, care scria în sec. XVIII că „românii din timpuri imemoriale locuiesc în Transilvania, formînd mici republici, care, fiecare din ele, se află pe o vale".

Ţara Moţilor propriu-zisă se află pe valea cursului superior al rîului Arieş, curs de opă nu foarte important sub raport hidrografic, dar cu o bogotă istorie (ca şi alt rîu de legendă, Moldova, cu care împarte locurile 16-17 între rîurile ţării, avînd, amîndouă, acelaşi debit de apă). „În şerpuirile sale — se arată în micromonografia consacrotă acestui ţinut din Enciclopedia României, vol. II, 1938 —, bătrînul şi limpedele Arieş nu se prea supără cînd îşi simte cîntul undelar copleşit în defileurile stîncoase, de forţările fumegînde ale Mocăniţei [pitoresc tren ce face legătura pe linia ferotă îngustă între Turda şi Cîmpeni], core ţine morţiş, co, pînă la Abrud, să nu însereze pe drum. Pitorescul văiei... te face să nu te prea gîndeşti la cutare bucală de stîncă ce, din păretele slab închegat al muntelui, stă gata să se prăvale, în timp ce Mocăniţo, bucuroasă că a biruit se opreşte istovită în Slăciuc [unde era locul de întîlnire ol celor două Mocăniţe venite din ombele sensuri]. Ai prilej să te simţi înviorot, într-un cadru luminos şi cu un farmec specific, să te vezi înviorat de corocteristicul port femeiesc şi de aspectul caselor... cu acoperişul foarte înalt, ca să se scurgă repede ploaio ca şi neaua.

Apoi, trecînd prin Lupşa... vei coborî pentru Cîmpeni, pentru ca de aici să păşeşti însăşi Tara Moţilor, tot pe Arieş în sus... De aci, în susul rîului, pe orice vale vei opuca, te vei vedea într-una din cele mai tipice regiuni româneşti".

Frumuseţea deosebită a ocestui peisoj — reflectată şi în bogatul folclor al locului — a impresionat în mod deosebit pe toţi cei au străbătut valea Arieşului. Izvoarele istorice ne păstrează ecourile celei mai vechi călătorii — i-am spune „excursie de plăcere" — făcute de-a lungul rîului, în sec. al XVI-lea. Venit în vara anului 1592 la minele de aur din Apuseni, principele Transilvaniei Sigismund Bathory a străbătut drumul pînă la Lupşa în trăsură. Mai departe însă, fermecat de frumuseţea peisajului, s-a decis să continue călătoria cu.. plutele.

În consecinţă, scrio către comitele de Turda, dregătorul care îl însoţise în călătorie: „Am coborît pe Arieş, pînă la Buru cu carele şi cu trăsurile pe plute frumoase şi umbrite; am avut şi bucătărie pe acele plute, aşa că în drumul nostru au fript şi au fiert cu îmbelşugare; am avut şi vin cu îndestulare în ciuberele cu ghiaţă: stîncile din omîndouă părţile drumului au răsunat de cîntecele lăutelor şi ale floutelor, de pocniturile puştilor [căci era obiceiul ca fiecare «sănătate», adică toast, să fie însoţită de o salvă de puşcă]".

Valea Arieşului evocă o întreagă istorie a luptei pentru libertate socială şi naţională. Simpla enumerare a localităţilor: Abrud, Lupşa, Bucium, Bistra, Cîmpeni, Cărpinişul natal al lui Ioan Oargă, numit Cloşca şi satul Arada (azi Horea) din comuna Albac, locul naşterii marelui conducător al ţăranilor transilvăneni din anul 1784, ne transpune în atmosfera fierbinte a marei răscoale populare pentru drepturi egale şi libertatea iobagilor români, purtată acum două veacuri. Amintirea acelor evenimente e păstrată pretutindeni. La Curechiu îşi înalţă turla spre înălţimi clăcoşul în care s-a dat semnalul revoltei, la Cărpiniş şi Crişon se află casele memoriale închinate lui Ion Oargă şi Marcu Giurgiu — Cloşca şi Crişan — căpitanii apropiaţi lui Horea. La muzeul etnografic din Cluj-Napoca se păstrează monumentul din Cizer, clădit de Horea. Numele său este dăltuit în lemn, pe uno din grinzile monumentului.

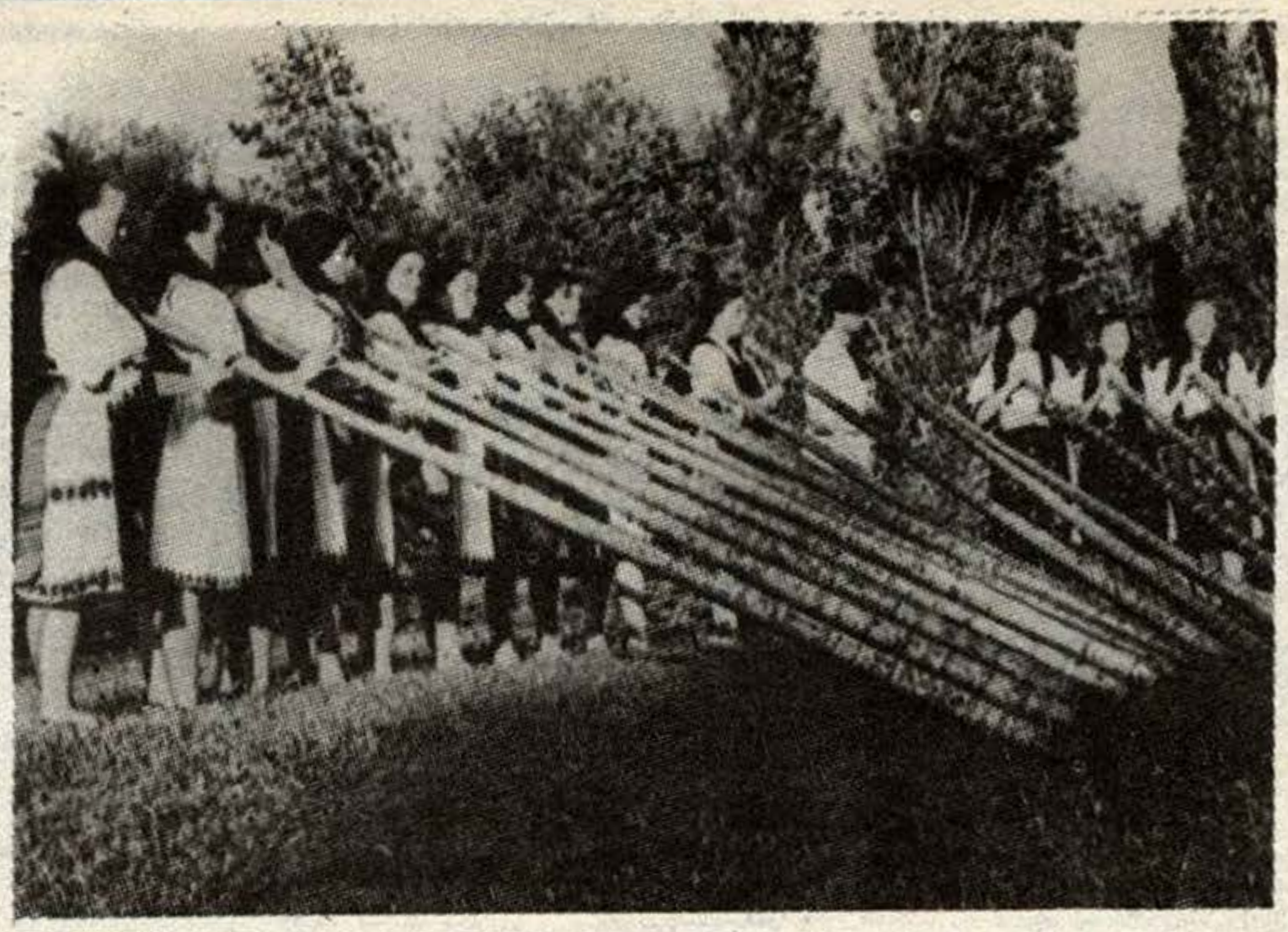

Pe Muntele Găina şi la Albac, în Vidra de Sus şi la Scărişoara — pretutindeni în Tara Moţilor, datinile folclorice se bucură de preţuire. În imagine, tulnicărese la unul din numeroasele festivaluri folclorice organizate pe aceste plaiuri de legendă

Mulţimea de monumente şi busturi, de troiţe şi plăci comemorotive aflate în mai toate aşezările Ţării Moţilor evocă, la rîndul lor, preţuirea şi dragostea de care se bucură, în ochii urmaşilor, căpetenlile răscoalei transilvănene. Alte localităţi readuc în memorie alţi eroi oi acestor meleaguri: Vidra de Jos şi Vidra de Sus, azi Avram Ioncu, amintesc că pe aceleaşi meleaguri pe care a răsunat chemarea la luptă o lui Horea şi-a avut obîrşia şi centrul de rezistenţă Avram Iancu „craiul munţilor", conducătorul luptei revoluţionare a românilor în timpul revoluţiei de la 1848-1849. La Cîmpeni, unde stotuia eroului paşoptist străjuie piaţa centrală a oraşului, s-o aflat oastea sa de ţărani porniţi să cucerească cu puterea armelor dreptul românilor la libertote socială şi unitate naţională.

O călătorie în Ţara Moţilor înseamnă reîntoarcerea la aceste momente de legendă ale istoriei româneşti, şi la multe oltele, căci fiecare sat, fiecare cătun, fiecare „crîng" (cum sînt denumite în grai local aceste mici aşezări) evocă eroice momente.

Dincolo de Albacul şi Arada lui Horea, la Gîrda de Sus şi Arieşeni, se deschid porţile naturii, cu peisaje la fel de atractive: Peştera cu gheţar de la Scărişoara şi aceea numită Focul viu, deoarece la onumite ceasuri ale zilei adîncimile ei se umplu de sclipirile diamantine ale soarelui reflectat de cristalele de gheaţă, apoi interesantele fenomene carstice Iabucul Ponoarelor sau impresionantul vîrf de la Curcubeta.

Locurile încărcate de legendă şi istorie ale Ţării Moţilor cunosc ample şi necontenite prefaceri, pe măsura evului socialist pe care îl parcurge ţara. Acolo unde erau doar căsuţe mici cu acoperişuri de paie, au apărut locuinţe confortabile care au schimbat înfăţişarea aşezărilor moţeşti, sporindu-le însă farmecul şi pitorescul. Cîmpeni, altă dată modest orăşel, de fapt, un sat mare nedeosebindu-se cu nimic de satele din jur, este astăzi un centru industrial şi urban în necontenită dezvoltare. La poalele Muntelui Găina au apărut blocuri impunătoare, un hotel de categoria I, „Tulnicul", iar zestrea turistică a zonei este îmbogăţită de campingurile şi poposurile turistice, precum cel de la Arieşeni, de cabane, ca aceea de la Scărişoara, din apropierea Peşterii cu gheţar, şi cu multe alte amenajări destinate uşurării contactului turiştilor cu această zonă de negrăită frumuseţe şi interes istoric. ■

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

Nu uitaţi să reînnoiţi abonamentul dv. la Magazin istoric! După cum ştiţi, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poştale şi la toţi factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc. de la oraşe şi sate.

Precizăm că preţul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poştală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primeşte revista la locul de muncă.

DIN MAREA EPOPEE

Sulta de articole consacrate înălţătoarelor fapte de arme săvîrşite de ostaşii români în urmă cu şapte decenii pe cîmpurile de luptă de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz a fost primită cu deosebit interes de cititorii noştri. Ne-o confirmă scrisorile sosite pe adresa redacţiei, multe din ele conţinînd informaţii, relatări sau materiale documentare în completarea celor publicate de noi.

Astfel, prof. PĂTRU CRĂCIUN, din Caracal, ne trimite un scurt fragment din însemnările, inedite, ale plutonierului major Dumitru Mirică, din Regimentul 19 Infanterie Caracal, partic pant la luptele de pe frontul din Moldova. Însemnările sale — un registru de 275 pagini — se află în biblioteca „N.B. Locusteanu" a Liceului industrial nr. 2 din Caracal.

MIHAI E. NASTA, din Bucureşti, ne scrie despre tatăl său Egon Nasta, fost pilot de vînătoare în primul război mondial, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul" cls. III, din anul 1918 comandant al escadrilei de vînătoare N. 11 (Nieuport 11).

Cititorul nostru ne trimite şi două fotografii document. Prima — pe care o reproducem — este luată cu prilejul unei inspecţii, în 1917, a generalului Eremia Grigorescu la Grupul 2 aeronautic, lîngă Tecuci, unde îşi avea baza escadrilele N. 11 (aviatori români) şi N. 3 (aviatori români şi francezi, vezi şi Magazin istoric, nr. 9/1981).

Cealaltă este o fotocopie după brevetul de pilot al sublocotenentului aviator Egon Nasta.

Evocînd vitejia de care au dat dovadă aviatorii români, generalul Eremia Grigorescu menţiona într-un Ordin de zi, la 12 august 1917: „Dar faptele care au stîrnit admiraţia tuturor şi unde aţi arătat cel mai frumos spirit de sacrificiu sînt cele în cursul zborurilor pentru legătura cu infanteria, cînd, fără a ţine seama de pericol, v-am văzut zburînd la înălţimi foarte mici deasupra liniilor vrăjmaşe, pentru a putea aduce ştiri preţioase în mijlocul întunericului cauzat de bombardamentul de artilerie, atunci cînd în vuietul asurzitor nu vă vedeam decît pe voi, nu primeam decît de la voi ştiri că năvălitorii au fost stăviliţi, că valurile dușmane s-au sfărîmat şi dau înapoi şi, totodată, trei avioane inamice doborîte sînt proba bărbăţiei aviatorilor în luptă...

Prin mine, ţara întreagă vă este recunoscătoare".

DIN QUEBEC DESPRE PLEŞOIENI

Am citit recent, cu mare plăcere, şi întere , articolul **Pleşoienii-cărturari şi oşteni** de dr. Gabriel Iliescu, apărut în **Magazin istoric**, nr. 12/1984 — ne scrie cititorul DAN PLEŞOIANU, din Quebec, Canada — articol căruia aş dori să-i aduc cîteva completări şi precizări legate de activitatea culturală şi publică a fraţilor Grigore şi Dumitru Pleşoianu, din ramura gorjeană a acestei vechi şi merituoase familii.

Grigore Pleşoianu s-a născut în 1808, cum afirmă Nicolae Bănescu, şi, înainte de a fi elev al Academiei Sf. Sava, a frecventat cursurile unei şcoli nu mai puţin vestite, aceea de la Goleşti, întemeiată de Dinicu Golescu. În afară de lucrările menţionate în articol, a mai publicat, în 1831, prima hartă tematică românească **Posturile şi carantinele Ţării Româneşti.**

Fratele mai mic al lui Grigore Pleşoianu, Dumitru, a avut şi el o viaţă interesantă. Primit în Miliţia naţională, odată cu înfiinţarea acesteia, a ajuns praporcic în 1834 şi porucic în 1838. Stabilit la Tîrgu Jiu, a deţinut numeroase funcţii publice, ocupîndu-se şi cu ingineria. Patriot înflăcărat, a participat activ la evenimentele de la 1848, numele său apărînd în lista „feţelor din acest district [Gorj] ce s-au cunoscut cu merite de a fi aleşi deputaţi pentru Adunarea constituantă ca adevăraţi români" — cum se consemnează în documentele de epocă.

Ca inginer hotarnic — unul din primii specialişti români în acest domeniu — a refăcut planurile grădinii publice din Tîrgu Jiu, în anul 1853. În 1862, a fost numit preşedinte al Tribunalului din Tîrgu Jiu. În timpul Războiului pentru independenţă, în calitate de preşedinte al Comitetului permanent local a adunat importante fonduri pentru întreţinerea armatei.

Dumitru Pleşoianu a publicat, de asemenea, lucrarea **Privire asupra instrucţiunii publice române.**

Alţi Pleşoieni care au luat parte la evenimentele de la 1848 au fost Luca, căprar în Garda naţională şi Vasile, fiul polcovnicului Nicolae, numit sub-administrator al plăşii Olteţu de sus.

Tot din familia Plesoienilor era şi colonelul Ioan Solomon. Bunicul său, Pătraşcu, a adoptat cel dintîi acest nume. Solomon, ca şi unchiul său, Enache Plesoianu, căpitan din Cărbuneşti, a participat cu mare elan la revoluţia lui Tudor Vladimirescu; ulterior Ioan Solomon a avut atitudinea cunoscută în timpul revoluţiei paşoptiste, arestînd pe membrii Guvernului Provizoriu.

În sfîrşit, în lupta pentru Unirea Principatelor aş vrea să adaug că Nicolae Plesoianu, participantul la evenimentele de la Islaz, după revenirea din exil, a fost ales deputat al Oraşului Craiova în Adunare ad-hoc, numărîndu-se printre participanţii la vestita şedinţă din 8/20 octombrie 1857, în cadrul căreia s-a adoptat rezoluţia privind necesitatea Unirii, îşi încheie relatarea cititorul revistei noastre din Quebec.

DONAŢIE

FLOREA IONESCU, din Bucureşti: Sînt cititorul şi admiratorul revistei **Magazin istoric** încă din aprilie 1967, de la primul ei număr. Colecţia completă a revistei am donat-o Şcolii generale din satul Urşi, com. Leleasca, jud. Olt, sat în care m-am născut în urmă cu opt decenii.

Odată cu colecţia revistei, am mai donat şi circa 350 cărţi.

Felicitări pentru frumosul gest!

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

EMIL STĂNILOIU, str. Apusului, nr. 93, bl. 42, sc. 2, ap.66, Bucureşti, solicită: nr. 7-8/1968; 4,5/1969; 10/1970; 1/1971; 7/1972; 7/1974; oferă: nr. 4/1975; 5/1978; 1,2/1981; 10/1982; 2/1984.

TRAIAN DRĂGHICI, Aleea Suraia, nr. 1, bl. 30, ct. I, ap. 10, Bucureşti, solicită: nr. 1,2,3/1967.

NICOLAE DEACONU VÎLCEA, str. Aurel Vlaicu, nr. 4, bl. A2, sc. A, ap. 6, Lipova, oferă colecţia 1967-1982 şi nr. 1,7-9,12/1969; 5, 6,9/1980; 5, 11/1981; 1-6/1984.

GHEORGHE CĂLIN, str. Republicii, nr. 19, Breaza, jud. Prahova, solicită: nr. 1,4/1967.

DUMITRU CIOBANU, Aleea Cîmpului, nr. 1, bl. C21, ap. 70, Hunedoara, solicită: nr. 1,3,4,8/1967; 1, 2,5,7,8,11,12/1968; 1,4,6-9/1969; 7, 10-12/1970; 1,4/1974; oferă: nr. 10/1968; 10/1981; 11/1982; 1,3,5-7,9, 10,12/1983; 1-3,7/1984; 7,9/1985; 4/1986.

ALEX. TCACENCO BURGHELEA, str. Karl Marx, nr. 8, bl. 3, sc. B, et. IV, ap 71, Sinaia, oferă numere disparate din 1967-1986.

COSTICĂ DÂRMĂNESCU, com. Răcoasa, jud. Vrancea, oferă: nr. 12/1973; 2/1977; 9/1979; 3,8/1980; 1/1982; 8/1983; 5/1985; 3/1986.

Curier şcolar

REVISTA NOASTRĂ

Primim, din Focşani, Revista noastră—publicaţie scoasă de elevii Liceului „Unirea" din oraşul de pe Milcov. Numerele pe care le avem în faţă 119-120-121 (aprilie-iunie 1986), 122-123-124 (octombrie-decembrie 1986) şi 125-130 (ianuarie-iunie 1987) cu un conţinut bogat, reflectă preocupările multiple ale colectivului de cadre didactice şi elevi ai acestui liceu fondat la 1 ianuarie 1866.

Însăşi Revista noastră are o bogată tradiţie. Înfiinţată în 1912, publicaţia apare în seria a noua din 1972. A fost distinsă cu premiul I, în cadrul Concursului naţional al presei şcolare (1978, 1981) şi cu premiul special al Juriului pentru cea mai bună revistă şcolară din ţară (1979). În 1980, revista a fost înregistrată la U.N.E.S.C.O.

Reţinem din numărul pe ianuarie-iunie 1987 un substanţial grupaj de pagini sub semnul lui Clio. Astfel, prof. dr. Virgil Cândea, într-un interviu acordat prof. Petrache Dima (coordonatorul publicaţiei), reliefează bogatele tradiţii ale umanismului românesc şi pe unul dintre reprezentanţii săi străluciţi Dimitrie Cantemir. Elevul Corneliu Zamfir (cls. a XI-a A) scrie despre Dimitrie Cantemir şi Vrancea.

Nicolae Iorga este evocat de Dan Smîntînescu, Ion Larian Postolache şi Valeria Costăchel, iar Martha Popovici, Nicolae Constantinescu, Dinuţa Marin, Florin Paraschiv, Ştefan Lemny, Ion C. Rogojan abordează diferite aspecte ale operei istoricului. Gh. I. Florescu preţuieşte contribuţia vrincenilor la înfăptuirea Marii Uniri din 1918, iar Dumitru Huţanu Mausoleul de la Mărăşeşti.

Lucian Nicoglu, cls. a XI-a A, scrie despre caracterul naţional al Războiului de Independenţă, iar Valentin Diaconiţă, din cls. a XII-a A, despre răscoala din 1907 în fostul judeţ Putna.

Îi felicităm pe elevii focşăneni şi pe profesorii lor pentru masiva prezenţă a istoriei în revista lor.

În continuarea dialogului cu cititorii noştri din şcoli şi facultăţi, alte fragmente din scrisorile sosite pe adresa curierului nostru.

● **DANIEL FELIX DÂRJAN, din Alexandria, elev la Liceul agroindustrial din acest oraş, după ce ne mărturiseşte că istoria este pasiunea sa, ne relatează despre participările sale la olimpiadele de istorie, în 1986 obţinînd premiul special la faza republicană. Daniel are colecţia revistei începînd cu 1980 şi speră, scrie el, să-şi îmbogăţească această colecţie cu numere mai vechi, prin intermediul rubricii Cereri şi oferte.**

Felicitări şi mult succes!

● **Despre colecţia sa din Magazin istoric ne scrie şi FLORIN FLOREA, de la Liceul Industrial „Nicolae Titulescu" din Craiova: Doresc ca anul acesta să-mi pot completa colecţia, deşi este foarte greu, numerele din primii ani găsindu-se rar. Am devenit abonat al revistei de curînd şi promit să fiu abonat permanent. Aceasta pentru că am întîmpinat unele dificultăţi în procurarea revistei de la chioşcurile de ziare, dat fiind numărul mare de cititori al revistei.**

Într-adevăr, dragi prieteni, după cum a constatat şi Florin, modalitatea cea mai sigură de a vă asigura primirea revistei lună de lună rămîne abonamentul. Urmînd exemplul colegului din Craiova, veţi avea la zi colecţia voastră din Magazin istoric.

● **Aprecieri la adresa revistei noastre are şi MIHAELA TRĂILEANU, de la Liceul „Vasile Alecsandri" din Bacău, căreia îi mulţumim, aşteptînd noi veşti.**

● **MARIAN GĂINĂ, de la Liceul Industrial nr. 3 din Giurgiu, ne mărturiseşte că doreşte să devină colaborator al rubricii noastre. Aşteptăm deci— ca şi de la alţi cititori ai Curierului — relatări privind activitatea cercurilor de istorie, asupra felului cum este răspîndită revista în şcoli, referitoare la prietenii şi abonaţii ei statornici, la cei ce se evidenţiază în difuzarea Magazinului istoric.**

● **Ne-au mai scris pe adresa rubricii: VIOREL JULA, din Deva; MIRCEA BONCEA, Liceul Industrial nr. 1, din Piteşti; MIHAI CRISTIAN, Liceul Industrial nr. 1 autoturisme, din Timişoara; SILVIU GEMAN, Liceul „Roman Vodă", din Roman; ELENA STELIANA ŢĂGOREAN, Liceul „Gheorghe Lazăr", din Bucureşti; elev caporal VASILE ŞANDOR, din Sibiu; CONSTANŢA CRISTINA MOHÎRŢĂ, din Bucureşti; ION GRIGOROVICI, Liceul Industrial „Electrocontact", din Botoşani; ANA-MARIA TURCOŞ, Liceul Industrial „Dumitru Petrescu", din Bucureşti.**

Tuturor le mulţumim pentru interesul şi ataşamentul exprimat faţă de istorie şi de revista noastră, aşteptînd, în continuare, noi scrisori de la voi, dragi prieteni din şcoli şi facultăţi.

CONTENTS (Romanian History) **Gh. Surpat** Romania on the Historical Coordonates of Socialism ● **I. Ceauşescu** 25 October 1944. Determination of the Entire Country ● **V. Avram** Romanian Airmen in the Battles to Defend Their Homeland ● **H. Brestoiu** Romania, a Target of Hitleriste Expansion ● **B. Călinescu** Armand Călinescu's Codebook ● **V. Buduru, I. Ursu** Trandafir G. Djuvara: His Diplomatic Mission to Brussels, Le Hâvre, and Luxemburg (1909-1920) ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeş ● **V. Răpeanu** Unpublished Letters by H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, A. Marghiloman, P.P. Carp ● **S. Lascu** Transylvania, the Land of Our Ancestors ● In Bucharest, 50 Years ago ● **V. Smărăndescu** Ţara Moţilor, Historical Itinerary

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **Gh. Surpat** La Roumanie sur les coordonnées historiques du socialisme ● **I. Ceauşescu** Le 25 Octobre 1944. La volonté du pays tout entier ● **V. Avram** Les aviateurs roumains combattent pour défendre la patrie ● **H. Brestoiu** La Roumanie, but de l'expansion allemande sous Hitler ● **B. Călinescu** Le chiffre d'Armand Călinescu ● **V. Buduru, I. Ursu** Trandafir G. Djuvara en mission diplomatique à Bruxelles, au Hâvre et à Luxembourg (1909-1920) ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeş ● **V. Răpeanu** Lettres inédites de H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp ● **S. Lascu** La Transylvanie, pays de nos ancêtres ● À Bucarest, il y a 50 ans ● **V. Smărăndescu** Ţara Moţilor, itinéraire historique

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Г. Сурпат** Румыния на исторических координатах социализма ● **И. Чаушеску** 25 октября 1944 г. Воля всей страны ● **В. Аврам** Румынские летчики в боях за защиту Родины ● **Х. Брестою** Румыния — цель гитлеровской экспансии ● **Б. Келинеску** Шифр Арманда Келинеску ● **В. Будуру, И. Урсу** Трандафир Г. Джувара и его дипломатическая миссия в Брюсселе, Гавре и Люксембурге (1909-1920) ● **Р. Дима** Константин Добреску-Арджеш ● **В. Рыпяну** Неопубликованные письма Г. Саньелевича, К. Радулеску-Мотру, А. Маргиломана, П.П. Карпа ● **С. Ласку** Трансильвания — вотчина наших предков ● В Бухаресте 50 лет тому назад ● **В. Смэрэндеску** Цара Моцилор — исторический маршрут

INHALT (Rumänische Geschichte) **Gh. Surpat** Rumänien auf den geschichtlichen Koordinaten des Sozialismus ● **I. Ceauşescu** 25. Oktober 1944. Der Wille des ganzen Landes ● **V. Avram** Die rumänischen Flieger in den Kämpfen für die Verteidigung des Vaterlandes ● **H. Brestoiu** Rumänien — Ziel der hitleristischen Expansion ● **B. Călinescu** Die Geheimschrift des Armand Călinescu ● **V. Buduru, I. Ursu** Trandafir G. Djuvara in diplomatischem Auftrag in Brüssel, Le Hâvre und Luxemburg (1909-1920) ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeş ● **V. Răpeanu** Erstveröffentlichung von Briefen von H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp ● **S. Lascu.** Transsilvanien, das Land unserer Vorfahren ● In Bukarest, vor 50 Jahren ● **V. Smărăndescu** Ţara Moţilor, Reise in die Vergangenheit

SUMARIO (Historia rumana) **Gh. Surpat** Rumania sobre los coordenados historicos del socialismo ● **I. Ceauşescu** El 25 de Octubre de 1944. La voluntad de todo el país ● **V. Avram** Los aviadores rumanos en los combates por la defensa de la patria ● **H. Brestoiu** Rumania, blanco de la expansión hitleriana ● **B. Călinescu** La clave de Armand Călinescu ● **V. Buduru, I. Ursu** Trandafir G. Djuvara en misión diplomática a Brusclas, El Hâvre y Luxemburgo (1909-1920) ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeş ● **V. Răpeanu** Cartas inéditas de H. Sanielevici, C. Rădulescu-Motru, Al. Marghiloman, P.P. Carp ● **S. Lascu** Transilvania, tierra de nuestros antepasados ● En Bucarest, hace 50 años ● **V. Smărăndescu** Ţara Moţilor, itinerario histórico

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioán Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăşel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

magazin istoric